

TARTU ÜLIKOOL
FILOSOOFIATEADUSKOND
EESTI KEELE (VÕÕRKEELENA) ÕPPETOOL

Natalja Kolegova

**KOMI METSHALDJAPÄRIMUS TÄNAPÄEVAL
(EESTI METSHALDJAPÄRIMUSE TAUSTAL)**

Bakalaureusetöö

Juhendaja Alo Malt

TARTU 2001

SISUKORD

EESSÕNA	3
1. SISSEJUHATUS	4
1.1. METS ELUKESKKONNAKS.....	5
2. ÜLEVAADE KASUTATUD MATERJALIST JA UURIMISMEETODITEST	10
2.1. KOMI METSHALDJAPÄRIMUSE MITMEKESISUS.....	10
2.2. TEKSTIDE VALIKU ISELOOMUSTUS	12
2.3. METSHALDJATEKSTIDE ŽANRIKUULUVUS.....	15
2.4. UURIMISMEETODITEST	21
3. METSHALDJATEKSTIDE SITUATSIOONIANALÜÜS	23
3.1. AEG	23
3.2. RUUM.....	24
3.3. KOGEJA	25
3.4. METSHALDJAS	26
3.4.1. METSHALDJAJA NIMETUSED.....	26
3.4.2. METSHALDJAJA KUJU.....	29
3.4.3. METSHALDJAJA TEGEVUS.....	37
4. MÕNED METSHALDJAJAGA SEOTUD SÜŽEED JA MOTIIVID	39
4.1. SUHTUMINE METSA	39
4.2. METSHALDJAJA OLEMASOLU	41
4.3. METSHALDJAJA TEE	43
4.4. EKSI (TA) MINE.....	48
4.5. METSHALDJAJATE PEREKONNAELU JA PULMAD	51
4.6. NAINELIBAHUNT EHK “METSALIBAHUNT” JA METSANEIUD	52
4.7. METSHALDJAJA SÖÖK	56
4.8. PUUKÄND JAHIMAJAS.....	58
4.9. METSHALDJAJAGA SAADAB TEATE MAJAHALDJAJALE.....	58
4.10. MORALISTIST METSHALDJAJAS	59
4.11. MÄRGU ANDMINE	61
4.12. METSHALDJAJAGA TULEB JAHIMAJA.....	62
4.13. METSHALDJAJAGA LEPINGU SÕLMIMINE	62
4.14. KAITSEVAHENDID.....	64
4.15. METSALIBAHUNTI TÕUPE- JA MOTIIVIINDEKSITES	66
5. LÕPETUSEKS	74
6. KOKKUVÕTE	77
KIRJANDUS	78
PEIOMED	81
LISAD. TEKSTID	82

EESSÕNA

Antud töös käsitletakse metshaldjaga seotud komi ja eesti pärimust. On keskendunud tänapäevasele (1980-1999) usundilisele pärimusele. Analüüsitud on 129 teksti, mis on võetud Sõktõvkari Ülikooli rahvaluulearhiivist. Töös on proovitud pakkuda võimalikult avarat ülevaadet komi jutuvarast, mille tegelaseks on metshaldjas. Näitetekstid on tõlgitud eesti keelde. Originaaltekstid on antud lisana töö lõpus. Peamised küsimused, millele on siin vastatud, on sellised, mis kerkivad iga uurija ette, kes peab algmaterjali korraldama. Need on lihtsad: mis? kus? kuidas? Aine tutvustamine nõuab korrastatud süsteemi loomist, mis tähendab paratamatult lihtsustamist. Võimalusi igasuguse algmaterjali tõlgendamiseks on muidugi ohtrasti.

Töös sisaldub situatsioonianalüüs, mille aluseks on võetud A. Laaguse tööd eesti metshaldjast, ja süžeede ja motiivide analüüs.

Lugejale pakuvad huvi ja äratundmisrõõmu mitmed kokkulangevused eesti metshaldjapärimusega.

1. SISSEJUHATUS

“Rahvausundi mõiste on avar. Kõige laiemas tähenduses sisaldab see kõike, millesse rahvas usub. Rahvausund on ühtmoodi õpitud ja lahutamatu osa inimmeelest nagu emakeelgi. See on pärimusena põlvest põlve vahendatav eluviisi alus. Rahvausundi kesksed valdkonnad on *rahvapärane maailmapilt* (arusaamad maailmakõiksuse sünnist ja struktuurist, samuti surmast ja surmajärgsest elust jne.), *rituaalne käitumine* (kultuskohad, siirde- ja kalendriiitused, taiad ja ravimine), *usundilised spetsialistid* (nõiad, teadjad, ravijad), *rahvapärane mõtlemine* (nt. moraal, normid ja sanktsioonid, arusaamad õnnest) ja *üleloomulikud olendid*. Folkloristliku rahvausundi uurimise seisukohalt on huvitavad *usundilised pärimused* (müüdid, usundilised muistendid, memoraadid, loitsud jne.), mille kaudu võidakse uurida ka muid valdkondi.

Uurimisobjekti avarusest tingituna keskenduvad rahvausundiuurimised peaaegu eranditult selle mingile osale, näiteks teatud uskumusolendit puudutavale pärimusele, mõnele rahvapärase maailmapildi mõistele või ka mõne tavandi uskumuslikule alusele. Avarad üldkäsitlelused — näiteks kogu rahvausundit haaravad uurimused — on vältimatult valikulised ja üldistavad. Rahvausundi kõiki aspekte on võimatu paigutada ühtede kaante vahele.” (Enges 2000: 65)

Antud töös käsitletakse metshaldjaga seotud komi ja eesti pärimust. On keskendunud tänapäevasele usundilisele pärimusele. Suurem tähelepanu on pööratud komi metshaldjaga seotud juttudele ja kujutelmadele. Eesti metshaldjapärimusest on kirjutanud mitmed uurijad: M. J. Eisen, O. Loorits, I. Paulson, U. Masing, A. Laagus, M. Hiimäe (vt. kirjanduse loend). Nad on toonud ka näitetekste. Kui need uurimused on kättesaadavad, ei ole neid pikalt tsiteeritud, vaid on antud vihjed või kokkusurutud kokkuvõtted. Aga eesti uurijad tunnevad huvi ka teiste (soome-ugri) rahvaste folkloori vastu. Võrdlused aitavad paremini iseennast mõista, võrreldes erinevate rahvaste uskumisi võib leida erinevusi, aga ka palju ühist. Eesti keeles on ilmunud nii originaaluurimused (nt. O. Looritsa “Liivi rahvausundi” kolm köidet, A. Lintropi raamat udmurdi rahvausundist, K. Salve uurimus vadja metshaldjapärimusest, E.-H.

Västriku artiklid vadja usundist jt.) kui ka eestikeelsed tõlked (nt. L. Toidybek “Mari usund”) teiste rahvaste usundi kohta. Samuti on ka siin-seal avaldatud artiklid. Aga puuduvad komi rahvaluulet käsitlevad eestikeelsed tööd, Komimaal ilmuvad raamatud ja uurimused on Eestis peaaegu kättesaamatud. Sageli juhtub nii, et loodetakse kaugema “eksootilisema” või ääremail elava rahva kultuuris avastada “midagi ehtsat või erilist”. Eestit ja Komimaad eraldab ligi 2000 kilomeetrit. Komi ja eesti keel kuuluvad samasse soome-ugri keelkonda, aga eesti kultuur kuulub pigem Euroopa kultuuri, komi kultuur on Põhja-Euraasia/ Kirde-Euroopa metsavööndi rahvaste kultuuri osa.

Oleks vale arvata, et rahvausund (nagu kogu folkloor üldiseltki) on homogeenne monoliit, et kõikidel pärimuskandjatel on ühised teadmised ja kogemused üleloomulikust maailmast. Rahvausundit iseloomustab heterogeensus, ebaloogilisus, vastuolulisus (Valk 1998a: 485). Sama rahva folklooris tulevad esile piirkondlikud ja teised mitmetest asjadest tingitud erinevused. Rahvaluule on dünaamiline, see ei ole nähtus, vaid protsess. Uurides väikekollektiivi, on märgatud usundilise pärimuse varieerumist üksikisikute tasandil (nt. Enges 2000: 73-75), aga ka sama isiku erinevate esituste erinevusi (nt. Kaivola-Bregenhøj 2000). Aga on usundilise pärimuse süsteemist kõnelemine siiski õigustatud, kuna inimeste suhtumine üleloomulikku on lõpuks ikka traditsioonist juhitud. Ei ole vaja otsida süsteemi, mille kõik elemendid asetuvad probleemilt oma kohale. Uurimise probleemiks on selle mitmetahulise süsteemi eksplitseerimine. (Enges 2000: 76)

Töös on proovitud pakkuda võimalikult avarat ülevaadet komi jutugarast, mille tegelaseks on metshaldjas. Näitetekstid on tõlgitud eesti keelde. Originaaltekstid on antud lisana töö lõpus. Et oleks kergem viidata, on kõik tekstid nummerdatud. Teksti numbrid on sulgudes kursiivkirjas.

1.1. METS ELUKESKKONNAKS

Mõlema rahva juures on mets arvatud selleks keskkondlikuks tagapõhjaks (looduslikuks miljööks), mille taustal on kujunenud talupoja majanduslik,

ühiskondlik ja vaimne kultuur (Paulson 1997: 53; Konakov 1983: 3-5). Räägitakse ka kalur-küttide ja põllumajandusega tegelevate rahvaste religioonide erinevustest. Mütoloogiline maailmakujutus oleneb suuresti looduskeskkonnast ja ühtaegu ka majandusviisist. (Paulson 1997: 31-45) Kui eesti majanduslik kultuur on juba ligi paar aastatuhandet tagasi saanud tugeva põllumajandusliku aluse (Ränk 1996: 23-27, 58-63), siis komide komplekses majanduses kaotas jahindus oma osatähtsuse alles 20. sajandi alguses. Aga metsaelu on eesti rahvapärimusse väga mitmesugused usundiga seotud kujutelmi ja kombeid jätnud, mis nii või teisiti aegade jooksul moonduks ja muutuks ühes osas on unustuse vajanud, teises aga veel mõnelgi pool edasi on elanud (Paulson 1997: 53). O. Loorits (1941) on ühtede kaante vahele metsaga seonduvaid väga mitmekesiseid rahvapärimusi kogunud.

Suurema osa Komi Vabariigi territooriumist, umbes 90%, moodustab taiga, vabariigi kaug- kirre kuulub tundrase, metsatundra asub ainult kitsa paelana põhja ja kirde piirimail. Mets katab 65% kogu territooriumist. Taimkate põhiosa moodustavad okaspuumetsad, kus valdavad on männid ja siberi kuused; lõuna pool kasvavad nuld; Ust-Kulomi ja Troitsko-Petšoori rajoonides ka seedripuud. Loomariik on lähedasem Siberi loomariigile, kui Euroopa omale.

Vanast ajast on Komimaal karusnahkade peamise hankija kuulsus. Orav, nugis, suurnirk, tuhkur, saarmas, naarits, rebane, polaarrebane, jänes, soobel, kobras moodustavad praegugi komi jahimeeste peamise jahisaagi. Suurel määral kohtuvad kabjalised ja kiskjad: põder, metspõhjapõder, karu, ahm, ilves, hunt. Hangitakse metsiseid, tetri, rabakanu, nurmkanu ja erinevaid veelinde. Mitmekesistes kalaliikides domineerivad magevee-kalad (väärtuslikumad on lõhekalad: lõhe, siig, siberi siig jt.).

Kuni viimase ajani oli traditsioonilises loodusekasutamises suur tähtsus anastavatel majandusharudel. Anastava majanduse suur tähtsus soodustas küttimise, kalanduse, korilusega seotud kommete säilivust ja edasiandmist, küttide-kalurite-korilaste kultuuri põhielementide säilitamist. K.Popov, komide elukonna uurija, möödunud sajandi lõpus kirjutas: "Kui on vaja ja võimalik kirjutada komide ajalugu, oleks vaja kirjutada nende jahinduse ajalugu." Jahinduse osatähtsuse määramisel

komide elus autor liialdab veidi, kuna etnilise ajaloo varasematel etappidel oli anastav majandus kompleksne, jahinduse kõrval tegelesid komid ka kalapüügiga, korilusega, hiljem põlluharimisega ja karjakasvatamisega. Aga ei saa küttide-kalurite rahvakultuuri, selle tähtsust ja mitmekesisust alla hinnata. Samad geograafilised, ajaloolised ja majanduslikud tingimused ning pikaajalised etnokultuurilised kontaktid olid Kirde-Euroopa taigavööndi rahvaste kultuuri elementide sarnasuste põhjusteks. Jahinduse ja kalanduse osatähtsuse langemine majanduslikus elus tõi kaasa mõnede jahikommite unustamise. Komid on aga need suhteliselt vähe muutumatutena säilitanud (Konakov 1983: 3-33). 19. sajandi lõpus-20. sajandi alguses tegeles jahindusega üks kolmandik komi meestest (arvesse on võetud ainult need, kes jahindusega ülalpidamist hankisid, ja sisekaubandust ei ole arvesse võetud) (Konakov 1983: 31).

Jahindus. Anastav majandus, kuhu eelkõige kuuluvad jahindus ja kalandus, on kõikidele rahvastele olnud iseloomulik nende ajaloo varasemates etappides. Aegamööda tootva majanduse vormid (põlluharimine ja karjakasvatus) tõrjusid jahinduse ja kalanduse kõrvale. Komide juures tootva majanduse arenguga säilis ajaloo teatud tingimustel jahinduse ja kalanduse suur osatähtsus peaaegu viimase ajani. (Konakov 1983: 11)

Vanast ajast on karusnahad peamiseks kaubatooteks, mida Komimaa annab. Metslinnuliha omandas kaubatoote tähtsuse 19. sajandi teisel poolel. Komide söögilaul oli metsloomaliha tähtsal kohal. 20. sajandi alguses langes jahinduse osatähtsus põllumajanduslikus Lõuna-Komis, aga säilis põhjas ja idas.

Jahihooaeg jaguneb sügiseseks ja kevadtalviseks. Mõned vanad suurte peredega jahimehed elasid metsas ka suvel, püüdes seal kala ja saarmaid, korjates seedripähkleid jne.

Sügisene jahihooaeg algas augusti teisel poolel või septembri alguses lähematel jahimaadel. Jahil käidi üksinda. Sel ajal kütiti metslinde. Komi jahimeeste jahimaad kujutasid endast metsapiirkondi, kus käisid jahil jahimees ja tema perekond. Need olid päritavad. Jahimaa keskel oli ehitatud majake ja majanduslikud hooned.

Erinevates suundades jooksid rajad, puudel olid suguvõsa märgid. Sügisene jaht lõppes detsembri alguses.

Jaanuari alguses algas kevadtalvine jahihooaeg, mis lõppes märtsi lõpus. Kaugematel jahimaadel oldi jahil rühmadena. Saagiks olid karusloomad, harvemini kabjalised ja metslinnud. Aprillis püüti mets- ja veelinde. Keskmiselt tegeldi jahiga 3-6 kuud aastas. Jahimeeste meeskonnad olid kodust kuni 300 kilomeetri kaugusel, käidi ka Uuralite taga (Konakov 1983: 11-166; Traditsionnaja kultura 1994: 53-66; Komi-zõrjane 1993: 100-102).

Komi jahimeestel oli oma kalender, mis kujutas endast pronksrõngast 9 jahilooma pildiga (Traditsionnaja kultura 1994: 135-142). Kasutusel olid ka puukalendrid, mida jahimehed võtsid metsa kaasa, kus olid märgitud päevade arv aastas ja kiriklikud pühad. (Konakov 1983: 207-208).

Muidugi olid välja arenenud jahimeeste omad eetilised ja õiguslikud normid ning reeglid (Konakov 1983: 166-181).

Oletatakse jahimeeste "saladusliku" keele kunagist eksisteerimist. Eufemisme kasutati ühelt poolt jahindusega seotud mõistete (jahiloomade, -riistade, -tegevuste, -püügiviiside jne.) märkimiseks, teiselt poolt ka jahindusega mitteseotud asjade ja nähtuste nimetamiseks (nt. naine, preester, kass). (Konakov 1983: 192-193)

Korilus. Korilusel oli suur abistav tähtsus komi talupoegade majanduses. Suurel määral korjati talveks igasuguseid marju: pohli, jõhvikaid, sinikaid, mustikaid, rabamurakaid, metsmaasikaid, vaarikaid, sõstraid, pihlakaid, toomingaid. Marju kasutati tooretena, ka tehti moose, kisselli, kasutati pirukatäiteks. Pohli ja mustikaid korjati ka müümiseks. Petšoori jõe ääres oli suur tähtsus ka seedripähklite korjamisel. Suurel määral koguti kasemahla. Komide söögilaual olid tähtsal kohal seened. Nendest tehti suppi, praeti hapukooses, kasutati pirukate täiteks. Kogu maal soolati ja kuivatati talveks suurel hulgal seeni.

Korilus kevadel ja suve alguses omandas suure tähtsuse. Jahiaja lõpust (kuskil märtsikuu lõpust) kuni sügisese viljakoristamiseni oli toidust suur puudus. Ja pärast talve oli suur vitamiinivaegus. Väga palju korjati (peamiselt lapsed) sel ajal põldosi noori kasve, millest tehti pirukatäidist; hapuoblikaid; söödi keedetuid ja tooreid

metsporgandeid; noori kuuse õisikuid valati üle piimaga ja söödi magustoiduna; juuli alguses korjati ja varuti talveks karuputke. Aasta jooksul asendas igapäevasel söögilaul hapukaruputk kapsast ja teisi juurvilju. Komi maarahvas kasutas söögiks ka männi mähka. Ikaldusaastatel tehti suurel määral (peamiselt puukoorest) jahuaseaineid. Peamiseks jahuaseaineks oli nulukoor. Seda korjati suve alguses, kuivatati, tambiti peeneks ja pihustati, siis sõeluti läbi ja jahvatati (Komi-zõrjane 1993: 138-140). Oli teada ka muid leivasorte: leib soosamblast; leib jahust ja purustatud pihlakalehtedest; leib niisutatud männikoorest; leib jahust ja õlejahust; peoleib rukki- ja männijahust; peoleib rukki- ja pihlaka ning murelipuu lehtedest tehtud jahust (Konakov 1984: 39).

Metsade keskel asusid komi talupoegade alepõllud, heina- ja karjamaad. Põhjamaadel on alati viljakate maade puudus olnud. Alepõllud asusid mõnikord kodust 30 versta kaugel. (Istorija 1996: 100)

Mets on Komimaa peamine rikkus. Puitu on juba varasematest aegadest kasutatud väga laialt talurahva majapidamises: elumajade ja teiste hoonete ehitamiseks ja tööriistade valmistamiseks; kasutusel on olnud puust, kasetohust ja vitsadest punutud nõud, korvid jne. Metsast ja soodest saadi ka sammalt hoonete soojustamiseks. Metsa saadusteks on ka tōkat/kasetōrv, tōrv, puuküte jm. (Komi-zõrjane 1993)

2. ÜLEVAADE KASUTATUD MATERJALIST JA UURIMISMEETODITEST

2.1. KOMI METSHALDJAPÄRIMUSE MITMEKESISUS

Komi Vabariigi territoorium on 415,9 tuhat ruutkilomeetrit, rahvaarv oli 1900. aastal 1264,9 tuhat inimest, 1989. aastal 1161 tuhat. Komid moodustavad 23% rahvastikust (1989). Eristatakse 8 etnograafilist piirkonda. Sürjakomi keeles on 10 murret. Peale Komi Vabariigi elavad komid teistel maa-aladel. 95,4 tuhat permikomi elab Komi-Permi rahvusringkonnas (1989). See moodustab *ca* 60% rindkonna rahvaarvust.

Ettekujutused metshaldja funktsioonidest ja suhtumine temasse olid mõlema komi rahva (sürjalaste ja permlaste) jahimeestel peaaegu samad. Kui sürjakomide juures ülejäänud maarahvas (s.t. mittejahimehed), eriti naised, määrasid tihti metshaldjat kui kurivaimu üldse, siis permikomide juures oli metshaldja kuju lähedam võimsa jumaluse kujule, kelle võim ulatus ka igapäevase elu paljudele külgedele. Paljudes rasketes olukordades pöördusid permlased metshaldja poole. Neljapäeval enne lihavõttepühi käidi varahommikul enne päikese tõusu metsas ja paluti: “Metsa jumalad, andke mulle üks kadakaoksa karja jaoks, kaks kodu jaoks, kolm pere jaoks.” Pärast seda, võttes mitu kadakaoksa, tuldi koju tagasi. Oksad pandi ahjuuksele, mis oli toapõranda keskel, põlevatele peergudele ja öeldi seejuures: “Metsa jumalad, vanad jumalad, andke meile tervist, karjale sigineda, kodule heaolu.” Kõik pereliikmed astusid oksade üle, siis visati peergude söetükke ahju, kadakaoksad pandi aga laudapõranda alla. Taudide ajal pöördusid permlased samuti metshaldja poole. Selleks viis iga koduperemees käterätiku ja lihatüki metsa ja jättis need kõrge puu alla. Arvati, et pärast seda ajab metshaldjas haiguse ära. Enne teeleminekut pöörduti jälle metshaldja poole: “Aidake mind kaugel teel ja tulla elusana ning tervena koju tagasi.” (Mifologia 1999: 120) Permlastel oli välja kujunenud metshaldjale kirja (*кабала*) kirjutamise protseduur (Mifologia 1999: 174; Konakov 1996: 69-71).

Antud töös ei vaadelda permlaste metshaldjaga seotud uskumusi, vaatluse all on ainult sürjakomi metshaldjapärimused, kuid needki pole ühtlased.

K. Žakov oli juba 1901. aastal juhtinud tähelepanu erinevustele komi rahva maailmavaates, mis olid tingitud rahva tegevusaladest (põlluharimine või jahindus). Ta kirjutas: "Võmi jõe ülemjooksu, Požega (s.t. jahinduspiirkondade — N. Konakov) juttudele metsavaimust on iseloomulik tõsimeelsus ja sügavus, Võtšegda keskjooksu (s.t. arenenud põlluharimispiirkondade — N. Konakov) juttudele on iseloomulik huumor, mis tingib kartmatu suhtumise oma endisesse jumalasse" (Konakov 1983: 7-8).

Komi usundiliste juttude kogumiku koostaja J. Rotšev kirjutab, et komi muistendites puudub üldrahvalik ajaloolis-kultuuriline alus; usundiliste muistendite aluseks on erinevad, ajalooliselt välja kujunenud lokaalsed maailmavaatesüsteemid. Nende põhjal kujunenud folkloorsed traditsioonid mõjutavad nii juturepertuaarile kui ka tegelaskujude tõlgendamisele (jutt on ainult muistendite žanrist, mitte rahvaluuležanrite süsteemist tervikuna). Selliseks näiteks võiks olla erinevate süžeede esinemise sagedus. Jutud nõidadest ja teadjatest on ülekaalus Võtšegda ülemjooksul; kohtumisest metsavaimuga ja veevaimuga Priluzje piirkonnas; inimese teisikust (*ypoc*) ja sauna naisvaimust (*гуранька*) Ižmas jne. Aga erinevates rahvaluuletraditsioonides on selle suhtes eriti näitlik alama mütoloogia tegelaste olemasolu. Näiteks Priluzje piirkonnas ei ole üldse tuntud surma ennustav vaim, inimese teisik *opm*; Ižmas on jutud *вөрса*-st üksikud (kuigi üldiselt on metsavaim populaarsemaid komi usundiliste muistendite tegelasi), metsavaimu kuju on väljendusvaene, tema tegevused on piiratud, jutud on üksluised. Etnograafiliste piirkondade erinevused tulevad selgemalt esile üldtuntud tegelaskujude tõlgendustes. Paistab, et kõikidest rahvausundi tegelastest on veevaim kõige püsivam. Erinevates lokaaltraditsioonides on iseärasused kõikide alama mütoloogia tegelaste tõlgendamisel. Sellepärast komi rahvaluule kohalike iseärasuste ignoreerimine viib folklooriprotsessi ja kaasaegse pildi moonutamiseni. (Rotšev 1984: 5-16)

Peale lokaaltraditsioonide erinevuste on juhitud tähelepanu ka naiste ja meeste (Mifologia 1999: 52, 120), jahimeeste ja mitte jahimeestest külainimeste (Konakov

1983: 185, 188), vanemate ja nooremate, haritud inimeste (Rotšev 1984: 11) usundiliste kujutelmade erinevustele.

Räägitakse ka usundilisest sünkretismist. Ristiusu toomisega Komimaale 14. sajandil on rahvausund saanud tugevaid mõjutusi. Aga kuni 20. sajandini komi kultuur on olnud peamiselt suuline. Rahvausundit kajastavates tekstides on toimunud eelkristlike ja kristlike kujutuste ja arusaamade segunemine. Alama mütoloogia tegelased ei leidnud aset ametlikus religioonis, kirik paigutas nad kurivaimude hulka. Komide juures on aga erinevad vaimud säilitanud oma algse iseloomu. Eriti mets- ja veehaldjad on säilitanud oma kohavaimude-haldjate ürgseid funktsioone: jahil ja kalal toovad nad õnne, karistavad ebaviisaka käitumise ja saagi solvamise eest jne. (Konakov 1983: 182-183; Mifologia 1999: 59, 60)

Uurijate suhtumine metshaldja kujusse on kaheksugune. Mõnede arusaamade järgi “komide kujutelmades domineerib range, aga õiglase metsavalitseja kuju, kes üldse ei ole verejanuline”(Mifologia 1999: 118). Teised uurijad arvavad, et “kuna metsad ja veed võib arvata teispoolsuse metafooriks, siis nende valitsejad, nn. loodusjõudude vaimud-haldjad, on kuradi teisikud” (Limerov 1998a: 126 jj).

2.2. TEKSTIDE VALIKU ISELOOMUSTUS

Antud töös on vaadeldud väikest osa tänapäeva metshaldjakujutelmadest. Analüüsitud on 129 teksti, mis on võetud Sõktõvkari Ülikooli rahvaluulearhiivist. Tuleb nentida, et üksuste arv on üsna tinglik. On juhtumeid, kui on ühe numbri ja pealkirja alla koondatud sisult erinevaid süžeesid, juttude sarju (nt. 47, 61, 82, 94). Teiselt poolt, ei tule selgeid põhjusi, miks on jutt ühest elujuhtumist jaotatud osadeks (nt. 52-53). Kord on eraldatud metshaldjaga seotud kujutelm ja sellele järgnev jutt (nt. 44 ja 59, 115-116, 118-119) või jutt metshaldjaga kohtumisest ja viisist, kuidas temast lahti saadi (nt. 96 ja 108, 104), kord on need antud koos. Metshaldjatekstid leiduvad ka Venemaa Teaduste Akadeemia Uurali osakonna Komi Teadustekeskuse arhiivis.

Et uurimisobjekti piirata, on valitud tekstid, mis on üles kirjutatud ja lindistatud viimase 20 aasta jooksul: ajavahemikus 1980-1999. Sõktõvkari Ülikooli rahvaluulearhiivi viimaste aastate materjalid ei ole süstematiseeritud, sellealane töö alles algab. Lindistused ja üleskirjutised on paigutatud piirkonniti ja aastate järgi, on koostatud registrid. Osa tekste olen ise litereerinud.

Eestlaste metshaldjapärimust on talletatud põhiliselt viimase veidi enam kui saja aasta vältel koos muu folklooriga ning see kajastab viimase kahe saja aasta teadmisi (Hiimäe 1997: 30). Neid üleskirjutisi ongi eesti uurijad kasutanud. Komi uurijatel, kelle töid olen kasutanud, on põhiliselt oma kogutud materjalid. V. Kudrjašova kasutab 1977.-1978. aastatel, N. Konakov 1976.-1981. aastatel, J. Rotšev 1964.-1984. aastatel kogutud materjale. Samuti P. Limerov ja “Komi mütoloogia” koostajad viitavad välitöödel oma kogutud andmetele. Selle kõrval kasutavad muidugi autorid ka varasemate uurijate töid ja üleskirjutusi.

A. Laaguse töös (1976a) on vaadeldud 108 metshaldjakujutelmi kirjeldavat teksti. Tekstide valikul on ta lähtunud rangest kriteeriumist:

“Haldjatekstiks võib pidada vaid sellist teksti, milles kõneleja on teadlikult ja eksplitsiitselt mingit sündmust, situatsiooni või siis konkreetset tegelaskuju nimetanud haldja nimega. Haldja nime all mõeldakse nimekujusid, mis lähtuvad tüvedest /h/al-, /h/ald- ja /h/alg ja mida kõneleja on otseselt jutustuse käigus nimetanud. Nii rangest ja formaalsest kriteeriumist on lähtunud eelkõige sellepärast, et mitte korrata varasemate uurijate vigu. Nii näiteks ei lähtunud M. J. Eisen ja O. Loorits mitte sellest, mida inimesed, uskumuste esmased kandjad, haldjaks nimetasid, vaid oma üldisemast interpretatsioonist, mille kohaselt haldjas oli sünonüümiks eestlaste maailmapildile looduse suhtes. Antud töös peetakse haldjausekumusteks vaid neid kujutlusi, mida kõnelejad on ise teadlikult seostanud haldja nimega ja peavad neid tõeseks. Väljapoole antud töö raame jäävad ka haldjakujutelmadega sisult ja motiividelt väga sarnased kujutlused, mis liituvad haldjast erinevate tegelaste nimetustega (nt. *metsaneiu*, *metsavaim*, *kurat*, *külmking* jt.)” (Laagus 1976a: 22)

Vaatluse alla tulevad eelkõige Viru-, Järva- ja Harjumaal kogutud teated.

A. Laaguse lähenemine tuleb sellest, et ta lähtub rangelt tekstilt. Teised eesti uurijad vaatlevad ka *metsavaimude*, *-isade*, *-emade*, *-kuningate*, *-valitsejatega* jne. seotud kujutelmi.

“Usundiliste muistendite sisuks on inimese üleloomuliku olendiga või tema tegevuse ilmingutega kohtumise/ kokkupuute fakt. Igal sellisel olendil on oma funktsioonid¹ ja omadused. Jutustaja võib olendi jätta nimetamata, aga tavaliselt kuulajaskond saab funktsioonide iseloomu järgi aru, kellest on jutt.” (Zinovjev 1974: 25, vt. ka 46-58) Sageli arhiivitekstides jäetakse välja rahvaluulekoguja küsimusi, jutule eelnevat dialoogi. Usundilisi jutte jutustatakse sarjadena, kus üks juhtum meenutab teisi. Materjali töötlemisel on vaja eristada erinevaid jutte, ja järgnevatele juttudele ei kirjuta keegi juurde esimesele jutule eelnevat usundilist informatsiooni, mis tegelikult käib nende kõikide kohta. On vaja jälgida kogu vestlust. (*ibid.* 30-40)

Tegelase nime mitte välja ütlemise põhjuseks võib olla ka nime mainimise tabu (Pomerantseva 1975: 24; Mifologia 1999: 253; Konakov 1983: 183, 192). Paljudel juhtudelgi ilmutab haldjas ennast otseselt või mingi tegevuse kaudu tema nime mainimise või tema peale mõtlemise tagajärjel.

Tänapäeva usundiliste tekstide uurimisel on probleemiks, mille alusel otsustada, kas tegemist on ühe või teise mütoloogilise olendiga. Arvesse on võetud kõik tekstid, milles esinevat üleloomulikku olendit on jutustaja nimetanud metshaldjaks või on määratlenud mõne tema peitenimetusega. Metshaldja nimetus kohtub ka juttude pealkirjades, mida on kindlasti pandud arhiivis². Välja ei jäänud ka need juhtumid, kui rahvaluulekoguja palvele jutustada midagi metshaldjatest on räägitud metsas kohtunud mingist olendist, kellel puudub jutus nimi. Vaatluse all on ka need tekstid, kus üleloomulik olend ei ole jutustaja poolt nimetanud metshaldjaks, aga mõni motiiv või süžeeiline episood seostub just temaga (nt. metshaldjate tee on nimetatud *besade*, *tšortade* teeks, nn. “metsa abikaasat” on kutsutud *чepмуха*). Sellised nimetuste valikud annavad tõestust traditsiooni hääbumisest (?) või

---

¹ Siin iseloomulike tegevuste tähenduses (Zinovjev 1974: 46)

² Arhiivis on kõik tekstid pealkirjastatud. Materjali valimisel on küll pööratud pealkirjadele tähelepanu. Aga paljudel kordadel on pealkirjad jäänud märkimata, kuna nad ei kuulu juttudesse ega jutustaja kõnesse. Hiljem ei olnud teist võimalust arhiivis käia.

muutumisest, millega kaob oskus üleloomulikke olendeid määrata ja need sulavad üksteisega kokku. Pikemate vestluste puhul on arvestatud sellega, et tihti on üleloomuliku olendi nimi juba alguses määratud ja seda ei korrata vestluse käigus, või et lahendus antakse ainult viimases jutus.

2.3. METSHALDJATEKSTIDE ŽANRIKUULUVUS

Uurimustöö ülesannete hulka ei kuulu metshaldjatekstide žanri määramine ega ka nende koha otsimine komi rahvaluules. Samas ei tohi unustada, et eesti- ja venekeelne (seega ka komi rahvaluuleteaduses kasutatav) terminoloogia erineb. Me ei peatu pikemalt erinevate eesti, komi, vene uurijate terminoloogia kasutusel ega ka žanri- ja muistenditeoorial.

Rahvajutužanri ja reaalsuse suhe on üks põhilisi kriteeriume, mille järgi jutužanre üksteisest eristatakse. Selle suhte eripäral põhineb Grimmide ajast kehtiv *muistendi/ Sage* ja *muinasjutu/ Märchen* vastandus, mille järgi on muinasjutt poeetilisem, muistend ajaloolisem. (vt. nt. Metsvahi 2000: 50-51). Vene(keelses) folkloristikas jaotatakse rahvaproosa *сказочная* ja *несказочная проза*-ks (Razumova 1993: 3; Pomerantseva 1975: 150; Prušinskaja 1991: 12-14; Zinovjev 1974: 19 jt.). *Несказочная проза* on tõlkitud nagu *die Prosa nicht-märchenhaften Charakters* (Prušinskaja 1991: 14) või *suulise rahvaliku proosa mittemuinasjutulist laadi kategooriad* (Metsvahi 2000: 45). On ka muistendisisesed jaotused. (vt. nt. Viidalepp 1959: 425-446, Laugaste 1977: 255-264) Muistendiliikidest huvitavad meid *usundilised muistendid/ mythische Sagen, dämonologische Sagen/ mythological legends, belief legends/ myyttilliset tarinat, uskomustarinat/ мифологические рассказы*. Bukvaalset tõlget *мифологические предания* vene keeles ei kasutata. *Предание* on kasutusel ajalooliste ja kohamuistendite puhul/ *исторические и местные предания/ historialliset ja paikalliset tarinat/ historishe und Lokalsagen/ historical and locallegends*. (Prušinskaja 1991: 13-14)

Metsavaimudest teavad pajatada paljud eesti folkloristlikus arhiiviaines leiduvad ülestähendused, mida määratakse kui *usundilisi muistendeid* või *memoraate*

(Paulson 1997: 55; Valk 1998a: 487-488; vt. ka Honko, Pentikäinen 1975/1997: 76-80). Vene folkloristikas sellist vastandust väljendavad terminid on *быличка* ja *бывальщина*. Nende vahekorrad teiste keelte terminitega on järgmised: *быличка*/ *Glaubensmemorat*, *северный меморат*, 'usundiline memoraat' ja *бывальщина*/ *северный фабулат*, 'usundiline fabulaat' (Pomerantseva 1975: 3-27, eriti 6, 14), *быличка*/ *memorat* ja *бывальщина*/ *belief legend* (Razumova 1993: 3-10, eriti 4). Komi keeles on need *вöвлöмтор* ja *вöвлымтöмтор* (Mikušev 1991: 77-78; Ploskov 1991). Edaspidi kasutan eesti folkloristikas juurdunud termineid. Tsiteeritava autori terminoloogia tuleb ainult alljärgnevas komi rahvajuttude liigitustes.

Eesti "haldjakujutelmi on kirjalikult fikseeritud vormiliselt väga labiilses žanris, uskumuslikes jutustustes." A. Laagus on leidnud ainult ühe imelise süžeeaga muinasjutu, kus figureerib müütilise tegelasena haldjas (1976a, 1976c). Komi rahvaluules on metshaldjakuju levinud laiemalt (Kolegova 2000, Ploskov 1991). Probleeme on tekitanud nn. vahepealsed žanrid (Ploskov 1991; Razumova 1993; Pomerantseva 1975: 150-161; Honko 1962: 134)

L. Honko on andnud veenva teoreetilise põhjenduse, miks on rahvausundi uurimisel vajalik folkloorse allikmaterjali kriitiline hindamine žanrilisest kuuluvusest lähtuvalt (1962: 131-140, samuti ka juba mainitud vene uurijad). Rahvapärimuse liigid kajastavad usundit erinevalt. On vaja selgeks teha nende spetsiifikat ja usutavuse astet, võib vaadata ka, mis viisil on andmed talletatud. On kolm põhilist žanri, mis peegeldavad rahvausundit kõige vahetumalt: uskumusteaded, memoraadid e. isiklike üleloomulike läbielamuste kirjeldused ning muistendid. Uskumusteaded esitavad usundilist ainet vabas vormis. Need on üldistatavad väited, mida usutatakse ja millest juhitudakse käitumises (nt. metshaldja teele ei tohi magada jääda ega midagi ehitada). Selliste ülistatavate väidete juurde kuulub sageli kinnituseks ka konkreetne näite (memoraat või muistend). Memoraat on jutustus üleloomulikest elamistest, mida on rääkija või tema lähedane isik ise läbi elanud. Muistendile on omane kindel stereotüüpne sisu. On tõestatud, et nendest on memoraat kõige usaldatavam pärimuslik allikas. (Honko 1962: 133-134; Honko, Pentikäinen 1975/1997: 79-80)

Komi rahvajuttude liigitust, mis puudutab nn. *несказочная проза* (mitte-muinasjuttuline proosa, st. rahvajutud, v.a. muinasjutud), on raske leida. Jüri Rotšev aastal 1991 kirjutab, et on olemas mitu komi *несказочная проза* liigitust, kuid üldvastuvõetavat veel pole. Siin on toodud kaks komi *несказочная проза* liigitust.

Jüri Rotšev 1991. Komi *несказочная проза* üldiselt jagatakse *предания* (muistendid), *легенды* (legendid), *бытовальщины* (usundilised muistendid). Need omakorda liigitatakse väiksemateks gruppideks. *Несказочная проза* hulka kuuluvad žanrid, kus väljamõeldis ei mängi tähtsat rolli, nagu muinasjuttudes, jutte edasi antakse tõesti toimunud sündmustena.

Предания (muistendid) on tekkinud erinevatel aegadel, ja kui on vanem *предание*, siis leidub selles rohkem fantastilisi motiive. Aga neid võetakse vastu “ammu möödunud aegadel” tõesti sündinud lugudena. Siia näiteks kuuluvad lood 14. sajandil Komimaale ristiusutoojast Permi Stefanist ja tema võitlusest kohalike paganlike teadjate-nõidadega. Nende lugude tegelastel on üleloomulikud omadused: nad ei upu vees, ei põle tules, nad on haavamatud, nendel on võim loodusejõudude üle, need omavad üleloomulikke asju jne. Siia kuulub ka lugu jahimehe *Йиркан*-ist, kellel olid “oma” puust tehtud võlusuusad, tema sinise põdra tagaajamisest ja hukkumisest.

Легенда (legend) on ka orienteeritud reaalsele minevikule, kuigi ajale ei omistata eriti suurt tähendust. Siin on tähtis üleloomuliku olemasolu ja selle tõenäolisus. Legendi konflikt toimub tavainimese ja üleloomuliku olendi vahel. Vist sellepärast legend võib muutuda muinasjutuks. Väga populaarne on legend jahimehe võitlusest metsavaimuga, kus jahimees võidab tänu oma leidlikkusele (süžees vägikaikavedamisest jahimees seob enda puukännu külge). Seda süžeed võiks pidada muinasjutuliseks, kui ei oleks olnud tava jahimajakese ehitamisel ruumi keskele jätta puukändu. Legendis sisaldub ka õpetus. Näiteks on süžee metsas elavast vagast erakust, kes halva ilma korral ei andnud peavarju eksinud jahimehele. Hiljem tuli jumal ise appi, hommikul oli aga eraku elamu asemel vett täis auk.

Бытовальщины (usundilised muistendid), need erineva sisuga jutud-tõsilood räägivad peamiselt inimese ja looduse ning selle asukate suhetest. Rahvahuumor on siin võrdsel positsioonil üleloomuliku kogemusega, mis on loo põhjaks. (Rotšev 1991: 46-48)

Jüri Rotšev (1984) on koostanud komi *несказочная проза* tekstide kogumiku, kuhu kuuluvad *предания* (muistendid), *легенды* (legendid), *мифы* (müüdid), *былички* (usundilised muistendid). Kogumiku nimetus on komi keeles “*Кomi йӧзкостса важ висьтъяс*” (Komi rahva vanad jutud).

Eessõnas koostaja märgib, et komi *несказочная проза*, võib-olla peale rahvanaljandite, on žanrikuuluvuse poolest raskesti diferentseeritav.

Komi *предания* (muistendid) on kindlalt lokaliseeritud, siiski lokaalmuistendeid liigitatakse peategelaste järgi: muistendid *Йуркан*-ist (Võmi piirkond, Sindori küla), muistendid *Юрка*-st (Madža küla) jne. Muistendid tšuudidest on ka lokaalsed, kuigi nende peategelased — tšuudid — on nimeta. Nende muistendite süžeed on üldlevinud, erinevad vaid mõned detailid, kohareaalid. On 3 gruppi muistendeid, kus peategelasteks on tšuudid: 1) võitlevad tšuudid (*чудь воинственная*), need võistlevad kas oma vahel või komidega, kes on tulnud nende elamisaladele, 2) tšuudid on komid-paganad, kes ei võtnud vastu ristiusku ja matsid end nn. tšuidiaukudesse või läksid elama teisele kohale, 3) tšuudid ei ole seotud mingi rahvusega, need on kas inimesed, keda ühendab nende tegevusala (röövliid) või üleloomulikud olendid, kes on nähtamatud, aga elavad inimeste kõrval. Muistendites on laialt levinud motiivid tšuidide rikkusest ja peitevarast. (vrd. Oinas 1979)

Termin *легенда* (legend) kasutatakse laiemas ja kitsamas tähenduses. Laiemas tähenduses on legendid jutud, mille põhjaks on üleloomulikkus, imepärasus, kuigi see antakse edasi tõesti sündinud loona. Selles tähenduses on kasutatud seda ka raamatu pealkirjas.

Kitsamas tähenduses on need kristliku temaatikaga süžeed (*христианские легенды*, kristlikud legendid). Komidel on neid vähe. Need kõnelevad mingite tähtsate sündmuste ennetest, nt. 2. maailmasõja algusest. Tavaliselt tegutseb nendes *Николай-угодник*. Ta tegutseb ka vahendajana inimeste ja üleloomuliku maailma

vahel, nt. karistas ta karu, kui too hakkas inimesi sööma; erak, kes ei aidanud jahimeest, sattus põrgu.

Legendide üheks tegelaseks on ka surnud nõid või teadja, kes eluajal on olnud heaks abikaasaks, jahimeeste nõuandjaks, aga pärast surma tegutseb ta hoopis vastupidises rollis. Siis tulevad kristlikud pühakud inimestele appi. Aga seda süžeed kohtab sagedamini lokaalmuistendite episoodina või legendide (laiemas tähenduses) teises väga populaarses žanris, nimelt *легенды демонологической тематики — былички* (demonoloogilise temaatikaga legendid).

Легенды демонологической тематики — былички — on ühed elujõuliseimad *несказочная проза* žanridest. (Raamatu 6. osas need on nimetanud mütoloogilisteks legendideks (*мифологические легенды*.) Raamatus on välja toodud nende minimaalne osa. Bõlitškad peegeldavad inimeste vaateid ümbritsevale loodusele, samal ajal need annavad igapäevase elu, inimeste tegevuste, geograafilise miljöö pilte. Tegelasteks ühelt poolt on animismi (ettekujutused teistest olevustest ja olenditest ning usk nendega suhtlemise võimalusesse) ajal inimettekujutusega loodud tegelased, teiselt poolt ise jutustajad, nende tuttavad või sugulased. Ebausk (*сueверия*) on üheks bõlitškade tekke ja säilitavuse põhjuseks, see on eriti tugev vanema põlvkonna seas. Nooremad ja haritud jutustajad, keda on praegu rohkem, tõstavad esiplaanile imestuse, mis on tekkinud seoses ühe või teise salapärase elujuhtumiga, mida ei saa alati teaduslikult seletada; mitte aga religioosset aspekti või juhtumi saatuslikkust. Just sellepärast jutustaja sageli pöördub kuulajate poole küsimusega: ”Kuidas teie seletaksite seda juhtumit?”

Komi legendides (laiemas mõttes) puudub üldrahvuslik ajaloolis-kultuuriline alus; bõlitškade aluseks on erinevad, ajalooliselt välja kujunenud lokaalsed maailmavaatesüsteemid. Nende põhjal üles kasvanud folkloorsed traditsioonid mõjuvad nii süžeelisele repertuaarile kui ka rahvaluuletegelaste kujude tõlgendamisele (jutt on ainult legendide žanrist, mitte rahvaluuležanrite süsteemist tervikuna). Sellise näitena võiks olla erinevate süžeede esinemise sageduspilt. Jutud nõidadest ja teadjatest on ülekaalus Võtšegda ülemjooksul; kohtumisest metsavaimuga ja veevaimuga Priluzje piirkonnas; inimese teisikust (*ypöc*) ja sauna

naisvaimust (*зуранька*) Ižmas jne. Metsavaim on populaarsemaid rahvajuttude tegelasi. Paistab, et kõikidest rahvausundi tegelastest on veevaim kõige püsivam. Juttudel karust ja kõnelevatest puudest on ka suur osa. Ka on jutte, kus väljamõeldis ei ole religioosse teadvuse teenistuses, vaid on üks kunstivõtetest. Sellised on jutud jahimehe osavusest, kogemustest, teadmistest loodusest. Need on lähedased muistenditele (*предание*), aga neid jutustatakse oma või kellegi tuttava kogemusena. Näiteks on jutud jahimehest — jutustaja oli küll näinud ja teadnud teda — kellel oli 6-kandiline püss ja ta laskis oravaid hambasse otsetabamisega; on jutud vibuga jahist, karu ja põdrajahist. Hüperbooli kasutatakse siin jahimehe oskuse kõrge taseme rõhutamiseks. Mõned uurijad määravad selle žanri kui *бытовальщина*. Mõnevõrra teise iseloomuga on jutud “metsa inimesest” (*яз-морт*). Ta on lähedane metsavaimu kujuga, kui “metsa inimene” on inimfantaasia saadus, siis metsavaim on mütoloogilise (religioosse) mõtlemisviisi vili.

Komidel on säilinud vähe seletusmüüte (*этиологические мифы*). (Rotšev 1984: 5-16)

Raamatus on välja toodud 147 rahvajuttu.

Nende hulgas on 1) muistendid tšuudidest (*предания о чуди*) — 1-23

2) muistendid kohalikest vägilastest ja nõidadest (*предания о местных силачах и знахарях*) — 24-72

3) jahiga seotud jutud (*охотничьи рассказы*) — 73-77

4) loomade ja taimede austusega seotud jutud (*рассказы, связанные с почитанием животных и растений*) — 78-92

5) seletusjutud (*рассказы этиологического характера*) — 93-110

6) mütoloogilised legendid (*мифологические легенды*) — 111-147

Sõktõvkari Ülikooli rahvaluulearhiivi registrites võib metshaldjatekste leida järgmiste märksõnade all: *демонология* 'demonoloogia', *верование* 'uskumus, uskumusteade', *быличка* 'usundiline muistend/ memoraat', *суеверный рассказ* 'uskumuslik jutustus', *случай из жизни* 'elujuhtum', *оберег* 'kaitsevahend'.

Ise jutustajad iseloomustavad jutte kui *история* 'lugu' (65) *миф* 'müüt', *старый байка* 'vana jutt, pajatus' (75), *охотничьи рассказы* 'jahimeeste jutud, lobujutud' (105), *просто миф* 'lihtsalt müüt' (127), *легенда* 'legend, muistend' (129).

2.4. UURIMISMEETODITEST

“Rahvausundis on kesksel kohal vaimne reaalsus: ideed, emotsioonid ja kujutelmad, mille vahetu jälgimine on võimalik ainult erandkorras, kui uurija suudab need omaenda teadvuses ära tunda. Et kujutelmast saaks teadusliku uurimise objekt, peab see olema tegelikkusesse jõudnud — kas toimingutesse, kommetesse, rituaali, kujutavasse kunsti või sõnalisse vormi.” (Valk 1998a: 487) Nii eesti kui ka komi traditsioonilise rahvausundi põhiallikaks ja eluruum ongi suuline rahvalooming, millest on usundi uurimise jaoks tähtsamad uskumusteade, memoraat ja usundiline muistend. Rahvajuttude uurimisel keskendutakse jutus sisalduvale usundilisele informatsioonile, tekstile endale, jutustajale (traditsioonikandjale), konkreetsele jutustamis(*performance*)situatsioonile, kontekstile jne. Antud töös keskendutakse tekstile.

Tänapäeva jutu-uurimises on tekkinud vastakad seisukohavõtted. Mõned uurijad on arvanud, et “just kontekst andis tekstile kogu tema pinge ja tähenduse” (Honko). Aga on ka näidatud, et arhiivitekstidestki võib palju uut teada saada (nt. Metsvahi 2000, Palmenfeld).

S. Apo eristab kolm “strateegiat” arhiveeritud tekstide interpretatsiooniks:

Esiteks, individuaalse teksti retooriline analüüs (*the rhetorical analysis of individual texts*). Sinna võiks kuuluda ka nn. situatsioonianalüüs (Laagus 1973, Laagus 1976a).

Teiseks, kontekstualiseerimine (*contextualisation*), kus tähendab kontekst makrokonteksti ja narratiivi kultuurilist konteksti. Uurija peab ajaloolise ja kultuurilise situatsiooni, milles elasid jutustajad ja kuulajad, selgeks teha. Ta peab selgitama, kes olid loo kasutajad (sotsiaalse kuuluvuse, soo, vanuse jm. poolest), samuti ka kandjate mõttemaailma ja maailmavaadet. Siis võib teha järeldusi, mida

tähendasid need tekstid traditsioonikandjatele. Selle näiteks on toodud Bengt Holbek'i *Interpretation of Fairy Tales* (1987). (vt. ka Palmenfeld)

Kolmandaks, intertekstuaalsus (*intertextualism*). See tähendab, et ühed folkloori tekstid selgitavad teisi nii ühe žanri piires kui ka laiemalt. Uurijal peavad olema väga laiad teadmised. (Apo 1992: 70) Sinna võivad kuuluda näiteks F. Oinase uurimus tekstidest, mis kirjeldavad magaja hinge väljumist putuka kujul ja mis on seletatud šamaanilugude kaudu (1992); ja A. Laaguse kirjutus ainukesest eesti tekstist, kus kõneldakse inimese kooselust haldjaga ja ühistest lastest (1976c). Sinna võib paigutada ka N. Konakovi ühe laulutüübi tõlgendus, mille sisu on seletatud inimohvrite loodushaldjatele toomisega, mis ei leidnud kunagi aset tegelikus elus, aga olid võimalikud mütoloogilise mõtlemisviisi tasandil (1996: 82-87).

Töö järgmises peatükis sisaldub situatsioonianalüüs. Aluseks on võetud A. Laaguse tööd eesti metshaldjast (Laagus 1973; Laagus 1976a).

Teises uurimuslikus osas vaadeldakse metshaldjaga seotud süžeesid. Antud töö raamides ei ole võimalik põhjalikumalt peatuda kõikidel aspektidel. Tähelepanu on pööratud nii üksikmotiividele kui tervetele jututüüpidele.

3. METSHALDJATEKSTIDE SITUATSIOONIANALÜÜS

“Haldjatekstide spetsiifiliseks ja määravaks jooneks ei ole mitte jutustuse stiil või vorm, vaid tekstis sisalduv teade. Teated kirjeldavad kas põhimõtteliselt võimalikke või reaalseid situatsioone, milles kogetakse üleloomulikku olendit — haldjat. Tekstides võivad varieeruda tingimused, asjaolud, mille korral toimub haldjakogemus, kuid need muutuvad tingimused manifesteerivad üht üldist situatsiooni, võimalust tajuda haldja olemasolu. Situatsioon, milles inimene kontakteerub haldjaga, ongi haldjatekstide muutumatuks ja püsivaks tuumaks /.../ Situatsioonianalüüsi käigus jagatakse tekstis kirjeldatav tegevussituatsioon teda moodustavateks komponentideks. Esmaselt eraldatakse välja sellised komponendid nagu tegevus, kogeja, haldjas, aeg, ruum /.../ Seega kujutab situatsioonianalüüs klassifikatsiooni, mis püüab haarata kõiki situatsiooni osasid, eraldades neid välja kas abstraktsemate või konkreetsemate tunnuste alusel. Sellise klassifikatsiooni ülesandeks on teha võimalikuks võrrelda kahte erinevat metshaldjateksti /.../ kirjeldada ühtselt aluselt kõiki haldjatekste ja leida neid kõiki tervikuna iseloomustav ühtne osa.” (Laagus 1976a: 21)

3.1. AEG

Sündmustiku toimumise aeg on sageli nihkunud minevikku. *Praegu ei jutustata, varem aga palju räägiti (23), varem on juhtunud, ja praegu ka (125), see oli juba ammu (128), meie ajal juba ei viirastunud, aga varem, jutustati, on viirastunud (36), umbes 20 aastat tagasi (48), varem on olnud /.../ Vanad naised olid asjatundjad. Praegu on kõik juba surnud. (50), Anna oli veel noor olnud. Tal on poeg Paška. Praegu on ta juba suureks saanud (58), see on juba ammu toimunud (79), kui ma tulin sõjast (82) jne.* Vanad inimesed jutustavad oma vanematest või vanavanematest või nendest kuulnud jutte, seega nihkub aeg päris kaugele. Jutustatakse ka oma lapsepõlves või nooruses toimunud sündmustest. Jutustused metshaldjast ei käsitle äsjast minevikku, vaid kajastavad kas aastakümnete eest juhtunud või siis eeljutustajalt kuuldot. Sellise ajaloolise distantsiga “ei eitata täielikult jutu põhjal olevad usundilised kujutelmad, vaid justkui välistatakse neid

tänapäevasest elust” (Pomeratseva 1975: 157). Siiski igal juhul toimub sündmustik reaalses ajaloolises ajas. Tuuakse välja ka põhjused, miks tänapäeval midagi erist ei juhtu: “*Ena oli rääkinud, et praegu liiga palju ropendatakse, halvasti elatakse, sellepärast praegu ei viirastu, varem aga elasid inimesed hästi ja sageli viirastus*” (99).

Paljudel juhtudel tegevus toimub öösel või õhtul: *pärast kella 2, juba õhtupoolikul (129), umbes kell 11-12 öösel (25), öösel kell 12 (94), hilja õhtul (101), öösel (35, 66, 97, 104), õhtul (82), hämarikus, enne päikese tõusu (37), aga ka hommikul (63), päikesepaistel (88)*. Sageli on märgitud, et oli pime.

Mõnikord mainitakse aastaaga: tegevus toimub *talvel (125, 39, 64, 94), 46. aasta veebruaris (42), sügisel (38, 98, 103, 105), hilissügisel (40)*.

On ka ebamäärased sõnad *kunagi (31, 85) ja ükskord (84, 86, 90)*.

“Usundilistes muistendites on üsna püsiv määrsõna *äkki*, mis märgib tavalise ja üleloomuliku vahelised piirid. Üleloomulikkus kestab mõne aja, mõnikord on see hetkeline ning kaob ka ootamatult ja äkitselt.” (Zinovjev 1974: 30)

3.2. RUUM

Loomulikult toimub tegevus kõige sagedamini metsas, jahimajas või selle ümbruses. Kohad on täpselt määratletud: antakse kohanimi; öeldakse, kellele kuulub jahimaja, kus ja kui kaugel asub see koht, kirjeldatakse ümbruskonda, oma läbikäidud teed. Nt. *Vad (125), Vlassei maja (126), kase puu all (25), Vaška jõe kaldal (28), hargneva puu all (31), Ebetši taga (34), 20-30 km külast kaugel (35), jõe ülemjooksul, siit umbes 100 km (37), Krasnojari külast 18 km (42), neljakilomeetrilise tee peal Tšubšor ojast Dinjol ojani (43), jahimaja jõe ääres (48), maja jõe teisel kaldal, nimetatakse Ivani raba. See on mahajäetud soostunud koht, ümber on mets (53), allikas mäe all (54), Panejol, soo (55) jne.*

Sageli mainitakse veekogu. Tegevus võib toimuda kaugel metsas, aga ka kodu ja küla läheduses või isegi külas (71, 77), veski juures (94), külahaigla juures (64).

“On arvatud, et usundilised muistendid on lühikesed jutud, kus puuduvad traditsioonilised vormelid ja värvikad looduspildid. Ei saa aga rääkida looduspiltide

täielikust puudumisest. Looduspildid ei ole kohustuslikud, aga üsna iseloomulikud antud žanrile. Ühes jutus on sageli antud kaks erinevat looduse kirjeldust, mis rõhutavad inimese seisundit enne ja pärast kohtumist üleloomulikuga. Üksikasjalised kirjeldused on haruldased. Valitakse ainult olulisimad detailid, mis kujundavad kohapäraseid muljeid ja meeleolusid. Tavaliselt detailid, mis kirjeldavad inimese algset ja hilisemat seisundit, on vastandatud teineteisele. Nad ei torka silma, aga on jutus vajalikud /.../ Olukorra muutused on sagedaseks võtteks. Selle abil saavutatakse “ime” efekt. Olukorra muutused toimuvad siis, kui osutatakse tegelase üleloomulikkusele. Aja järgi tavaliselt langeb see kokku tema kadumise hetkega.” (Zinovjev 1974: 28-29, vrd. Laagus 1976b: 27)

3.3. KOGEJA

A. Laaguse järgi “kõige ilmetumaks ja värvitumaks komponendiks haldjatekstides on inimene, kes kogeb haldjat” (1976a: 24). Tavaliselt on kogejaks jutustaja ise, tema tuttav või sugulane, keegi mees. Need on tavalised külainimesed, kes erinevatel põhjustel viibivad metsas. Eriti tihti kohtuvad metshaldjaga jahimehed (nt. 25, 30, 32, 37, 38), samuti marjalised ja seenelised (nt. 48, 56, 58, 76). Kuna komide paljud heinamaad asuvad metsalagendikel, kodust päris kaugel, ööbisid heinalised jahimajades (nt. 34, 121). Talvetee kujunemiseni oli kolhoosi kari metsapõldudel, sest heina oli sealt raske külla tuua (nt. 35). Paljud vanemad inimesed tegid metsatööd (nt. 47, 83, 88). Metsas raiuti ehitamiseks puid. Teistes külades käimiseks pidi kasutama metsaradu (nt. 66, 80, 84, 100). Nii et kohtumine üleloomulikuga võib toimuda iga inimesega päris loomulikes olukordades. “Kogejaks võib olla potentsiaalselt iga kollektiivi liige” (Laagus 1976a: 25).

Kogejaks võivad olla nii mehed, kui naised; nii lapsed, kui täiskasvanud. Sageli on inimesed nimetatud nimepidi, lähemalt iseloomustatud ea, suguluse, iseloomu järgi. Metshaldjat kogetakse üksinda või mitmekesi.

Üsna sageli räägitakse inimese seisundist. Ta võib olla väsinud, purjus, aga ka täiesti kaine, mida ka rõhutatakse, masendatud üksindusest, süvenenud oma mõtetesse. Käies mingis kohas või ööbides jahimajas on sageli ta teadlik seal

toimuvatest asjadest, juba varem on ta kuulnud inimeste jutte metshaldjatest ja õpetusi, kuidas nendest vabaneda.

Kohtudes üleloomulikuga tunneb inimene hirmu. Ta justkui kaotab oma võimu, tunneb end võõra mõju all ega saa vastu hakata. Ta võib olla ka meeleheites. Sageli ei saada seisundit täpselt määrata: on see olnud unes või tegelikkuses.

Kohtumise tagajärjed võivad olla täiesti erinevad. Inimene, kes enne ei uskunud jumalat ega kuradit, hakkab uskuma ja jagab oma muljed teistega (32). Või vastupidi, pärast õnnelikku lõppu inimene ei karda rohkem üksinda ööbida metsas ja “ei usu millesegi maailmas” (125, 126). Inimene võib saada füüsiliselt ja vaimselt vigastada. Noormees näitab emale muhkusid, mida on ta saanud metshaldjalt (34). Tagajärjeks võib olla lühema- või pikemaajaline meeltesegadus ja rääkimisvõime kaotamine (nt. 38, 80, 81). *Äkki lõi keegi mulle pähe. Ma kukkusin maha ja kaotasin isegi teadvuse, sest rohkem ma midagi ei mäleta. Kui ma tõusin maast, valutab pea väga, ja lähedal polnud enam kedagi.* (84)

Mõnikord inimesed arvavad, et nad kohtusid üleloomuliku olendiga, või usutakse seda näinud olevat; väljendatakse oma imestust ja ei suudeta aru saada, mis see tegelikult oli.

3.4. METSHALDJAS

3.4.1. METSHALDJA NIMETUSED

Metshaldja üldlevinud komi nimetused on *вõрса* (124, 17, 55) ning vene keelest laenatud *лешак* (9, 13, 20, 40, 71, 79, 86, 94, 122) ja *лешöй* (32, 56, 58). Eesti *haldjas* samuti peetakse laenuks (Loorits 1990: 57), kuigi sõna tüve suhteliselt hiline laen ei tähenda “veel midagi erilist. Tähendaks ainult, et rahvas on saanud sõna, millega on aulisem nimetada ammuolemasolevaid.” (Masing 1995: 117-120; Paulson 1997: 58)

Metshaldjas nimetatakse veel *вõрса олысь* 'metsa elanik/ vaim' (15), *вõрса көзяин* 'metsa peremees' (113), *повзьёдчысь, пугалö* 'hirmutaja' (63), *бубыля, лешак* (31), *лешачика* (64), *парма зон* 'parma on tihe okaspuumets, metsa noormees/ poeg', *вõрса* (68), *кузь юрсия* 'pikkade juustega' (81). *Metshaldjad nimetatakse veel eksitajateks (ылэчысьяс)* (44).

Rääkides vene keeles kasutatakse venerärsed nimetused *леший* (11, 12, 60), *домовой* (128), *хозяин леса* (18), *дьявол* (27, 28, 29), *леший, рогатый* (57), *чертиха* (61), aga ka *вөрса, лешак, кузь пиня* 'pikkade hammastega' (7), *кузь пельо* 'pikk kõrv' (80) (st. jutt käib vene keeles, aga nimi jäetakse tõlkimata).

On märganud, et “mida rohkem elav rahvausk hääbub, seda vaesemaks jääb algselt kirev üleloomulike olendite maailm, sest selle asukaid ei osata enam nimetada. Kõige jõulisemad on ebamäärased kummitused ja lausa universaalne kurat, kes tõrjub kõrvale looduse- ja majahaldjaid ning esineb üha enam talle algselt võõrastes rollides.” (Valk 1998a: 487)

Seda on eriti hästi näha vestlusest 1915. aastal sündinud mehega. Alguses jutustab ta, kuidas on kurat (*дьявол*) mehe jões upputanud.³ Seejärel räägib ta järgmist:

Kuradi tee, kus ei tohi jahimaju ehitada

(Missugune ta on?) Kuidas missugune? Midagi räägib rahvas küll. Mingi vahe peab olema.

(Kas ta on meessoost?) Kas on ta mees või naine, sellest midagi ei räägita. Ainult seda, et juuksed pidavat tal pikad olema.

(Kes on metsas?) Mõnedes kohtades või jahimaja kohal võivad olla kuradi (*дьявол*) teed, kus kummitab. Mõnedes kohtades ei julgeta isegi elada ja jäetakse jahimaju maha. Seda meil räägitakse, vanaisa ka rääkis. Vanaisa püüdis lõõri kinni panna, aga ikka (kurat) tõukas välja. Siis ta (kurat) tegi ukse lahti. Kõike võib juhtuda, ja varem on ka juhtunud.

(Kas siis, kui tema tee peale on maja ehitatud?) Jah. (27)

ФА СыктГУ 0941-29: 1999 г., Удорский р-н, д. Чупрово, Екимов М. М. 1915 г.р.

Jutustaja putka on kuradi tee peal (iga aasta viiakse katus ära)

Veel räägin, et siin on mul putka Vaška jõe kaldal. Iga aasta viiakse katus ära. Maja on täpselt kuradi tee peal. Ja ei viigi eriti kaugele. Kindlustad või mitte, ikkagi viib ära. Hiljuti, eile või üleile, sadas tugevat vihma. Ma käisin spetsiaalselt siin, ütlesin, et ei viiks ära. Ja ei viinudki. Imelik küll. (28)

ФА СыктГУ 0941-30: 1999 г., Удорский р-н, д. Чупрово, Екимов М. М. 1915 г.р.

Kurat tõukab puid ümber

Aga tead, kes võib peale kuradi pakse puid metsas pooleks murta. Need, ma arvan, on samuti kuradi teod. Võtab sihi, kuhu on tal minna vaja, ja murrab puid pooleks. Võib ka ümber tõugata. Seda pidage meeles, et on keegi olemas. (29)

ФА СыктГУ 0941-31: 1999 г., Удорский р-н, д. Чупрово, Екимов М. М. 1915 г.р.

³ ФА СыктГУ 0941-27: 1999 г., Удорский р-н, д. Чупрово, Екимов М. М. 1915 г.р. *О дьяволе*; ФА СыктГУ 0941-28 *О том, как мужик утонул (дьявол утачил)*.

On ka mitmuse vormid *лешие* (22, 30, 53), *вѳрсаяс* (16, 90), *нечистые силы* (127) (aga ka *нечистая сила* (26)), *чѳртъяс* < vene: чѳрт (33), *бесъяс* < vene: бес (42, 66, 93), *лешакъяс* (43, 70, 77, 62), *черти* (61), *лешак*, *лешие*, *леший* (72).

“Metsavaimude-haldjate kѳrval olid komidel, sh. ka jahimeestel, ettekujutused teistest metsadeemonite liikidest. Nendel ei olnud ѳhist nimetust, rahvaluuletekstid nendega kohtumisest nimetavad tavaliselt neid ѳhena kuradi ѳldistest nimetustest. Nende nimetamiseks kasutati metsavaimu ѳldlevinutest kirjeldavatest nimetustest peamiselt vene keelest laenatud sѳnad *лешак* ja *леший*, mis tѳhendasid sageli tavakѳnes ja rahvaluules ѳldiselt ‘kurivaim’, ‘kurat’, ‘saatan’. Nagugi kurivaim ѳldse, ilmusid metsadeemonid suure hulgana, mis eristab neid metshaldjast *вѳрсаст*.” (Mifologia 1999: 121)

Metshaldja nimetuse kasutusele on tugevasti mѳjunud ka ѳigeusk. Sageli kasutatakse selle kuradi vѳi deemonite nimetamiseks. (Kudrjašova 1979: 32)

Huvitav tegusѳna on tuletatud nimisѳnast: *лешачился* viirastus, kummitus (61).

Leidub ka ebaselgeid nimetusi, nagu nt. *Ляпа* (82), *Варванюшка* (10). Siin vѳib olla tegemist veaga lindilt kuulamisel ja litereerimisel. Arvatavasti, peab siin olema *Вѳр Ванюшка* ‘metsa Vanjuška (hellitusvorm nimest Ivan)’, sest metshaldja nimetustes kohtub nimi Ivan: *кузь Иван* ‘pikk Ivan’ (Mifologia 1999: 118), rѳაკimata metshaldja elamispaigast, metsast — *вѳр*.

Sѳnad *невидимка* (82), *лесная поганка*, *лесной волшебник* (124) on pigem iseloomustused, mitte nimetused.

Antud kaasaegsetes tekstides ei kohta kirjeldavaid termineid, milles on mѳrgitud see, et metshaldjas on metsa peremeheks: *вѳр айка* ‘metsa аi’ , *вѳр дядь* ‘metsa mees’, *вѳр пѳль* ‘metsa vanamees/ vanaisa’— ja vѳlimuse iseарasuste markeerivad nimetused: *гѳнапель* ‘karvane kѳrv’, *гѳна пѳль* ‘karvane vanamees/ vanaisa’, *кольча син* ‘ѳmmargused silmad’, *кузь* ‘pikk’, *кузь Иван* ‘pikk Ivan’, *кузь дядь* ‘pikk mees’, *ыджыд* ‘suur’, *ыджыд кѳма* ‘suurte kingadega’ jt. (Mifologia 1999: 118)

Sõna *айка* 'äi' on vanasti tähendanud 'peremeest' või 'peres vanemat'.

Sõna *нӧль(ӧ)* tähendab tänapäevases komi keeles 'vanaisa', nii kutsutakse ka vanureid üldse. Etümoloogiasõnaraamatu järgi kuulub see permi sõnavarasse. Varasem tähendus on lähedasem 'vanem, esivanem' tähendustele.

Huvitav eufemism on *гӧна нель* 'karvane kõrv'. Metshaldjas vastandades end inimesele kutsub teda *куш нель* 'paljas, sile kõrv' (Rotšev 1984: 129, 171). Vana komi jumaluste üks teada olevatest ja säilinud nimedest on *Войнӧль* 'põhja/ öö kõrv'. Kuna nimetus ei peegelda jumala olemust, paljud uurijad on arvanud, et see on muutunud sõnavorm sõnast *вой мӧл* 'põhja tuul'. Arvesse on võtnud ka permikomi, mari ja udmurdi keele näiteid. Tõenäolisem arvata, et venekeelses kirjas *ӧ* on asendatud *е*-ga. (praegu komi *ӧ*-d vene kirjas asendatakse *е*-ga, *Вӧрса* = *Вэрса* — N. K.), seega üheks komi jumalaks on olnud *Войнӧль* 'põhja peremees'. Võib olla, et metshaldja üks nimetustest— *гӧна нель* 'karvane kõrv'— võiks varem olla *гӧна нӧль* 'karvane vanamees, vanem' kujuline (Konakov 1983:183-184; Mifologia 1999: 111-112).

3.4.2. METSHALDJA KUJU

1. **määratlemata:** mingi hääl (30, 33, 36, 37, 42, 59, 63, 66, 68, 71, 74, 79, 90, 92, 91, 94, 124)

Nagu eesti folklooriski (Laagus 1976a: 25) kuulatakse haldjat metsas huikavat (124), laulmas (66, 67, 68), nutmas (59), naermas (79). Jahimajas olles võib kuulda metshaldjat, kes kratsib end jahimaja seina vastu (74) või, jäädes nähtamatuks, ähvardab inimest (37, 63, 92, 94).

Kuuldakse metshaldjate laulmist ja tantsimist, võib isegi eristada tüdrukute ja noormeeste hääli, kes lõõtspilli saatel pikki laule ja isegi tšastuškasid laulavad, võib kuulda nende saabaste trampimist, aga näha neid on võimatu (1978). (Kudrjašova 1979: 36) Kui haldjal olid mured, võis jahimajas olles kuulda mööda kõndiva haldja ohkamist, mis oli sarnane inimese ohkamisega (Kudrjašova 1979: 35).

Sageli võib haldjas oma olemasolu manifesteerida mingi tegevuse kaudu: avatakse jahimaja ukse, laual kolisevad nõud, iseenesest kustub tuli jne. (32, 39, 40,

93, 94,) või mingi tegevuse tagajärje kaudu: eksimine, metsas on puud pooleks murtud (29), majakese katus on ära viidud (28), kui metshaldjas istub hobusekoorma peale, muutub koorem kohe väga raskeks ja hobune ei saa seda viia (43), metsas jäetud koorem on külla toodud (71), metshaldja poolt vahetatud lapsel on vaimsed ja füüsilised puuded (72), jäänud üksinda jahimajja, inimene on hulluks läinud (38), metsavaimudega kohtumisest on inimesel muhud jäänud (34) (vrd. Laagus 1976a: 26).

Metsavaimud ei ilmuta ennast juttudes jahimehe karistamisest, kes oli jahimoraali norme rikkunud. On näiteks tekst kahest vennast, kes jahimajas orava naha maha nülgid. Üks nendest hooples palju, rääkides sellest, et ta võiks mis tahes oravate hulgal nahad maha nülvida. Kohe hakkas unkaaugust lõpmatu vooluna oravaid sadama. Oravakehadest hunnik mattis hoopleja enda alla ja ta oleks peaaegu lämbunud.

Teine jutt on jahimehest, kes ei olnud rahul saagiga ja hakkas ropendama. Tundmatu jõud pööras ta ümber ja viskas metsast välja. Sellest ajast ei olnud tal kunagi enam jahiõnne ja ta pidi jahipidamisest loobuma. (Mifologia 1999: 119)

Antud tekstides kohtub samuti lugu, kuidas viskab metshaldjas ahnele jahimehele oravaid unkaauku kaudu (75).

Jäädes nähtamatuks, saadab metshaldjas teate majahaldjale (?).

Üks jahimees oli teel jahimaja juurde, et seal ööbima jääda, ja kuulis häält: “Ütle Nene’le, et Noinö on surnud.”

Jahimees tuli jahimajja, küttis ahju, valmistas toitu, sõi ja jõi ning magama heites, imestades, ütles kõva häälega: “Mida ma olen kuulnud? “Ütle Nene’le, et Noinö on surnud.”” Vaevalt lõpetas ta oma sõnad, kui keegi pistis naride all kõva häälega nutma ja tormas uksest välja. Muidugi jahimees ei tea, kes see oli. (91)

ФА СыктГУ РФ 15-V -7: 1992 г., Корткеросский р-н, с.Сторожевск, Габова Е. Е. 1920 г.р.

Selle süžee juurde pöördume me veel tagasi (vt. 4.9).

Metshaldjakuju jääb määratlematuks ka juttudes, kus metshaldjas ja jahimees võistlevad omavahel. (vt. 4.8)

2. loodusvormiline: tuul (25, 30, 54, 76, 82, 94, 98), tulesammas (83), puudest kõrgem tuulispask (85)

Börcä sageli assotsieerub stiihiliste loodusnähtustega (Konakov 1983: 185, Mifologia 1999: 118). Metshaldjas ilmub tuulispasa või tuule kujul.

Metshaldjast jutustas mulle Tamara Vlassova. Ükskord käisid nad seenel. Äkki hakkas tuul puhuma ja nende ette kerkis suur tuulispask, puudest kõrgem tuulispask. See hakkas väga kõva mühinaga keerlema ja neid jälitama. Nad pistsid jooksma, tuulispask nende järel; kui nad jäid seisma, tuulispask ka seisis ja koha peal keerles. (85)

ФА СыктГУ РФ 10- X стр.8: 1987 г., Усть-Вымский р-н, с.Гам.

Jahimehega juhtunud lugu

Üks jahimees läks jahile ja käis peaaegu terve ööpäeva, ei maganud seejuures. Hakkas uni tulema. Oli juba hilja ja läks pimedaks. Hakkas mõtlema: “Kuhu võiks magada heita?” Leidis sobiva kuusepuu, tegi aseme ja heitis magama. Tuld ka tegi, keetis teed ja suppi. Aeg oli kella 11-12 paiku. Tuul hakkas puhuma. Väga tugev tuul. Alguses oli väike tuul, aga ta muutus aina tugevamaks ja tugevamaks. Koer oli ka seal. Ta hakkas midagi ebapärasest tundma. Siis hakkas tuul tema ümber keerlema, kuusepuu hakkas väriseema.

Üks kuusk langes maha. Ainult üks puu langes maha, teised jäid seisma. Vanad inimesed ütlevad: “Puhasta alati oma koht kuuse all.” Kui tahad kuuse all magada, neid oksa, mis maani ulatavad, on vaja ära koristada. Aga tal tuli puu alt välja tulla, ja kogu öö kannatas ta vihma käes. See juhtus Baranov Stepaniga. Ta on juba surnud. Ta töötas /?/ Tema on rääkinud. (25)

ФА СыктГУ 0503-31: 1987 г., Троицко-Печорский р-н, д.Б.Сойва, Уляшев С.С. 1912г.р.

Sellistel juhtudel puudub välimuse kirjeldus. Metshaldjas lendab tuulekeerisena talumehe, jahimehe või kalamehe peale ja segab ühe või teise töö tegemist, tema teod on ebatavalised ja hirmsad: “Vilistas ja tormas tuulekeerisena tiireldes edasi, tõukas kõik puud ümber. Tormas nagu tuul.” (1978) Jutustajad märgivad, et tuulekeerise sees on metshaldjad, aga nad on nähtamatud. Ühes jutus (1978) räägitakse, et vastu tuult visatud nuga sattus metshaldjale suurde varbasse. Metshaldjal on tuulekeerise kujul palju jõudu. (Kudrjašova 1979: 34, Rotšev 1984: 92-93, 165) Tuul kaasneb ka metshaldja ilmumisega.

Metshaldjaga kohtumisest.

Ma tulin sõjast. (Metsas) tegin lõkke. Seal olid ka kaks suurt halli koera. Ljapa (? *Ляпа*) tuli. Tol ajal ma ei suitsetanud veel. Lõke oli. Ja hakkas niisugune tuul puhuma!!! Ma midagi ei öelnud. Ta ütles: “Jahimees, pole sul siin midagi teha.” Nii ütles mulle ja läks ära. Minu koerad värisesid ainult. See oli mees kübaras, ise on suur.

Suur mees, kaks meetrit pikk, kübar oli peas. Kübar oli lai, mees oli habemega, musta habemega. Jopp oli seljas, ja siin oli tal karvane, siin on kõik karvane. (arvatavasti, näitab informant kehaosi, mis pidid mehel karvased olema — N. K.) Mina lamasin lõkke ääres ja ei märganud muid asju: pükse, saapaid või midagi muud.

Teine kord läksin ma õhtul suusatades. Ta oli üksi, ja ma arvasin, et see on keegi jahimees. Ta ka suusatas mäest alla jõe äärde. Mina ka suusatasin, aga ta läks väga kiiresti. Tal oli kott kaasas, tassis midagi. Ja ka suuskadel. Ta suusatas jõe äärde. Ma arvasin, et ma jõuan kohe talle järele, arvasin, et see on keegi naaber — aga enam polnud juba kedagi. Arvatavasti, on olemas ja elavad mingid nähtamatud (olendid).

Ma rääkisin teistele ka, aga keegi ei uskunud mind. (82)

ФА СыктГУ 1310-31: 1990 г., Прилузский р-н, с.Прокопьевка, Коснырев Н. М. 1919 г.р.

Komi kommetes on näha tuule minevikus jumaldamise mõningaid jooni. Võib arvata, et tuulevaimu kuju mõned jooned on ühtesulanud metsavaimuga. (Konakov 1983: 185; Mifologia 1999: 118)

Järgmises tekstis ei ole selge, kas ilmub metshaldjas ise tule kujul või tuli on nõ. instrumendiks metshaldja käes.

Imelik viirastus metsas

Me tulime metsatöödelt, puitu vedasime. Töötasime Pop-gu kohas. See on siit 9 kilomeetrit kaugusel. Meie, tüdrukud, elasime teises barakis. Seal aga elas Pilja Miš Agni⁴ vend, ja õhtuti külastasime me ka teda. Päeval jõudsime tavaliselt kaks korda sinna-tagasi käia — oli ikka 9 kilomeetrit teed. Mina olin veel kolmeteistkümneaastane, ja eriti hästi juba ei mäleta. Näete, tol ajal pidime juba kolmeteistkümneaastastena puitu vedama. Mõne aja olime selle Ivani juures ja siis hakkasime kodu poole minema — aga ümber põleb tuli, nagu tulesammas on ees, maast on umbes kaks meetrit kõrge, ja ümber, kõikjal on tuli. Meie hakkasime “aamen-aamen” ütleva, et kas me julgeme siit edasi minna — selline tuli oli. Jõudsime tulele päris lähedale, hobuse look praksus ja lendas küljest, kaugele eemale lendas look — ja tuli kadus. Ta (Agni) pani väga kiiresti hobuse uuesti rakmetesse — ta on esimesena sõitnud — aetasime looga oma kohale ja sõitsime edasi. Tuli ka kadus. Lasid lahti. O!
(83)

ФА СыктГУ 1229-2: 1997 г., Усть-Куломский р-н., с.Руч, Попова А. М. 1924 г.р.

Selline haldja ilming (või tegevus) ei ole iseloomulik⁵

⁴ *Пиля Миш Агни*, s.t. tüdruku nimi on Agni ja tema isa on Mihhail Fillipovitš.

⁵ Kuigi arhiivis on tekst kohtumisest metsas tulise inimesega, mis on arvatud usundiliseks muistendiks: *ФА СыктГУ 0517-30: 1988 г., Троицко-Печорский р-н, с.Покча, Бажиков В. И. 55 лет. О том, как в лесу встретился огненный человек (суеверный рассказ)*, ei ole seda võimalik halva lindistuse tõttu litereerida.

Komidel ei ole tulehaldjat või –jumalat, kuigi suhtuti tulesse aususega. Teatud võim tule üle oli saunavaimul ja rehetondil. Tulel olid puhastusvõimed. Tulekultuse jäänused säilisid eriti jahimeeste seas. (Mifologia 1999: 88)

Kolm venda, jahil väsinud, heitsid jahimajas magama, ahju kütmata ja leiva raasukesti tulesse viskamata (s.t. ei “söötnud tuld”, mis oli komi jahimeestel üldlevinud). Öösel tuli metsadeemonite terve kari. Ühele vennale keerasid nad kaela ümber, teine läks hirmust peast segi, kolmas küttis ahju, aga leiva asemel pani tulesse oma jalad ja sai põletushaavu. (Mifologia 1999: 121)

3. zoomorfne: *keegi väikest kasvu olend. Alguses arvasin metslinnuks, aga ei oska kirjeldada (55)*

V. Kudrjašova märgib, et metshaldjas võib ilmuda “koduloomade kujul: kassi, koera, kana jne.” (1979: 35). Eestis on loomakujulised ilmingud väga mitmekesised (Laagus 1976a: 25, Hiimäe 1997: 33) I. Paulson arvab, et metsavaimu loomakujuline ilmum on üks ürgsemaid ja huvitavamaid, sest selline nähtus on olemas paljude algsete loodusrahvaste juures kõikjal maailmas, eriti seal, kus jahindus moodustab veel rahvakultuuri peamise majandusliku aluse; seega siin on tegemist väga vana usundilise kujutelmaga, mida ka eesti rahvapärimus on edasi kandnud ja alal hoidnud (Paulson 1997: 59, vt. ka 58)

“Suuremad, hinnatavad jahiloomad, nagu nt. karu põhjamaadel, lõvi lõunamaadel jne., on mitmel pool kalur-küttide religioonis omandanud valitseva koha teiste loomade ja vastavate loodusalade üle kui kõrgema üleloomuliku väega varustatud olevused. Sageli on nad olnud identsed mõne suure jumalusega, kelle tähtsus ja funktsioonid praktilises usuelus on neis kultuurides üldiselt suuremad kui taevase ülijumala omad.” (Paulson 1997: 34)

“Õigusega võib karu pidada metshaldja elavaks kehastuseks, kuna komi folklooris on ta üleloomuliku jõu esindajaks, kes valitseb loodusejõudude üle. Tihti võib kuulda, et karu on metsa valitseja. On levinud süžee isast ja tema 11 pojast, kus 6 inimest neelas alla suur kala ja 6 suur karu. Samalaadset metsa valitseja kuju ühtesulamist

karuga on märgatud paljude Siberi rahvaste juures.” (Konakov 1983: 186, Mifologia 1999: 118)

Juttu karust võib pikalt jätkata (vt. nt. Konakov 1983: 190-197, Mifologia 1999: 269-271, Rotšev 1984: 98-104, 166-167). Aga antud tekstides ei räägita, et metshaldjas võib ilmuda karu kujul.

Karuliha ei söödud. Karujahi peeti ainult naha ja rasva tõttu. Karu rasv on raviainena hinnatud. Neli või viis karu olen ise tapnud, aga liha ei söö. Kui naha maha nüüdid, karu käpad on justkui inimese käed. Arvati, et ta on metsa inimene. Kevadel on karud kõhnad, neid jäetakse metsa. Rasva ja lihakeha jäeti, ma ka ei ole võtnud.
ФА СыктГУ 1423-35: 1990 г., Княжпогостский р-н, д.Козловка, Козлов А. Я.

Viirastus⁶

Isa ööbis jahimajas ja kuulas, et keegi lõikas leiba, pani aknale ja ütles: “Kui oled ristitud, söö; kui mitte, ära söö.” Pani kõrvale, ei söönud. Heitis magama. Uks oli praakil. Piip ja tuletukk oli käes. Keegi nohises. Keegi nohises ja nohises, siis karjatas väga valjusti. Karu on olnud.
ФА СыктГУ 12-IX-43: 1980 г., Усть-Куломский р-н, с.Носим, Зезегова А. В. 76 лет.

(Kas oli metshaldjas olemas?) Metshaldjad on ka olemas.

Ükskord jooksid vasikad metsa, ja nägime karu. Ta seisis otse meie tee peal. Meie karjatasime, ja ta hüppatas tee pealt ära ja läks metsa. Midagi ei teinud.
ФА СыктГУ 1534-4: 1995 г., Корткеросский р-н, с.Эжол, Королёва Р. М.

Nagu näeme, metshaldja ilmumine looma kujul ei ole levinud. Ainukeses tekstis ka ei ole märgitud, et see oli lind, vaid alguses on kogeja pidanud ebamäärast olendit linnuks.

4. antropomorfne: keegi inimene (63), mustas sinelis mees (42), vanaeit (54), naise abielumees (73), mehe abielunaine (61, 102, 103, 104, 105), inimese moodi, rätik peas, ilma üleriideta (64), hallipäine vanamees kepiga ja poisike (78), kolm neidu (80), keegi pikkade mustade juustega, inetutes riietes (81), neidud (81), jahimees suuskadel, kott kaasas (82), võõras naine (84), väike alasti tüdruk (86), naised ilusates riietes (69), mustates riietes mees ja ilusates säravates punastes riietes naine (87, 88, 89), pikka kasvu (laeni) mees (96), väga pikk mees (97), ilusad komi

---

⁶ Teksti sisust on raske aru saada.

neiud ja meessoost lõõtspillimängija (98), mees *дяденька* (100), heledate juustega naine (101).

Üsna sageli ilmub metshaldjas inimkujulisena, ent teated sellest on ka vasturääkivad. N. Konakovi arvamuse järgi on metshaldja inimestumine e. antropomorfiseerumine arvatavasti hilisem nähtus. Loodushaldjatele inimomaduste omistamine on iseloomulikum mittejahimeestest külarahvale. (Konakov 1983: 185)

Erinevate ettekujutuste järgi eristas *вõрца*-t tavalistest inimestest hiigelkasv (nagu mänd) ja riietuste puudumine; pikk kasv, inetus ja habe; pahempidi pööratud jalakannad ja läbipaistvad luud ja ripsmete puudumine; varju puudumine (Mifologia 1999: 117). Inimkujuline metshaldjas võis olla pikka kasvu või tavalist kasvu. “Lešak on inimese moodi, aga on männikasvuline ja riided puuduvad”, “*Вõрца* on väga pikka kasvu, inimese sarnane, väga inetu ja habemega”. (Konakov 1983: 185) Komi metshaldjas võis ilmuda nii mehena kui naisena: nt. võõrasema, naabrinaise, minia, noore neiu, külamehe kujul (Kudrjšova 1979: 35). J. Rotševi avaldatud tekstides (1984) ilmub metshaldjas sellistel kujudel: inimene jahimehe riietes, püss kaasas (№ 84), väga suur mees (№ 115), kolm pikka kasvu meest, must-valge koer kaasas (№ 121). Samuti kirjeldatakse mingeid detaile mehekujulise metshaldja välimuse kohta, märgitakse, et tal oli habe või olid püksid jalas. Üldiselt püüdlevad komid üldistuse poole. Väga harva mainitakse, et ta oli karvane või et tal oli punane habe. Harva esineb ka selline detail: “suure vihma korral tuli metshaldjas maani juustega inimese kujul jahimajja.” Mõnikord lihtsalt öeldakse: ”istus mätta peal, jänesenahast müts peas.” (Kudrjašova 1979: 37).

Eesti metshaldja kirjeldused võivad omandada erinevat selguse ja konkreetsuse astet. Muuhulgas võib tal olla ka selge küllalt keeruline kas antropo- või zoomorfne kuju. Haldja kuju eri vormides on näha hierarhiat alates lihtsatest ilmingutest kuni püsivate ja keeruliste tajudeni. Kirjeldustes võib haldjas omandada suvalise valiskuju ja ta sarnaneb alati mingile reaalelulisele nähtusele (haldja kuju nimetamine: nt. “vanem naisterahvas”, epiteedid “vana”, “hall” jm.), mis on vaid ebaharilikkuse suunas muudetud (atribuudid ja nende ebaharilik kombineerimine).

(Laagus 1976a: 25-27) Detailid aitavad haldja kogejal äratundmiseni jõuda, et tegemist on üleloomuliku olendiga (Hiimäe 1997: 33).

5. kombineeritud vormid: *need ei ole inimesed, vaid on hirmuäratavad, karvased* (53), pikka kasvu (2 meetrit) mees, suur kübar peas, musta habemega, jopes ja karvane (82), pikem kui 2 meetrit, mustakarvane, suurte käppadega ja silmadega olend (65).

Eesti rahvausundiline traditsioon ka tunneb metsavaimu ilmumit mingil n.-ö. segakujul (Paulson 1997: 59) või “kuradistunud metshaldjat, kus metshaldjakujutelm saab tunnusjooni kuradilt: nähakse meest, kel ühe jala asemel kabi vm.” (Hiimäe 1997: 33; vt. ka Laagus 1976a: 26).

Antud komi tekstides viitab karvalisus pigem zoomorfsusele. Kuigi sageli ilmutab metshaldjas ennast inimesekujulisena, tal võivad olla ka mingeid üleloomulike olendite omadusi: sageli pannakse tähele tema pikka kasvu, füüsilist jõudu; öeldakse, et ta on inimese moodi, samal ajal aga tuuakse igasuguste võtetega esile tema üleloomulikku algupära ja olemust: “Peaaegu on nagu inimene, aga siiski pole inimene. Inimest on kohe näha, aga see ei ole inimene — vaid kurivaim”; metshaldjas ei jätta jälgi; see võib olla mees hobusekapjadega (Kudrjašova 1979: 36, 37).

“Vaimude ühine omadus on nende **nähtamatus** /.../ Nähtamatud vaimud tulevad ilmsiks erineval kujul /.../ Need on antropomorfseid kujud, tuulispask, akustilised nähtused: koputamine, erinevad hääled jms, samuti zoomorfseid kujud: kass, jänes. Tuleb nentida, et vaimud eelistavad väiksemate loomade kujusid /.../ Mõnikord on nende zoomorfset kuju raske määratleda. See ei ole loom ega inimene. Tema **karvalisus** ja järgnev **nähtamatus** määratlevad kuuluvust vaimude maailma. **Karvalisus** ongi üheks **ktoonilisuse** peamiseks markeerijaks/.../ **Zoomorfsus** on üks ktoonilisuse markeerijaid, mis on semantiliselt lähedane **karvalisusele**. Loomad on loomulikult karvased, need ei varja oma karva, sellepärast nende kuju on vaimudele vastuvõetav. Antropomorfseid kujusid valivad vaimud selleks, et erinevatel eesmärkidel inimestega ühte sulata. Siiski karvalisus, zoomorfsus, isegi

antropomorfsus on vaimude **nähtamatuse** väljendus. Oma loomult on vaimud nähtamatud, nad kasutavad karvaseid, zoomorfseid, antropomorfseid maske, aga keegi ei tea nende tõelist välimust. Rahvaluuletekstid ei sisalda tavaliselt laiendatud vaimude kirjeldust. Ei saa täpselt öelda, et üks või teine vaim eelistab konkreetset riidetust, et tema kehastuseks on näiteks koer. Igal konkreetsel juhul on selleks neiu, vanamees, mees; mõnikord kirjeldatakse riideid, esemeid või välimuse detaile. Aga see on ainult konkreetsel juhul konkreetse informandi sõnade kohaselt. Koera kujul võib ilmuda surnud esivanem, nn. staatuseeta surnud, elav nõid, kurivaim. Lõpuks jäävad ainult karvalisus, zoo- antropomorfsus, lisaks võib-olla ka lühike või pikk kasv, ja kõike hõlmav **nähtamatus**. See ei ole tühjus ega inetus. Nähtamatus on iseseisev, väga tähtis kuju. Sellest nähtamatusest on kuulda helisid, võib kosta hääli. Nähtamatus liigub tuulena, selles liikumises tunnetakse vaimude liikumist. Kuidas võivad nähtamatud olendid liikuda?” (Limerov 1998a: 128-130)

3.4.3. METSHALDJA TEGEVUS

Kui ei kõnelda konkreetsetest juhistest, märgitakse, et metshaldjas elab metsas (8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 19) või teade sisaldab käitumisjuhist: nt. metsarajale ei tohi magada jääda, sest seal käivad metsavaimud (26) pulmarongis (31).

Kui esineb metshaldjas kogemusliku üleloomuliku olendina, haldja tegevusi võib rühmitada järgmiselt:

1. ilmutab (ilmutavad) end kogejale passiivselt: laulavad, mängivad löötpilli, nutavad, räägivad (peavad pulmi) (42), naerab kukkunud naise üle (79), laulab meeshäälega (68), laulavad ja tantsivad ringis (69), laulavad (69), laulavad kole häälega (66), laulab vastu tules (67), kratsib end jahimaja seina vastu (74), kõnnib metsas (81), suusatab, äkitselt kaob (82), jookseb metsa poole ja kaob (86), tuleb inimese poole (87), käib mäest alla ja üles (88).

2. ilmutab (ilmutavad) end kogejale aktiivselt, haldjas ja kogeja astuvad omavahelisse kontakti: ajab magaja tema ööbimiskohalt minema (25, 30, 34), tuleb

jahimajja (41, 37, 42), tuleb jahimajja, tegutseb jahimajas, ei lase rahulikult magada: avab ukse, viskab lõõri maha, tõstab narisid, tõmbab magajalt teki ära jne. (27, 32, 35, 39, 40, 92-101), viskab putka katuse maha (27), murrab oma tee pealt puid pooleks, lükkab puid ümber (28), istub hobuse koorma peale, sõidab 4 km, hüppab välja (43), eksitab, viib inimesi ära (46, 49, 51, 54, 55, 59, 70, 76), pakub süüa (48), viib nõõri otsas ja pakub süüa (52, 53), käest kinni hoides veab metsas, toidab käbidega, juhatab koduteele (58), võistleb jahimehega (60, 61, 62), metsas hirmutab, jälitab ja hõikab (63), tuleb hobustega, haarab inimesel käest kinni, ähvardab (64), jälitab jahimeest (65), toob metsas jäetud koorma külla tagasi (71), vahetab last (72), tuleb suusatades meest ootava naise juurde (73), viskab oravaid suuremast saagist unistavale jahimehele (75), aitavad perenaisele loomi talitada ja küttepuid riita laduda (77), räägib jahimeestega, kutsub külla, kostitab mingi joogiga, kingib rikkaliku saagi (78), hommikuni hoiavad hobust kinni, ei lase edasi minna (80), tuleb lõkke äärde, ähvardab jahimeest (82), tuleb vastu, lööb inimesele pähe (84), jälitab marjalisi, keerleb nende ümber (85), peavad pulmi, tulevad hobustega, kutsuvad inimese kaasa (90), saadab teate jahimajahaldjale (91), läheneb vilistades jahimajale, võtab ukse uksehingelt (94), eksitab inimesi ja hõikab inimestele vastu (124), käivad jahimajades ja paluvad midagi (127).

On arvatud, et “komide kujutelmades domineerib range, aga õiglase metsavalitseja- haldja kuju, kes ei ole üldse verejanuline. Ta on täiesti erapooletu nende suhtes, kes metsas viibides täidavad kõiki käitumisreegleid ja norme, ilma tagajärgedeta hoiatab väikeste normirikkumiste eest, tõsisemate eksimuste tõttu võib jahiõnnest ilma jätta ja vastupidi, saadud abi eest rikka saagiga tänada.” (Mifologia 1999: 118) Antud tänapäeva tekstide põhjal ei ilmne metshaldja halduslikud ja valitsemise funktsioonid (v.a. tekstide väikene osa). Ta on saanud kurja iseloomu.

4. MÕNED METSHALDJAGA SEOTUD SÜŽEED JA MOTIIVID

A. Mikuševi järgi on “umbes 20 süžeed, mis räägivad metshaldjast: metshaldjas palub abi jahimehe käest; mees ei aita metshaldjat, vaid veab teda alt; jahimees ja metshaldjas proovivad jõudu, jahimees võidab; metshaldjas varastab külainimeste lehma ja hobuseid; nõid, keda ei ole maetud kombe järgi, muutub metshaldjaks; metshaldjas on söönud jahimehe saagi, koera ja püssi.” (Mikušev 1991: 78) Siin ei ole üles loetletud siiski kõiki süžeid, vaid neid on rohkem (Rotšev 1984; Konakov 1996: 66-67, Mifologia 1999). Esimene neist otseselt ei käsitle metshaldjakujutelmi, aga metshaldjas on lahutamatu oma elupaigast ja tegevusruumist — metsast.

4.1. SUHTUMINE METSA

Komidele on iseloomulik aupaklik ja hoolikas suhtumine loodusesse. On arvatud, et mets, puud, loomad on kõike tundvad, mõistvad, räägivad nagu inimesedki. (Konakov 1983: 178,201; Mifologia 1999: 50, vrd. Loorits 1990: 44-49; Paulson 1997: 53-54, Hiiemäe 1987, 1997: 30) Komidel on populaarsed jutud rääkivatest puudest, mida antud töös ei vaadelda (Rotšev 1984: 13-14, 90-93; Mifologia 1999: 318).

Metsa ja puudega tuleb lahkelt kõnelda, tervitada neid, metsast lahkudes tuleb teda tänada ja ilusasti hüvasti jätta (1, 2, 3). Metsale, vetele ja nende elanikele tuuakse väikesi annetusi (1, 3).

Metsa jäetakse leiba, et oleks õnn kaasas

Leiva- ja suhkrutüki võtsin kaasa, nagu olen vanadelt inimestelt kuulnud. Kui lähed (metsa), tuleb luba paluda. Kui lähed vihma või tuule puhul puu alla: “Puu, kaitse mind.” Kas kuusepuu või nilupuu alla. Kui lähed (metsa), on vaja midagi kaasa võtta lindudele ja nendele, kes maa peal käivad. Ja jätta, millest pole sul kahju. (Jätta võib) igasse kohta. Kui viskad vette, pöördud kalade poole. Sinna, kuhu lähed /.../ Sa tood neile, kes lendavad või maa peal käivad, nii loomadele kui ka putukatele, ükskõik kellele. (1)

ФА СыктГУ 0513-29: 1988 г., Троицко-Печорский р-н, д.Покча, Растворова Н. М. 1937 г.р.

Kui jahimehed või marjalised ööbisid kuuse all ja tekid seal lõket, hommikul pidid nad kindlasti ütleva järgmised sõnad: “Aitäh sulle, kuuseke-emake, hästi ma magasin, kaitsesid sa mind metsloomade, kurjade inimeste eest!” Siis inimese hingel oli kerge.

Kui inimene viimast korda läks metsa, lahkudes pidi ta kummarduma talle ja ütleva: “Aitäh, mets-isake. Sellel aastal andsid mulle marju. Oota järgmisel aastal, tulen uuesti, oota.” (2)

ФА СыктГУ РФ 14-VIII: 2: 1995 г., Княжпогостский р-н, с.Турья, Шлопова О.С. 1920 г.р.

Kevadel, kui vabaneb jõgi jää alt ja kui sa lähed esimest korda jõe äärde, on ka vaja leiba anda, panna natuke soola selle peale. Selleks, et aastaringi annaks jõgi sulle kingitusi. (Jõge) tuleb ka tervitada. Kui sattud oja äärde ja juua tahad, alguses tuleb veele puhuda ja paluda veelt tervist. Kui ei palu, siis võid haigeks jääda. Igaühelt on paluda vaja.

Kui lähed metsa, kus ei olnud sa kauem käinud, tervitad teda: “O!” Igaüht tervitad. Tervitada on vaja. Seal kummarduvad puud tuule käes, tervitavad sind.

Igalt kohalt palutakse, palutakse, et lubab ta seal magada. (3)

ФА СыктГУ 1560-32: 1999 г., Корткеросский р-н, с.Большеелуг, Иванова А.А.1927 г.р.

“Võrreldes põlluharijate ja karjakasvatajatega on komide suhtumine metsa olnud pigem positiivne, kui negatiivne. Arvatakse, et juba mütoloogilisel ajal on Jumal metsa varasid inimeste ja metselanike vahel jaganud. Komi vanasõnades ja kõnekäändudes on välja toodud “Mets on meie söötja-jootja”, “Metsas ja vees on palju igasuguseid varandusi”. Kui slaavlastel on mets kindlasti inimese eluruumile ja haritud maadele (heinamaadele, põldudele, alemaadele jne.) vastandatud ja antagonistlik, siis komide juures on ta väljaspool seda vastandust või selle vahe- või piirialal. (vrd. Laagus 1973: 410, Laagus 1976b: 36-38, Paulson 1997: 53-55, 103) Komide tavaõiguse normide järgi olevat maad, metsad ja veed “jumala looming” ja ei kuulu mitte kellelegi seni, kuni maad ei ole haritud. Sellepärast lähemate jahimaade kasutuselevõtt (jahimajakese ja laoruumi ehitamine, püüniste asetamine), alemaade tegemine justkui andsid omandiõiguse sellele territooriumile, täpsemini muutus töötegija endiste omanike (vaimude-haldjate) kõrval kaasomanikuks. Kuna omandiõigused aladele, mis haritud (“oma”) maa-aladest asusid kaugel, olid üsna tinglikud, on kasutusel olnud ka vaimudega lepingu sõlmimise “Mina sulle, sina mulle” ja “Ma ei tee seda, ära tee toda” printsiip.” (Mifologia 1999: 117)

Aga usundilistes muistendites langeb teise ilma ruumiala kokku looduse alaga. Üleloomulike olendite poolt ära viidud inimesed sattuvad metsa või vette.

Arvatakse, et metsas eksinud või uppunud on vaimude poolt ära viidud. (Limerov 1998b: 77) Vaimude põhifunktsiooniks ongi inimeste viimine teisse ilma, sinna kuulub ka vahetatud lapse (*везжӧм*) metsa viimine (72) (Limerov 1998a: 126, 127).

Lešak. Olid küll. Räägitakse, et ta vahetab lapsi. Lešii vahetab. Olen kuulnud, et vastsündinud on sauna viidud, ja seal vahetasid metshaldjad ta ära. Ema käis lapsega saunas. Nad elasid Novik külas, ja ma nägin seda vahetatud last. Kardeti teda. Ise oli juba suur mees, aga ei seisnud veel jalgadel, roomas tagumikul. Kui vaadata talle otsa, siis olid tema silmad väga inetud. Inimene on ikka inimene. Aga sellelt naiselt on lešii lapse ära võtnud ja oma lapse tema asemele andnud.

ФА СыктГВ 1909-17: 1990 г., Вуктыльский р-н, с.Бызовая, Хозяинова К. Ф. 1906 г.р.

Mets on teatud määral lähedane surnute maailmaga, metshaldjas aga selle valitsejaga. Metshaldjal on võim metsloomade ja –lindude üle, aga ka teiste metsa varjul olevate olendite ja vaimude üle. Kuna komide paljud kalmistud asuvad metsas, siis võib oletada, et on ka surnute hinged metshaldja kaitse all. (Limerov 1998b: 78, vt. ka Limerov 1998a: 124-130). *Ta (metshaldjas) võib ilmuda surnute sugulaste kujul (12)*. Sageli ilmub metshaldjas naistele, kelle mees on sõjas hukkunud, või leskedele, kes mõtlevad oma abikaasast, nende meeste kujul (Kudrjašova 1979: 36). Poeg on lubanud oma emale pärast surma tulla metshaldja kujul ja ta ära süüa, sest oli ema poega sõimanud. */.../ütles, et tuleb. Ma ei tea, kas poeg ise või metshaldjas. Nii oli üks noormees oma emale lubanud/.../ (122)*. Surnute maailma kujutelmades on aga mets üheks tagistuseks surnu hinge teel esiisade maailma (Limerov 1998b: 78).

Erilise austusega suhtutakse karusse (Konakov 1983: 193-200), kellest on palju rahvajutte kui mütoloogilisest tegelasest (Rotšev 1984: 13). Karu peetakse metsa inimeseks (4), osaliselt sellega on seletanud keeld mitte süüa karuliha (Konakov 1983: 198; Rotšev 1984: 13).

4.2. METSHALDJA OLEMASOLU

Uskumuste järgi on igal pool oma elanikud, on ka metsaelanikud, keda komi usundi uurijad toovad eriti esile (nt. Konakov 1996: 63).

Eesti tekstides on välja toodud, et metsavaimud võiksid olla “vanal ajal metsa pandud rahvas” (Loorits 1990: 58, Paulson 1997: 56). Loodusevaimude (sh. ka

metsavaimude) ilmumise kohta on oletatud nende tekkimist teatavates kohtades surnuist või “loodusehinge eraldumisega oma kehast iseseisvaiks vaimudeks” (Loorits 1990: 52-54; Masing 1995: 119-120; vrd. Laagus 1973: 410). Komi juttudes on samuti välja toodud, et staatuseeta surnud (metsa hukkunud või vette uppunud inimesed) muutuvad metsa- (*вөр олысь*) või veevaimudeks (*ва олысь*) (Limerov 1998a: 128-129; Limerov 1998b: 77). Aga vale oleks pidada neid loodusvaimudeks, pigem on need allilma vaimud. Mets ja vesi ongi teispoolse metafoorid. (Limerov 1998a: 129)

Komi pärimustekstis maa tekkimisest on öeldud näiteks järgmist: ”Ükskord Jen (*Ен*) (demiurg, Jumal) tuli taevast maale. Tema poeg Voipel (*Войпель*) tegi savipotte. Jumalale meeldis poja töö, ja ta istus vanamehena tema kõrvale. Samal ajal lendas kohale Omöl (*Омоль*) (demiurg, Kurat) oma saatjaskonnaga ja hakkas hoopema oma jõuga: “Meid on palju, me võime isegi päikese ära varjata. Vajaduse korral aga mahume vaid nelja potti.” Ja nad näitasid oma jõudu. Kui nad kõik olid mahtunud pottidesse, sulges vanamees potid ja hakkas neid maha matma. Üks pott läks aga katki, ja kuradipojad jooksid laiali: kes sattus vette, nendest said veevaimud; kes metsa, nendest metsavaimud; jõgede ääres võib leida “kuradi sõrmi” (piklikud kivikesed).”(Sidorov 1991: 5)

Selles ja teisteski komi tekstides on selgelt välja toodud, kes on metsade, vete jne. tõeline valitseja. Tajutakse vaimude geneetilist sugulust, kuigi aegamööda kerkivad esile kolm liiki vaimu: metsa-, vee- ja koduvaimud. Nende sugulust väljendavad nende nimetuste kasutus ja paljud nende ühised omadused. Vaimude nähtava paljususe taga on tegelikult üks ja sama kuju. Sellega on muuhulgas seletatud metshaldja kahepaikset iseloomu. (Limerov 1998a: 124-127)

Ilma et omataks konkreetsemaid ettekujutusi metshaldjate välimusest ja igapäevaelust, arvatakse metshaldjat metsas elavat. *Кузь пиня* ‘pikkade hammastega’ — *teda on ju võimatu näha, kes võib siis teda näha* (7). *Lešii elas metsas, aga pole keegi teda näinud.* (11). *Metsas on ka oma elanikud* (*олысь* tähendab ka ‘vaimu’). *Eri kohtade vaimud on erinevad.* (15) Kooliõpilaste saadetud kirjeldus on järgmine: ”Rahvas räägib, et metsas elab metshaldjas. Tal on rohelised silmad, peas on punane

müts, vasakpoolne jalanõu on paremal jalal, parempoolne on vasakul jalal, tal on pikad küüned. Metshaldjas on pikka kasvu. Ta võib ilmuda surnute sugulaste kujul.” (12) On märgatav ka õigeusu mõju: *Ei tea, mis see lešak on. Kui ütled “lešak”, see ei ole sõimusõna, ei ole ka patt. “Ad” ‘põrg’ on aga patt. Nii on mulle ema rääkinud, et ütle parem “lešak”, muidu satudki põrgu.* (9)

Siin on ka 2 juttu jahimeestest, kes kardavad magada jahimajas (20, 21). Üks nendest läheb ööseks koju magama, teine magab, tekk üle pea. Mõlemad jutud on kirjutatud samast külast erinevatest inimestest. Mõlemad jutud on osad vestlusest metsavaimude teemal.

Metshaldjatele toovad jahimehed sulgi ja tubakat, mida ta armastavat, ja pannakse puukännule (23), marjalised leiba (24). Juba 1870. aastal on kirjutatud: “Iga aasta teatud kuupäevadel käivad paljud sürjalased metsas, et viia metsaonule pakk tubakat, mida ta armastavat väga. Ohver viiakse tihedasse metsa, kus arvatakse olevat metsavalitseja elukoht, ja jäetakse puukännule. See tehakse selleks, et meelitada teda, kuna temast sõltub jahiõnn.” Tavaliselt määrati see jahi algusele või esimesele jahisaagile. Võmi jahimehed jätsid puukännule esimese rabakana. Marjalised jätsid osa korjatud marjadest. Aga juba möödunud sajandi keskel oli see komme muutunud, ja paljud jahimehed hakkasid esimest saaki preestrile viima. Permikomidel olid annetused mitmekesisemad: metshaldjale on viinud tapetud koera (vereohver), kalapirukaid, musta kana mune. (Konakov 1983: 187, Mifologia 1999: 120) Ühes jutus inimkujuline metshaldjas valge koeraga ilmub noore jahimehe ette, võtab püütud orava ja lahkub. Esimene saak kuulus arvatavasti metshaldjale. (Kudrjašova 1979: 33)

4.3. METSHALDJA TEE

Uskumuste järgi on metsavaimudel omad teerajad: *дорога дьявола* (27, 28, 29), *лешак туй* (31), *лешей туй* (32), *чорт туй* (33), *бес туй* (42) — kus ei tohi tuld teha ja magada ning magaja äratatakse üles (25, 26, 30, 31).

Kuidas metshaldjad ajasid jahimehi ära

Oli üks jahimees. Nad ööbisid (metsas). Aga lõkke olid nad valesse kohta teinud, rajale, kus nad (metshaldjad) käivad. Ja neid aeti minema. Arvatavasti metshaldjatel on oma rada. “Koristage oma lõkke ära!” Siis, räägitakse, tuul tuli mööda ja kõik. Koristasid ära, tuul oli ja kõik. Arvatavasti oli ta seal käinud. (30)

ФА СыктГУ 1310-32: 1990 г., Прилузский р-н, с.Прокотьевка, Коснырев Н.М. 1919 г.р.

Metsavaimude tee olevat sipelgate tee peal:

Sipelgate rada. On sipelgapesa, sealt aga jookseb rada kuuse alla. Sellisele kohale ei tohi magama heita. See on isegi seadus. Vanad inimesed rääkisid, et seal käivad metsavaimud. (26)

ФА СыктГУ 0503-32: 1987 г., Троицко-Печорский р-н, д. Б.Сойва, Уляшев С.С. 1912 г.р.

Nende tee jookseb kuusepuu all (25), hargneva tüvega puu harude vahel, metsatee peal (31).

Kui lähed metsa ja näed hargneva tüvega puud, ei tohi sinna magama jääda, sest seal käivad metshaldjad pulmarongis (*бубыля свадьба*). Kunagi tahtsime meie sellise hargneva tüvega puu alla onni teha. Aga Mikolai ütles: “Kas teie ei näe seda teed, see on ju metshaldja tee (*лешак туй*) .” Siis ööbisime me teises kohas. Teede peal ka ei tohi magada, sest käivad metshaldjad (*бубыляд*) ka seal. (31)

ФА СыктГУ 1215- 37-38: 1996 г., Усть-Куломский р-н, с.Н.Воч, Касева П. В. 1915 г.р.

Komi rahvausundis on kuusel, võrreldes kasepuu või nuluga, elu/surma vastanduses seosed surnute maailmaga (Mifologia 1999: 198, 221-222, 258). Hargneva tüvega puu (*ковтас* (31), *вожа ну*) on teise maailma piiri märgiks. Uskumuste järgi võib tüvede vahelt näha teed teisse maailma (Mifologia 1999: 110, Rotšev 1984: 169).

Metshaldja tee

Kord aeti meie vanaisa ööbimiskohast minema. Võib uskuda, et tal selline juhtum oli. Heitis ta magama kahe tüvega kuusepuu (*кык вожа коз*) alla. Ja nägi äkki oksade harude vahelt moodustuva läbikäigu tagant algavat metsasihti. Sellise puu alla ei tohi kunagi ööbima jääda. Vaid sinna on vaja lõkke teha, et läbikäiku ei oleks. Umbes kesköö paiku, kuna kella tol ajal veel polnud, ta suigutas. Äkitselt ta ärkas ja märkas metsasihilt tõusvat tuulekeerist, mis piitsutas talle näkku ja hüüdis kurjalt kolmel korral: “Mine meie teelt ära!”

“Oh jumal, jumal!” pomises vanaisa, nihkus 50 süllda kõrvale ja leidis uue magamiskoha. Tal tuli pimeduses kobades lõket teha ja teises kohas ööbida...

Tal oli ka koer kaasas, kes haukus nagu hull tuulekeerise peale, harjased püsti. Ta oli neljasilmne *нэль сина пон* (selline suurte valgete ringidega silmade ümber). Sellised koerad tunnetavad kõike. 1977.

Avaldanud Rotšev 1984: № 111.

Negatiivset suhtumist sellisse puusse on seletatud sellega, et puul on kaks südant. Selliseid puid ei kasutata maja ehitusmaterjaliks ega ka küttepuuks. Paljude juttude järgi jookseb metshaldjate tee just puu tüvede vahelt, kolme tüvega kasel nähakse tihti metsanaine. Põhja ja Siberi rahvastel asusid ohvripaigad põliste hargnevatega tüvedega puude all.

Puuharudel on sama tähendus nagu teeharudel, on ka palju ühist kujutelmadega, et tavaliselt nähtamatuid olendeid võib näha läbi harali aetud sõrmede või jalgade vahelt, hobuse ja koera tagajalgade vahelt. Tänapäeval võib kahe tüvega puid näha kalmistutel ja teistel kohtadelgi, kus olid inimsurmaga lõppenud õnnetused juhtunud. Kasvaval puul murtakse ladva ära või hauale istutakse noor puu ning murtakse selle ladva ära. Hiljem neid jälgides otsustatakse, kuidas läheb surnul teises ilmas. (Mifologia 1999: 110-111, vrd. Kõivupuu 1997, eriti 47-48) Metshaldjate tee on samastatud teega teisse maailma (Limerov 1998a:128).

Juhtub ka, et jahimaja ehitatakse metsavaimu tee peale (27, 28, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40) või jahimaja idapoolne nurk sattub sellise tee peale (42). Nendes majades ei lasta inimestel rahulikult puhata, juhtub imelikke asju: kukub lõõr maha, iseenesest avaneb uks (27), jutustaja putka katus viiakse ära (28), kuigi näib olevat, et jahimajas keegi võõrastest ei ole käinud, majaomanik tunneb, et midagi on juhtunud, hiljem nõud kolisevad laual, tõstetakse narisid, magava jahimehe pealt tõmmatakse tekk ära (32), alati on kuulda mingeid helisid (33), tullakse ja aetakse minema nii, et inimesel jäävad muhud (34), öösel visatakse uks uksehingelt (35), majas kummitab, keegi hirmutab inimesi (36), on kuulda hääli (37).

Jahimajas on kuulda hääli

(Kedagi) pole ma näinud. Seal on narid, nende peal on hein või, kui on olemas, loomanahk. Mina lamasin ja suitsetasin. Vaatasin aknast välja. Keegi küsis minult, et kes on siin olnud. Ma pole midagi öelnud. Ta hakkas narisid tõstma. Et kas on keegi päeval tulnud või. Ta küsis.

Ma lamasin, vaatasin aknast välja. Jälle küsis, et kes on siin olnud. Mina ei vastanud, aga vaatasin siiski ringi. Arvasin, et arvatavasti on keegi päeval tulnud ja peitnud ennast. (Kas teie ainult häält kuulsite?) Ja, ainult häält kuulsin. (Kas see hääli oli maja sees?) Jah, maja sees. Ma ei maganud, suitsetasin, (olin juba valmis jahile minema?), pime oli veel.

Ühes jahimajas samuti, aga see polnud minu oma, vaid võõras maja. Nad käskisid: "Tule välja." "Tule välja," ütles. Aga ma ei läinud. Mina panin püssi enda kõrvale, vot niimoodi. "Tule välja, tule välja." Aga ma ei läinud. Oli pime, kuhu sa

öösel lähed. Mina kõvasti ropendasin. Oli hilja õhtu, väljas on pime, midagi ei ole näha, ja ma ei läinud välja. Mis oli seal, ma ei tea. Aga mina kõvasti ropendasin igasuguste võtetega. Põrandal lamasid ka kaks koera. Kaks koera olid, aga ei haukunud hääle peale. Nagu ei kuulnudki midagi. Mulle aga aina ütlevad: “Tu-ule, tule välja.” Komi keeles ütlevad: “*Pet, pet, tule välja.*” Aga mina ei läinud. Siis nad ütlevad: “Visake, visake (ta juukseidpidi) välja.” Aga mina ikkagi ei läinud välja, istusin majas.

(Kas neid on mitu olnud?) Ja. Üks ütles: “Visake, visake.” Aga midagi polnud näha, väljas oli pime. Häält oli kuulda, aga midagi polnud näha. Üks ainult ütles mulle: “Visake.” Seal on neid mitu olnud. Alguses käskisid välja tulla, hiljem visata välja. Üks nii ütles. Aga ma ei läinud välja seni, kuni valgeks ei läinud. Hommikul tõusin üles. Oli juba valge ja läksin (oma majani). (Kus on see teiega juhtunud?) See oli jõe ülemjooksul, siit on umbes sada kilomeetrit. Jõe ülemjooksul. See ei ole oja, vaid jõgi. (37)

ФА СыктГУ 1516-8: 1995 г., Корткеросский р-н, с.Нившера, д.Ивановка, Иванов И.К. 1921 г.р.

Ühes sellises majas on inimene hulluks läinud.

Kuidas on üks jahimees hulluks läinud

Selles majas on üks inimene hulluks läinud. (Kas seal, kus teie ööbisite?) Ja. Tema ka hirmutati ära, ja ta on hirmust hulluks läinud. Ta on Bogorodski külast pärit. Need olid kaks venda, kes käisid koos jahil. Sügisel, kui metsas on palju loomi ja jõgi ei ole veel jää all, käis vanem vend jõe ääres. Noorem vend jäi sellesse majja. Kui vanem vend tuli tagasi, noorem vitsutas end kuiva saunavihaga. (edasi on jutt komi keeles) See inimene, kes on olnud majas, vitsutas end kuiva saunavihaga. Pärast seda hakkas ta halvasti rääkima. (vene keeles) Ta hakkas halvasti rääkima. (Mis temaga oli juhtunud?) Ta on üksi olnud, mitte midagi jutustada ei saanud. (Kas vanem vend on veel midagi märganud?) Ei ole. (Kas see on juhtunud samas majas?) Jah. (Mis maja on see siis? Või koht on halb?) Võib-olla. Ma tean veel nelja sellist kohta. On selliseid kohti. (Missugused kohad need on?) Seal kummitab. (38)

ФА СыктГУ 1516-9: 1995 г.,Корткеросский р-н, с.Нившера,д.Ивановка, Иванов И.К. 1921 г.р.

Isa jutt sellest, kuidas ei lasknud jahimajas magada

Isa on ka rääkinud sellest. See oli (ebaselge kohanimi) jahimajas, nagu on isa rääkinud. Need olid kaks venda. Talvel käisid nad jahil. See polnud nende oma maja, vaid võõras maja. Nad tulid sinna. Keegi oli juba enne neile rääkinud, et seal on palju halba (bukv. ebapuhast). Nad käisid seal talvel. Nad tulid jahimajja, kolde kütsid ja magama heitsid. Aga ei lastud nendel rahulikult puhata. Nii et tuli neil lahkuda sealt. Ei lastud rahulikult puhata. Isa rääkis, et visati nende näkku villast palle. Pallid ei olnud kõvad, vaid olid villased. Kuidas seda öelda? (edasi komi keeles) Need olid villakerad. (edasi vene keeles) Ja tuli neil sellest majast lahkuda. Nad teadsid, et lähedal on teine jahimaja. Sinna nad läksidki. Aga esimeses majas ei lastud rahulikult puhata, ja tuli lahkuda. (Millest see sõltub, et on olemas halvad kohad?) Ei tea. Isegi on selliseid kohti olemas, et inimestel tuleb maja mitu meetrit eemale teisele kohale ümber asetada. Nad ütlevad, et need on nende teed. Ütlevad, et see maja asub nende tee peal. (Kes seda ütleb?) Need, kes majast välja kihutavad. (39)

ФА СыктГУ 1516-10: 1995 г.,Корткеросский р-н, с.Нившера,д.Ивановка, Иванов И.К. 1921 г.р.

Kuidas on onu jahimajas ööbinud

Minu ema vennal tuli jahimajast ka lahkuda. See oli talvel, sügisel, oli juba külm, aga ta ajas neid kirvega taga. Tulekahjus oli nende maja hävinud, ja nad läksid puid uue maja ehitamiseks langetama just sinnapoole. Ei olnud kohta, kus võiks ööbida, aga ööbida oli ikkagi kuskil vaja. Terve öö jooksul ei lasknud (nad) rahulikult puhata ja ikkagi kihutasid välja. Liiv on jooksnud laest ja oli kuulda, kuidas puuoksi murti. (Kas ta jälitas neid kirvega?) Jah. (Kas on ta siis näinud neid?) Ei ole, neid ei olnud näha, need olid kuskil lähedal, hirmutada tahtsid, aga ei õnnestunud. Ta ei näinud neid. Muidugi ei näinud. (Kuidas neid nimetatakse?) Lešak, lešak. (Aga komi keeles?) Samuti lešak. Ühtemoodi.

Ta oli vapper inimene. (40)

ФА СыктГУ 1516-11: 1995 г., Корткеросский р-н, с.Нившера, д.Ивановка, Иванов И.К. 1921 г.р.

Nendes neljas jutus, mida on jutustanud sama mees, lahendus (miks majas kummitab) on antud kolmandas jutus. See tõestab seda, kui oluline on jälgida kogu vestlust. (vt. ka Zinovjev 1974: 30-40)

Jahimajja, mille ida nurk on sattunud metshaldja tee peale, tuleb mustas sinelis inimene ja käsib koha vabastada, sest abiellub nende “ataman”. Inimene nihkub teisse nurga, sest väljas oli 40 kraadi külma ja tal polnud kuhugi metsas minna. Öö läbi oli kuulda igasuguseid helisid: nuteti, lauldi, mängiti lõõtspilli, jooksid hobused kelladega, majas iseenesest kustus tuli (42).

Ainult nõiad teadsid, kus on metshaldjate teed.

Nõidadest, kes teadsid, kus on metshaldjate teed

(Kas siis nendel olid omad rajad?) Nendel olid küll. Ta tuleb isegi jahimajja. (Kas inimene teab, kus on nende rajad?) Ei tea. Kui teatakse, miks siis ehitatakse maju just nende tee peale. Mõned teavad, aga teavad seda ainult nõiad. Ainult nõiad teavad. Nad teavad küll. Nad teavad, kuhu ei tohi maju ehitada.

ФА СыктГУ 1516-12: 1995 г., Корткеросский р-н, с.Нившера, д.Ивановка, Иванов И.К. 1921 г.р

Samuti koerad, eriti neljasilmsed (*нэль синма пон*), tunnevad metshaldja lähenemist varem kui inimesed ja on võimelised inimesele nähtamatuid vaime näha. (Kudrjašova 1979: 39, Konakov 1983: 186-187, Mifologia 1999: 313). Ühes jutus (1978) tuli metshaldjas pikka kasvu mehena jahimehe juurde ja palus tollel oma koer talle müüa, pakkudes tema eest karusnahkasid või muud paremat. Koer on olnud nelja silmaga ja hammustanud metshaldjat jalakannast, kui ta oli teiste metshaldjatega mööda oma teed majast möödunud. (Kudrjašova 1979: 39)

Oma tee pealt murrab metshaldjas paksud puud pooleks või tõukab need ümber (29). On teada ka neljakilomeetriline metsatee kahe oja vahel⁷, kus käib metshaldjas ja kus hobune ei saa koormat viia. Tee ääres kasvab puu, kus usutakse haldjat elavat, seal hobune rakmetest vallandub, haldjas istub koorma peale, sõidab 4 km, siis hüppab välja, mille järel hobune vabalt kõnnib edasi (43).

4.4. EKSI (TA) MINE

Metsahaldjaid nimetatakse veel eksitajateks (ылэчысьяс) (44). Eksimise üheks põhjuseks võib olla metshaldjate mõju. Eksida võib kodust kaugel, aga ka lähiümbruskonnas (nt. naine eksitatakse marjul olles auto kõrval metsas (56), jahimees eksitatakse tee juures ära (59). Eksinu ei tunne ümbruskonda, ei oska leida koduteed, inimene tuleb ikka ja jälle samasse kohta, kuna metshaldjas armastab nalja teha, mängida inimestega (55). Sageli ta tunneb hirmu, meeled lähevad segaseks. Kui sa eksid metsas, ei tea, kuhu minna, sinu süda ehmub ja ise lähed hulluks. Mõnikord juhtub, et sul tuleb riideid seljast võtta ja pahupidi selga panna, ja alles siis tuled sa meelemärgusele. (45)

Tavaliselt inimene ei näe metshaldjat. Sagedasem on hääle kuulmine, nt. lapse nutu kuulmine (59), üks naine kuulis inimhääli ja nägi suuri jälgi (56). Inimene viiakse nõõri otsas (52, 53) või tuulega puude otsa (54). Vana eideke oli väikesel poisil käest kinni hoidnud, metsas temaga käinud ja käbidega toitnud (58). Inimene võib kohtuda olendiga, kes olevat haldjas ise.

Räägitakse, et metsas armastab metshaldjas nalja teha, mängida inimestega. Üks vanamees käis metsas ja jutustas, et kuhu ta ei lähe, ikka tuleb samasse kohta. Siis ta hakkas mõtlema, et see on vist metshaldjas, kes temaga mängis, ja nägigi, et keegi väikest kasvu olend istus puu oksal. Alguses ta arvas, et see on mingi metslind. Ise ta ei oska olendit kirjeldada. Kuid siiski tundis, et see ongi metshaldjas ise. Varem oli ta kuulnud, et kui hakkab metshaldjas inimesega mängima, on vaja leida tee pealt või kuskilt mujalt puukänd ja astuda sellele. Siis pöörata müts ümber, vahetada saapad — ise ma ei tea, kas on võimalik nii jalga panna. Pärast seda teha mitu sammu, ja leiadki metsast väljapääsu. Vanamees tegigi nii ja vaatas selja taha — metshaldjat polnud enam, ta kadus.

---

⁷ Komide maailmavaates on veekogud, nt. jõgi arvatud loomulikuks piiriks kahe maailma vahel, aga jutt sellest tuleb hiljem.

ФА СыктГУ РФ 12-VII -8: 1998 г., Усть-Куломский р-н, с.Помоздино, Игнатова Е.М. 1974 г.р.

Inimene satub võõra mõju alla. *Mina olen ise ka mitu korda (eksinud), eksitatakse ära, ja tulen tagasi samasse kohta. Ja kuidagi ei saa lahkuda. Siis kuidagi orienteerusin, tulin (metsast) välja. Ja tee oligi juba näha. (51)* Mees hakkab kahtlema, aga ei saa ise midagi teha ja läheb edasi (59), poiss näeb inimesi, aga ei saa kutsuda appi (58). Toimuvad suured ruumi ja aja deformatsioonid, inimese liikumisvõimed suurenevad, ta võib läbida lühikese ajaga uskumatult suuri vahemaid. Mõnikord tundub, nagu oleksid ruumiga toimunud arusaamatud muutused: suunad on ära vahetatud, vasakpoolsed esemed on asendatud parempoolsetega jmt. See on seletatud sellega, et inimene viibib võõral alal, kus kehtib oma reeglistik; puutub kokku sealpoolse maailmaga, kus on kõik teisiti kui siin, kus aja kulgemine pole tajutav. (Laagus 1976b: 25-36; Mifologia 1999: 119, 99) Seda, et sealpoolses maailmas on kõik teisiti kui siin, et suunad on ära vahetatud, tõestab ka seda, et kiri metshaldjale (*кабала*) kirjutati paremalt vasakule (Konakov 1996: 69-70). Kokku puutudes teispoolsusega hakkab inimene ise omandama üleloomulikke võimeid. (Limerov 1998b: 77) Inimene võib muutuda nähtamatuks (47a), inimene läbib suuri vahemaid (47a, 47b, 57, 59), neiu jääb putukate hammustustest puutumatuks (48).

Usundilistele muistenditele on iseloomulik, et kadunud ja kurivaimude poolt viidud inimesi leitakse soost (53, 56). Nende seisundit iseloomustatakse kui poolsurnud (st. piirialal). Soo on arvatud nn. staatuseeta surnute (*заложенные покойники*) elupaigaks, soogaaside väljatulek maa peale on vaimude ilmumise märgiks. Nii on soo võrreldes metsaga, mis on arvatud vahepealseks alaks kahe maailma vahel, kindel teise aegruumi metafoor. Inimeste jalgade all pole kõva maad, samuti on seal hoopis teistsugune aja kulgemine. (Mifologia 1999: 258-259) Inimene võib sattuda imelikku kohta: */.../On olnud väga imelik. Räägitakse, et teda (neidu) hirmutati, midagi pakuti. Aga ta ei nõustanud /.../ (48)*. Eksinud naine sattub sohu, kus on juba palju naisi kadunud ja keegi ei leidnud neid (56). Metsavaimud on mehe viinud majja, mis asub jõe teisel kaldal (52, 53).

Metsas eksinud inimene võis koju tagasi tulla rebase, koera, tuletuki vm. kujul. Selleks, et ta jääks koju ja saaks tagasi inimeseks, oli vaja teada vahendeid, kuidas teda jälle inimeseks muuta. (Rotšev 1984: 170, Limerov 1998a: 129; Limerov 1998b: 84)

Minu vanaema õde oli metsas eksinud ja tuli koju rebase kujul. Ta püüti kinni ja pandi vanasse majja. Aga aknaraamis oli auk, mille kaudu ta põgenes. Ja nii ei saadud teda kodustada. Teda oleks pidanud hoidma kirikus kellahelina ajal.

Räägitakse, et kui sööd või jood nende juures, ei lase nad sind lahti. 1976.

Avaldanud Rotšev 1984: №117

Et taas luua tasakaalu, on vaja ümber riietuda: riideid seljast ära võtta ja tagurpidi uuesti selga panna (45), astuda puukännule, mis asub tee peal või kuskil mujal, müts ja jalanõud pahupidi pöörata, siis teha mitu sammu (55). (Eesti traditsioonis tuleb ka "Issameiet" tagurpidi lugeda (Laagus 1976b: 33). Eksitamist on pidanud kõige sagedasemaks haldja tegutsemisviisiks (Laagus 1976a: 27) ja abinõusid eksimise vastu teatakse hulgaliselt (Laagus 1976b: 33-34) "Eksitaja puhul on tegemist vägagi laia tegevusväljaga ja mitmesuguseid kujusid võtva nähtusega eesti rahvatraditsioonis" (Jürgenson 1997: 711).) Kui inimesest on jäänud jäljed, siis on vaja vasaku käega kolm korda kirvega jäljed lõhkuda ja öelda kolm korda: "*Чёрт, неси, неси да обратно принеси.*" (47, 2 juhtumit)

Aitavad ka palved ja risti ettelöömine (59). Palvetavad ka koju jäänud inimesed (48), kadunud poisi ema oli käinud palvetamas Smolenski oblastis (58). Inimene pääseb ka siis, kui ta ei ole maitsnud metshaldjate toitu (48, 52, 53). Või teda juhatatakse metsast niisama välja (Mifologia 1999: 119): metshaldjal on kahju naise kodus jäänud lastest (56), vanal eidekesel on poisist kahju, ta juhatas ta metsast välja ja näitas kodutee, aga käskis selja taha mitte vaadata (58).

Metshaldja tükkidena seletati ka karja kadumist, kes omapead on olnud karjas metsas (Mifologia 1999: 120). *Vanasti kodukarja ei karjatatud. Kui olid lambad kadunud, vana naine käis pööningul ja loitsis midagi korstnasse. Kaks või kolm päeva hiljem tulid lambad ise koju. Vanasti olid vanad naised asjatundjad. Praegu on*

kõik juba surnud. (50)⁸ Tänapäeva vepsa traditsioonis leidub samuti paar teadet, mille kohaselt kadunud looma paluti tagasi korstnasse kõneldes. On järeltatud, et korstnasse hõigates loodi kontakt kuratliku metshaldjaga (Salve 1995: 367). Komid vaatasid ahju korstnasse ka siis, kui taheti surnud inimese hingest *opm*-ist vabaks saada (Mifologia 1999: 143, vt. ka Eliade 1992: №6: 67).

4.5. METSHALDJATE PEREKONNAELU ja PULMAD

Mõnede teadete kohaselt “elab metshaldjas kolmenurgelises majas ja tegeleb jahindusega”. Oma valduste ringkäigule võtab ta koera kaasa. Tema koera haukumisest vastukaja ei tekkinud. Juhul, kui jahimees kohtas sellist koera ja andis talle leivatüki, sai ta koera oma valdusesse. Arvati, et sellised koerad on väga head. (Kudrjašova 1979: 35, Konakov 1996: 66) Tema elulaad on sarnane komi inimese eluviisiga. Metshaldjatel on oma majapidamine. Nad võivad poisi varastada ja sundida teda enda jaoks töötama: vett tooma, puid lõhkuma, tegema muid väikseid kodutöid. Poiss töötab nende juures siiamani, kui metshaldjad ei leia, et ta on nendega võrdne. Varem pääseda sealt on väga raske. Kui inimene ei pääse 21. eluaastani (nekrutiajani), siis talle antakse kolm vaba päeva. Ta ilmub unenägudes oma sugulastele ja seletab, kust teda leida. Metshaldjad varastavad ka tüdrukuid. Tüdrukud vabanevad siis, kui nad täiskasvanud eas külla minnes leiavad endale peigmehed. (Nalimov 1991: 9-10) Mainitakse ka metshaldja naist ja lapsi. ”Iga päev ma leidsin oma õnge segamini. Ütlesin oma sõbrale: “Asi pole korras.” Sõber tõi oma koera, pani tema tagajalad laiali, ja ma hakkasin vaatama nende vahele. Ja nägin, et metshaldjas, alles nooruk, segab minu õnge. Ma tulistasin ja haavasin tema jalga. Metshaldjas hakkas jooksuma, aga vere jäljed tõi meid maja juurde. Seal oligi kogu tema pere, kes palus meid parandada poega. Me parandasime.” (Nalimov 1991: 10) Metshaldja poolt varastatud poiss on jutustanud, kuidas metshaldja naine on teda hällis kiigutanud ning leiva, piima ja metsmarjadega toitnud. Teine jutt on metshaldja

---

⁸ Arhiivis leidub veel 2 teksti loomade kadumisest ja nende otsimisest. Need on *О том, как потерявшейся в лесу корове молебен читали*(скотоводческая обрядность) ФА СыктГУ 0956-37:1999 г., Удорский р-н, д.Муфтыога, Артемьева А.В.1937г.р.(урож.с.Верхозерье) ja *Вот*

viidud tüdrukust. Tüdruk oli kolm päeva metshaldja kodus, pühkis põrandat ja hoidis last. Raskeid töid ta tegema ei pidanud. On iseloomulik, et jutustaja tõstis seda lõpufraasis eriti esile: “Saab ju aru, et on lapse tabanud. Ja näed, laskiski lahti.” (Mifologia 1999: 119)

Metshaldjad peavad ka pulmi (31, 42, 90). Oma pulmadel nad laulavad, nutavad, mängivad lõõtspilli, sõidavad kelladega hobustega (42), kutsuvad ka inimest kaasa:

Ükskord üks mees, sinu vanaisa sõber, tuli metsast koju. Äkki kuulas, et keegi tuleb hobustega, kellelgi olid pulmad. Nad peatusid mehe juures ja ütlesid. ”Istu, vanamees, ja sõidame koos.” Ta istus ja tahtis suitsu teha, aga hakati talle külge tõukama, et ta ei süütaks suitsu. Ta aga vihastas, sõimas ja ütles: “Jumal, anna andeks.” Ütles need sõnad ja kukkus oja äärde.

Varem räägiti, et metshaldjad kardavad tubakat ja et, kui lööd risti, kohe kaovad. (90)

ФА СыктГУ РФ 25-VIII-36: 1998 г., Ижемский р-н, с.Щельябож, Канев А.Н. 1949 г.р.

Üks populaarsemaid metshaldjajutte ongi, kuidas metsas ööbiva jahimehe juurde tuli mees ja palus teed pulmarongile anda. Kui mees nihkus natuke kõrvale, suure mühinaga tormas temast mööda metshaldjate pulmarong. (Konakov 1996: 66) Arvati, et tuulispask ongi nende pulmarong. Oma silmaga võis metsavaime näha, kui vaadata tuulekeerist jalgade vahelt läbi harali aetud sõrmede. (Mifologia 1999: 118)

Metshaldjas on mõned viidud naisi naisena pidanud (Konakov 1996: 69, Mifologia 1999: 119). On võimalik ka naise kooselamine karuga. See motiiv ringleb üsna sageli erinevate rahvaste muinasjuttudes, komide juures on see laialt levinud ka usundilistes muistendites. (Rotšev 1984: 101-102, 166) Samuti elasid mehed naishaldjatega (Limerov 1996b: 77, Nalimov 1991: 9).

4.6. NAINE-LIBAHUNT ehk “METSА АВІКААSА” ja METSANEIUD

Varasemad uurijad on arvanud, et “kõige ohtlikum, eriti jahimeestele, oli naiskujuline metshaldjas” (Kudrjašova 1979: 36).

кобыла потерялась (быличка) ФА СыктГУ 0512-5:1988 г., Троицко-Печорский р-н, д.Курья, Непомнящих А. В. 73 года. Aga halva lindistuse tõttu ei ole võimalik neid litereerida.

Komi muistendites on levinud süžee jahimehest, kes mõtleb oma naisest, ja tema naine ilmubki jahimajja.

Keegi on rääkinud, et tuli keegi öösel. Mees arvas, et see on tema naine ja lasi sisse. “Mis on juhtunud — kutsusid mind koju, aga tulid ise sinna?” “Mina olen sinu naine.” Mees imestas, siiski ei kohelnud teda nagu oma naist. Varahommikul ärkas mees, aga polnud juba kedagi. Näed, jahimajades ka käivad.

(Kuidas võib nendest lahti saada?) Risti ette lüüa. (104)

ФА СыктГУ 1529-22А,22Б: 1992 г., Корткеросский р-н, с.Богородск, Иванова Е.А., Попова А.И., Попова И.М.

Või naine hõikab teda jõe teiselt kaldalt. Süžee on püsiv, tekstid erinevad süžee arendamisega. Jahimees paadiga viib naise üle jõe, mõnda aega elab temaga, siis naine kaob. Või jahimees sõidab naisega kodu poole, naine aga hüppab vette ja kaob (102).

Siin olen kuulnud või kuskil mujal. Mees käis Võmi jõe ääres jahil või kalal. Jõe teiselt kaldalt hõikas tema naine talle: “Vii mind üle jõe.” Ta viis naise üle jõe ja nad hakkasid koos elama. Nendel sündis laps. Naine oli tema abikaasa sarnane, et ta ei märganud isegi midagi. Ta küsis: “Miks sa sinna tulid?” Seda naised jutustavad. Naine ütles: “Mul on vaja minna. Saada mind jõeni.” Nad läksid. Kui nad olid jõe ääres, hüppas naine vette ja kaduski seal. Siis ütles naine jõe teiselt kaldalt, et tal vedas, et naine võiks ka teda kaasa võtta. Aga nad elasid koos, ja lapsed olid ka. Kui tuli mees koju tagasi ja jutustas oma naisele, naine vastas, et ta ei ole kuskil käinud, et ta on kodus olnud. (102)

ФА СыктГУ 1423-4: 1990 г., Княжпогостский р-н, д.Козловка, (Козлова М. Д.)

Kõige rohkem arendatud juttudes jahimees kohtub veel kord naise-libahundiga, kes on juba sünnitanud lapse. Jahimees keeldub teda üle jõe viimisest ja lapsest. Vihale aetud naine-libahunt (103) või jahimees (61) kitkub lapse pooleks ja viskab vette.

Minu isa on jahimees, ja nemad räägivad muidugi selliseid jutte. Ükskord läks üks mees — ei mäleta nime — metsa, ta oli jahimees. See oli kevadel, ja ta oli metsas kaua aega. Sügisel ei käidud kaua metsas. Metsas ei käidud mitu päeva, vaid mitu nädalat, mõned isegi mitu kuud. Nii elaski ta jahimajas, käis jahil ja kalal. Ükskord jahil olles jõe teisel kaldal märkas ta oma naist. “Miks sa sinna tulid ja kuidas teed leidsid?” “Mul oli igav üksinda olla ja tulin sinu juurde.” Ja nad hakkasid koos elama. Mees käis jahil, naine valmistas toitu ja koristab majas. Nii elasid nad mõne aja jooksul. Ükskord ütles mees: “Mul on vaja kodus käia, et söögikraami sinna tuua.” “Olgu, käia siis, aga mina jään siia, sest olen rase.” Mees rõõmustas selle üle, sest olid nad juba kaua aega last igatsenud. Läks siis koju, aga tema naine oli juba seal. “Kuidas sina jõudsin minust kiiremini koju tulla?” “Milles on asi? Ma olen kogu aeg kodus olnud. Kuidas ma võin lehma ja kodutöid ära jätta?” Mees mõtles natuke, siis võttis toidukraami ja läks metsa. Sõidab paadiga ja näeb, et naine seisab jahimaja juures ja

laps on juba käes. Aga on möödunud ainult kolm päeva. Vaatas mees — tema naine ongi. Siis ütles mees, et pole ta tema naine, tema naine on kodus, et ta võib minna sinna, kust on tulnud. Igatpidi sõimas teda.

“Kui pole ma sinu naine, siis on laps ikka sinu oma.” “Ja lapski pole minu oma.” Siis vihastas naine ja kitkus lapse pooleks. “Sel juhul saab pool mulle, teine aga sulle.” Viskas poole mehele ja kadus ise jäljetult. (103)

ФА СыктГУ РФ 12-VII-7: 1998 г., Усть-Куломский р-н, с.Помоздино, Игнатова Е. М. 1974 г.р.

Üks mees elas jahimajas. Seal kummitas (*лешился*), öösiti käis seal naine, kes oli tema abikaasa sarnane. Elasid nad, laps oli juba. Mees käis kodus, tuli tagasi, aga see naine jälle hõikab teda jõe teiselt kaldalt, laps on kaasas: “Vii mind üle jõe!” See naine, *чертиха*, tuli lapsega. Kogu talve oli mees selle *чертиха*-ga elanud. Kui ta tuli tagasi, oli naine jälle seal. Siis ta kitkus lapse pooleks. Või mis oli siis edasi? Naine ütles: “Sina said võlust lahti saada.” Ja võlu kaduski. Aga elasid nagu abikaasad. (61)

ФА СыктГУ 1423-36: 1990 г., Няжпогостский р-н, д.Козловка, Клюев Г.А., Козлов В.Ю.

Samamoodi käitub ka karu, kui varastatud naine, keda karu naiseks on pidanud ja kellel on sündinud karupojad, põgeneb. Karu oma pojadega jälitab naist. Naisel õnnestub jõgi ületada. Vihane karu kitkub pojad kaheks ja viskab vette. (Mifologia 1999: 44, 178-179) Naine-libahunt ilmub tabu rikkumise tagajärjel. Jahil olles ei soovitatud mainida naist ega mõelda temast. Sõna *naine* kuulus tabu-sõnade hulka, seda asendati eufemismiga *lõigatud* (vt. nt. Mifologia 1999: 44). Noorem mees seletab seda üksindusega, naiseta kaua elamisega (105).

Kuidas nägi üks mees jahimajas oma naist, kes hiljem kadus

I.I. — Igasuguseid asju juhtub, kui ei maga inimene kaua aega ja ilma naiseta elab. Juhtub ka nii. On sellised jahimeeste jutud. Üks mees on läinud metsa. Varem oldi ju terve jahihooaja metsas. Ta pani saanidele kogu kraami: laskemoona, jahu, natuke kuivikuid, suhkrut, soola — kõike pani saanidele. Varem oli ju selline jahihooaeg sügisel. Pärast milliseid pühi? Kas pärast Pokrovit või millal mindi metsa? (mitu korda küsib oma tädi käest) Pokrov on püha, 14 oktoobril.

Seda ei ole ma eriti palju kunagi oma jahimeestelt kuulnud. Aga juhtub, et näed unes, et tuleb keegi naine ja heidab sinu kõrvale magama. Ei tea. Võib olla, et Anna Kirilovna teab. (edasi komi keeles) Tädi Anna, kas sa oled kuulnud, et, kui elatakse jahimajas üksinda ja kui jahimehed magavad, tuleb keegi naine ja heidab tema kõrvale magama? Kas oled selliseid lugusid kuulnud?

A. K.— See olevat Visseri küla mehe majas kummitanud, sest on ta (oma naisest) mõtelnud.

I. I. — See olevat Bogorodski küla mees. Kui sõidad bussiga, seal paistab kirik. Sealt kandist mees on alati mõtelnud oma naisest. Isegi ärkas ta öösel ja nägi, et tema naine magab jahimajas. Ta ärkas, ehmus, aga kõrval polnud kedagi. (105)

ФА СыктГУ 1521-19: 1995 г., Корткеросский р-н, с.Нивиера, Михайлова А.К. 1920 г.р., Иванов И.И. 1951 г.р. (племянник из д.Ивановки)

“Ise jahimehed ei seosta antud nähtust metshaldja tegevusega, kuigi mõnikord tunnistavad oletuslikku seost temaga. See nähtus nimetatakse omaette sõnaga *кажитчӧм, касьтитчӧм, вержитчӧм* (viirastus/kummitus)” (Konakov 1983: 188, Mifologia 1999: 178).

Naise-libahundiga kohtutakse vee ääres, kus ta hiljem kaob (*150, 151, 81*), või ta tuleb jahimajja (*152, 153*).

Vesi on väga tugevasti seotud teispoosusega. Komi külad asusid jõgede ääres, sellepärast on jõed arvatud loomulikuks piiriks oma ja võõra maailma vahel. Samuti on jõgi üks teid teispoosusesse, mis asub ebamääras kohas kaugel jõe alamjooksul. Ontoloogiliselt allilma, põrgut määratletakse kui kohta, mis asub vee all (Mifologia 1999: 242, 322 jt.). Näiteks saunad ehitati jõe äärde, kahe maailma piirile, komide maailmavaates oli saun sakraalne koht, millel on väga lai tähendus. Saunas võeti ühendust teise maailmaga, viidi läbi palju riituseid jne. Suhtumine sauna oli ambivalentne (*ibid*: 320-322). Komidel asuvad matusekohad jõe taga. Mõnes kohas on arvatud, et nn. staatuseeta surnud (*заложенные покойники*) ei saa ületada veepiiri, sellepärast maeti neid teistest eraldi, jõe taha. (*ibid*: 215) Halba unenägu soovitati jutustada tule või voolava vee ääres. Tuli hävitab kõike kurja, vesi aga viib sinna, kust kuri on tulnud. (*ibid*: 122) Siin võib meenutada ka juttu metshaldjast, kelle tegevusruumiks on osutud territoorium kahe oja vahel (*58*).

On teada ka mehi ahvatlevad ja oma imeilusa häälega võluvad metsaneidud (Limerov 1998a: 128, Nalimov 1991: 8) või naiskujulised metshaldjad (Kudrjašova 1979: 36) Võrreldes “metsa abikaasaga” tekitavad sellised neidud kohe ohutunnet (Limerov 1998a: 128).

Minu isa oli jahimees. Sügisel käis ta jahil. Ta tuli jahimajja ja sõi. Ta oli veel noor ja ei saanud magada, tal oli igav. Mõnda aega on läinud, ikka ei tulnud und. Äkki hakkas laul kostma. Lauldi ja mängiti lõõtspilli. Ta läks majast välja ja tund aega kuulas. Siis nad tulid päris lähedale — need olid ilusad komi neidud. Lõõtspilli mängijaks oli mees. Neidud olid aga väga ilusad. Kui jääd metsa ööbida, on vaja *откапуля* püssi laadida ja parema kaenla alt tulistada. Nii isa tegigi, nad hakkasid väga kurjalt karjuma. Äkki tuli tugev tuul ja viis neid kümne kilomeetri kaugusele. Aga nemad näitasid rusikat ja karjusid: “Olgu, ela!” Seda jutustas Timušev Georgi Vassiljevitsš (1910-1984). (*98*)

ФА СыктГУ 12-VI-15a: 1997 г., Усть-Куломский р-н, с.Усть-Кулом, Литина К.Г. 1934 г.р.

Metsas laulavad ka naised ilusates kleitides (69), neiud laulavad ringtantsus jahimaja akende all (81). Kolm neidu hoiavad hommikuni hobusest kinni, takistavad tegelaste kosjaminekut (80). Metsaneiu kammib ka juuksed, mis on iseloomulikum veehaldjale (Mifologia 1999: 102).

Teine kord oli temaga ka juhtunud. Olles jahil, hakkas ta õhtul mõtlema, et kui tore oleks, kui oleks tal sõbranna, kes toitu valmistaks. Teisel õhtul tuli ta (jahimajja) — laual aurub soe toit. Laua taga istub aga heledate juustega naine ja kammib oma juukseid. Pärast seda jättis ta oma jahimaja maha ja ei olevat seal enam käinud. Naine ei istunud mitte näoga tema poole, vaid seljaga. See on kõik tõesti olnud...

Nii, et kui astud majja, on vaja alati kõhatada. Kuhu iganes sa lähed: kas sauna või majja või lauta või jahimajja. Isegi siis, kui elad sa selles majjas, on vaja kõhatades sisse astuda. (101)

ФА СыктГУ РФ 15- II-46 Б: 1996 г., Корткеросский р-н, с.Большедуг, Елизарова Г. В. 1929 г.р.

Sellistel naistel on lõbus iseloom, nad paluvad jahimeest keerelda või tantsida nendega. Aga kui mees toob lõõtspilli asemel hargi, jooksevad nad metsa poole. Metshaldjad ilmuvad noorte neiudena ja sellistena mehi jälitavad. Ilusate neidudena ilmuvad metshaldjad ka sildadel või keskööl veskite juurde, kus nad laulavad ja naeravad. (Kudrjašova 1979: 36). Neiu(de) ahvatlevale ilule osutab täiendsõna “ilus(ad)”, kuid võrgutamisest on juttu harva. Tundub, et nt. Skandinaavias tuleb metsaneidude seksuaalne aspekt tugevamini ette kui Komis ja Eestis. Sellise ühenduse kaudu võivad inimesed saavutada jahiõnne või muud kasu. (Masing 1998: 168, 133; Simonsuuri K 101-200).

4.7. METSHALDJA SÖÖK

Ühissöömisel, söögil-joogil on rituaalne tähendus. Uurides siirderiituseid, leiab A. van Gennep, et iga siirderiitus koosneb kolmest osast: eraldumine (lahkumine, välistamine), vahepealne seisund (üleminek, siirdumine), ühinemine (vastuvõtmine) (Gennep 1999: 15,192 jt). “Ühine söömine on kindlasti ühinemisriitus”(ibid: 32). Peatükis, mis räägib matustest (pt. 8), märgitakse, et söömisel matuste ja peiete ajal korraldatakse elavate ja surnute seose taastamiseks. Ühinemisriitused teispoosusega on sarnased külaliste vastuvõtu, sugukonda

vastuvõtu, lapsendamise jt. riitustega. Sageli vihjatakse sellele muistendites, kus jutt käib reisist põrgu või surnute maailma. Seal ei tohi midagi süüa ega juua, ei saa lubata end puudutada ega kallistada, ei tohi võtta kingitusi jne. Teiselt poolt, surnutega söömine-joomine aitab ühineda nendega ja viibida nende seas. (*ibid*:150) Toidu rituaalset tähendust on uurinud ka V. Propp (1946/ 1996: 66-69).

Söömisega, toidu maitsmisega inimene liitub, ühineb teiste inimestega või teistpoolsusega. Noor neiu pidi hoiduma söömisest teises peres, kus on vallalised noormehed, sest osavõttu ühissöömisel vaadeldakse kui ajutist ühinemist antud kollektiiviga. On arvatud, et kui vanemad ja noormees saavad veenda neidu toitu maitsma, siis võib võtta neiu soosingu või isegi loota tema jäämisele sellesse perre. Sama toimingut võeti ette ka kosimise ajal (Mifologia 1999: 343). Vaimulikud märgivad, et komid pööravad suurt tähelepanu surnute materiaalsele kostitamisele, mitte nende hingede päästmispalvetele (*ibid*: 183). Komidel on levinud tava süüa ja juua haudadel, kutsuda surnuid sööma koos perega (*ibid*: 179-183, 336). Unenägudes ei tohi süüa ega juua surnutega, anda surnule kätt ega suudelda neid (*ibid*: 214, 216). Et saada oma valdusesse metshaldja koera, kes olevat väga hea, tuli talle tükk leiva anda (*ibid*: 118).

Metshaldjate juures samuti ei tohtinud midagi süüa ega juua, vastaval juhul jääks inimene igaveseks metsa. (48, 52, 53, Rotšev 1984: 123, 170; Mifologia 1999: 119)

Mul oli onu. Ta ka jutustas, kuidas viidi tema kuhugi nõõri otsas. Seal teda sunniti sööma, aga ta ei ole ühtegi grammi süüa ega joonud nende juures.

Kuhugi viisid ta metshaldjad. Mingisse majja, mis asub jõe teisel kaldal. Koha nimeks on Ivani raba. See on mahajäetud soostunud koht, mille ümber on mets. Seal istus keegi naine, kes ütles talle, et kui sööd või jood midagi, siis jäädk sinna. Meelemärkusele tuli ta juba oma kaldal, kästi tagasi viia. Need ei ole inimesed, vaid on hirmuäratavad, karvased.

Võib-olla vanasti on keegi Ivan kadunud seal, sellepärast ongi Ivani raba. (52, 53)

ФА СыктГУ 1312-24,25: 1990 г., Прилузский р-н, с.Прокопьевка, Коснырев И.Л. 1921 г.р.

Metshaldja juures elavad inimesed võivad aidata metsa sattunuid (53; Rotšev 1984: 123, 170).

Ükskord on läinud ühed inimesed metsa, leidnud seal ühe majakese ja astusid sisse. Majakeses köeti ahju ja oli väga palav. Laua ääres istus vanamees, kes ütles, et

ärge sööge ega jooge siit. Kunagi olid need inimesed nuga vastu tuult loopinud. Ja see nuga oli nüüd laual vanamehe kõrval.

— Ärge visake nuge vastu tuult,— hoiatas ta.

Palju inimest on seda maja hiljem otsinud, aga pole leidnud.

See vanamees oli kunagi metshaldjate juurde sattunud, seal näinud palju vaeva, ja sellepärast neid hoiatanud. 1976.

Avaldanud Rotšev 1984: № 116.

4.8. PUUKÄND JAHIMAJAS

Jutustatakse, et jahimaja ehitamisel jäeti ruumi keskele puukänd, sest öösel pidi tulema metshaldjas jõudu proovima. Võideldi vägikaikavedamises või püksirihma abil. Jahimees oli majas ja ulatas rihma otsa metshaldjale, kes oli väljas. Jahimees võidab tänu oma leidlikkusele, ta seob enda puukännu külge. Väidetakse, et hiljuti on olnud veel selline maja puukännuga, mida oli näinud naabrimees (60). Aga jahimeeste juttude järgi puukändu ei jäeta, vaid on see välja mõeldud selleks, et võõrad inimesed ei tuleks jahimajja. Samamoodi võitlevad omavahel kuradid (*чепму*) või mees kuradiga (61).

See süžee on väga levinud. Seda paigutatakse usundiliste muistendite hulka, samuti kohtame seda ka muinasjuttudes, teiste muistendite liikides ja hilisemas eeposes (nt. vägilase Pera võitlus metsavaimuga). Oletatavasti oli see algselt omane muinasjuttudele. Mõned jahimehed väidavad, et on oma silmaga näinud vanades jahimajades selliseid puukände, aga tõendeid selle kohta pole. See mõistatus on tänini lahendamata. (Rotšev 1984: 38-39, 129-130, 171; Rotšev 1991: 47)

4.9. METSHALDJAS SAADAB TEATE MAJAHALDJALE

Üks jahimees oli teel jahimaja juurde, et seal ööbida jääda, ja kuulis häält: “Ütle Nene’le, et Noinö on surnud.”

Jahimees tuli jahimajja, küttis ahju, valmistas toitu, söi ja jõi ning magama heites, imestades, ütles kõva häälega: “Mida ma olen kuulnud? “Ütle Nene’le, et Noinö on surnud.”” Vaevalt lõpetas ta oma sõnad, kui keegi pistis naride all kõva häälega nutma ja tormas uksest välja. Muidugi jahimees ei tea, kes see oli. (91)

ФА СыктГУ РФ 15-V -7: 1992 г., Корткеросский р-н, с.Сторожевск, Габова Е. Е. 1920 г.р.

Võrdluseks annan veel ühe teksti, mis on üles kirjutatud 1976. aastal 80-aastaselt naiselt.

Öösel läks üks naine Šoinatõ külast Visser'i külla. Muul ajal ei saanud ta minna, sest pidi tööd tegema. Ta läks ja läks ning jõudis Musjur'i veekogu juurde, seal on Punane Mägi. Ma ei ole ise seda näinud, aga räägitakse, et jõeäärne järsak olevat üleni punane. Teed mööda minnes on ka ojake, ojaorg ei ole eriti madal. Kui ta läks üle silla, vasakult poolt hüüatas keegi:

— Hei, kui tuled Balja- vöjöm'i oja äärde, ütle, et Kuva' Kava on surnud!

— Olgu, — vastas naine.

Isa pole aga kedagi näinud. Ta jõudis Balja- vöjöm'i ojani ja peatus. See on juba Visser'i lähedal. Peatus ja ütles:

— Punaselt Mäelt paluti öelda, et Kuval on Kava surnud!

— No-oh — oli ainult vastuseks.

Naine läks edasi. Mis see siis oli?!

Avaldanud Rotšev 1984: № 120.

Mõlemas tekstis saadavad nähtamatud olendid inimese kaudu surmateade keelelegi teisele (järelilikult vaimud on ka surelikud). Nimepaarid on välja mõeldud, toimub sõnamäng: Nene — Noinõ ja Kuva — Kava. *Kuva' Kava* kasutus näitab komi keeles, et need kaks isikut (antud juhul kaks olendit) peavad oma vahel suguluses olema (Rotšev 1984: 170). Komi keeles on possessiivsufiks. Esimese teksti bukvaalne tõlke peab olema *Ütle minu Nene'le, et tema Noinõ on surnud*. Tõlkes ei saa kõike nüansse edasi anda, aga need kaks olendit peavad olema suguluses või vähemalt lähedastes suhetes.

4.10. MORALISTIST METSHALDJAS

Metshaldjat kohatakse mingi normi rikkumise tagajärjena. Torkab silma, et metshaldjas ilmutab ennast tema nime mainimise (ka omamoodi tabu rikkumise) tagajärjel (nt. 43, 47, 86). Kui ropendada metsas ja metshaldjat mainida, siis kratsib ta end jahimaja seina vastu (74), metsas ropendamise eest viib tuul naise ära, nii et tema jalad ei puutu maaga kokku ja viijat ei ole näha (76), naine kukub maha ja hakkab ropendama, metshaldjas naerab talle vastu (79), metsas ropendamise tagajärjel ilmutab metshaldjas ennast mustates riietes mehena (87). Metshaldjas toob külla peremehe poolt neetud (“viigu lešak ise see koorem”) ja metsa teele jäetud koorma ja koputab seinale: “*Oled meile andnud ja me oleme sulle toonudki.*” (71) Metshaldjas

viib sõnaga tema juurde saadetuid inimesi (54, 58), samuti ilmutab ta ennast ka metsas purjus olekus viibijatele (80, 96). Metshaldjas viskab oravaid suuremast saagist unistavale jahimehele, aga naha müümise eest saadud raha muutud männikooreks (75). Metsavaimud (*лешакъяс*) olid kolm korda inimese “musta raamatu” põletamise eest ära viinud. (70).

“Pärimustekstide analüüs näitab, et komide kujutelmades domineerib range, aga õiglase metshaldja kuju, kes üldse ei ole verejanuline. Ta on täiesti erapooletu nende suhtes, kes metsas viibides täidavad kõiki käitumisreegleid ja norme, ilma tagajärgedeta hoiatab väikeste normirikkumiste eest, tõsisemate eksimuste eest võib jätta ilma jahiõnnet ja vastupidi, saadud abi eest rikka saagiga tänada.

Sageli jutustatakse metsavaimudega jahimehe karistamisest, kes oli jahimoraali norme rikkunud. On näiteks üks tekst kahest vennast, kes jahimajas orava naha maha nülgid. Üks nendest hooples palju, rääkides sellest, et ta võiks mis tahes oravate hulgal naha maha nülvida. Kohe hakkas unkaaugust lõpmatu vooluna oravaid sadama. Oravakehadest hunnik mattis hooplejat enda alla ja ta oleks peaaegu lämbunud.

Teine jutt on jahimehest, kes ei olnud rahul saagiga ja hakkas ropendama. Tundmatu jõud pööras tema ümber ja viskas metsast välja. Sellest ajast tal ei olnud kunagi enam jahiõnne ja ta pidi jahipidamisest loobuma.

Oma kaaslaste lugupidamatus, metsloomade ja –lindude elukohtades puhtuse mittejärgimine, saagi solvamine võisid põhjustada metshaldjate viha. Jahimehed uskusid, et, kui keegi võtab võõrast hoidlast oravaid või rabakanu, aasta jooksul ei saa ta ise kätte ühtegi. Sama karistus ootas ka jahimeest, kes on osa saagist kaaslaste eest peitnud.

Jahimeeste seas usuti, et metsa peremehe viha võis põhjustada ka metsas üldinimlikke käitumisnormide rikkumine, mis otseselt ei ole seotud jahindusega. Üks jahimees, jutustades oma kohtumisest *вõрца*-ga, tähendas, et, kui ta nägi puukännu otsas istuvat metsa peremeest, ootas ta surma, sest ta oli hiljuti leidnud metsas võõra mehe keha ja ei olnud laipa matnud, nii nagu seda üldnormid nõuavad. Teda päästis

ainult see, et ta, *вõрца*-le lähedale minnes, ei vaadanud kordagi selja taha.” (Konakov 1983:189)

On järeldatud, et “nii ilmsele mütoloogilisele taustale vaatamata on metshaldjapärimus oma olemuselt peamiselt ratsionalistlik. Ta on olnud näiliseks, aga küttidele metsas kõikide jahinormide ja reeglite täitmise reaalseks tingimuseks. Eriti tähtis oli see jahimeeste meeskonnas ilma konfliktideta moraalse olukorra säilitamiseks.

Kuna jahimoraal sisaldas ka etnoökoloogilisi norme, kindlustas usk metsa vaimudesse-peremeestesse arukalt hoolikat suhtumist taime- ja loomariigisse. Need normid puudutasid ka mittejahimeestest inimesi.” (Mifologija 1999:119)

4.11. MÄRGU ANDMINE

Igal hoonel, igal kohal olevat oma vaim-kaitsja. Oma loomult, funktsioonidelt on need erinevad, kuigi on ka ühised jooned (nt. Mifologia 1999: 264-266). Oma vaim-haldjas on ka metsas asuval jahimajal. Tema nimetused ei erine tavalise maja haldja omadest: *керка видзысь* 'maja hoidja-kaitsja' (113), *повзьõдчысь* 'hirmutaja' (114), *олыся* 'majahaldjas' (115), *олысь, керка видзысь* (116), *олысь* (118), *керка видзысь* (24). Huvitav on märku andmise motiiv. Enne majja sisenemist on vaja luba paluda, kõhatada, koputada või muud märku anda (Rotšev 1984: 165). Luba palutakse kas majalt endalt (112, 114, 115, 116, 117, 118, 120, 121) või siis majahaldjalt (24) ja metsa peremehelt (113). Maja on vaja tervitada, temaga lahkelt kõneleda, enne lahkumist tänada. Samamoodi käitutakse puu all või mingil teisel kohal, kus magatakse (nt. Rotšev 1984: 14). “Õõbides puu all, komi jahimees pidi paluma luba. Vastaval juhul võis juhtuda ebameeldivaid asju (nt. ei lasta tal rahulikult puhata). Kui jahimees pidas käitumisreeglist kinni, sattus ta puu kaitse alla. Muistendites rääkiva puu motiiv, samuti jahimaja motiiv, kuhu astudes tuli kõhatada või luba paluda, on episood, kunstiline detail, mis mõjutab jutu arengut. Selle abil võib toimuda pööre. Samuti võib see olla ka kogu jutu aluseks, süžeed paika panev detail, millest lähtuvalt toimub kogu tegevus.” (Rotšev 1984: 14)

Märku anda on vaja selleks, et majahaldjas saaks end peita, et ta ei tuleks nähtavale (*113, 116, 118*), või teha seda ettevõetud kombe järgi (*111*). Vastaval juhul hakkab majas kummitama (*116, 117*) ja öösel ei saa magada (*115, 121*). (Rotšev 1984: 165)

Enamik tekstidest on käitumisreeglid, uskumuslikud teated. On neli konkreetset juttu käitumisreegli rikkumisest ja selle tagajärgedest (*118-119, 121, 32, 98*). Jahimaja ei võta inimest vastu: teda jalgapidi visatakse jahimajast välja (*119*), kratsitakse maja seinale, avatakse uks (*121*), toimuvad imelikud asjad: laual kolisevad nõud, tõstetakse narid (*32*). Öösel põgeneb jahimees koju ja seejärel jätab maja maha (*119, 32*). Heinalised aga parandavad oma käitumist: tulevad jahimajast välja ja paluvad ilusasti luba ööbida (*121*).

4.12. METSHALDJAS TULEB JAHIMAJJA

Mitte kõik jahimajas toimuvad imelikud asjad pole otseselt (jutustajad ei maini seda) seotud selle käitumisreegli (ei paluta luba ööbida) rikkumisega või sellega, et jahimaja on sattunud metshaldja tee peale.

Inimkujuline metshaldjas palub sageli luba ööbida jahimajas ja, kui jahimees võtab teda vastu, tänab rikkaliku saagiga. See on üks populaarsemaid süžeesid. (Konakov 1996: 66)

Antud tekstide kogumis ei ole ühtegi sellist juttu. Kõikides tekstides (*92-101*) ründab pahatahtlik metshaldjas öösel jahimajas magavaid inimesi. On arvatud, et sellistes juttudes on metsa- ja majahaldja kujud erineval määral ühte sulanud (Krnitšnaja 1993: 32; Masing 1998: 130).

4.13. METSHALDJAGA LEPINGU SÕLMIMINE

Usuti, et metshaldjaga võib lepingu sõlmida. Eriti tihti astusid lepingulistesse vahekordadesse metshaldjaga jahimehed. Selliste juttude aluseks on usk sellesse, et metshaldja käes on kõik metsloomad ja –linnud (Kudrjašova 1979:39). Metshaldjas

hakkas inimese abiliseks pärast lepingu sõlmimist või lihtsalt ilmudes antropomorfisel kujul. On jutt jahimehest-teadjust, kellel olid metsas abilised—metshaldjad.

Ükskord sügisel S.V. läks oma väimehega metsa ja seal jäi haigeks. Jäi haigeks ja ütleski väimehele, et kui ta tuleb tagasi, ei tohi ta astuda majja ilma eelneva märguandeta.

Väimees kõhatas igakord enne, kui majja astuda. Ükskord tulles ta kõhatas, aga äi ei vastanud talle, nagu oli alati teinud. Ja väimees hakkas kartma, kas siseneda või mitte. Ent siiski läks sisse. Savvati ütles talle, et ära karta rohkem, et ma võin surra, sest mulle toodi palju ravimeid.

Aga enne seda oli ta õpetanud väimeest, et, kui ta sureb, ei jäetaks teda jahimajja, vaid viidaks hoidlasse. Väimees kurtis, et kuidas ta teda hoidlasse viib, sest ta üksinda ei jõua. Haige oli vastanud, et sellest pole lugu, kuna tal olevat palju abilisi, kes aitavad. Ise aga ärgu ööseks majja jäägu, mingu majjast välja ja joonistagu kolm ringi. Joonistagu üks ring päripäeva, ja sama moodi sellesse teine ja tollesse kolmas. Ja nendes ööbigu, sest neisse ei suutvat ta siseneda...

Vahepeal metshaldjad olid äiale rohtu toonud. Loomulikult metshaldjad, et kes veel siis võis keset metsa seda teha. 1978.

Avaldanud Rotšev 1984: №139.

Metshaldjatega sõlmisid lepinguid ka külanõiad. On jutt, kus metshaldjad jahimehe kaudu hoiatavad külas elavat nõida, ähvardavad teda, kuna too ei täida nendega sõlmitud lepingu tingimusi:

Kord jahil olles jäi meie isa metsa ööbima ja tegi endale lõkke. Lõkke tehakse nii: torgatakse maasse kaks teivast, nende vahele pannakse teine teise peale kaks palki. Tuli tehakse ülemise palgi alla, ja need palgid põlevad kogu öö. Lõkke äärde tehakse ka onn. Isa istus onni ees, koer tema kõrval, ning valmistas süüa. Äkki tulid metsast kolm pikka kasvu meest ja suurte must-valge täppidega koer nendega kaasas.

Koer möödus lõkkest. Mehed aga peatusid, pöördudes selgadega tule poole, ja rääkisid:

—Vassili, ütle Mihhailihhale edasi, et ta võtaks selle inimese vastu, muidu on tal pahandusi. Ole hea, ütle edasi.

Lahkusid näoga tema poole pöördumata. Koer koos nendega. Läksid heaga ära.

Isa ütles Mihhailihhale, tema aga naeris vastuseks.

Ma teadsin ka teda. Ta oli lesk, väikest kasvu eideke, keda kutsuti Annaks. Ta oli nõid, teadja. Aga need, kes hoiatasid, tema kaaslased. Sügisel, kui suvi oli juba möödas, Mihhailihha suri. Juhtuski nii, nagu metshaldjad olid öelnud. 1976.

Avaldanud Rotšev 1984: №121

Vanad inimesed räägivad, et nõiad on seotud metshaldjatega, sellepärast nõiad näevad neid (22). Ainult nõiad teavad, kus on metshaldjate teed ja kuhu ei tohi jahimaja ehitada (41). Räägitakse ka möldri ühistegevusest metsavaimudega (94).

Samuti aitavad metsavaimud ühele perenaisele loomi talitada ja küttepuid riita laduda (77).

Jahimehed aga küsivad jahisaagist jumala käest (123), jahimees saadetakse jahile jumala nimega: ”*Kristus hoidku eest ja tagant, head saaki.*” (110)

4.14. KAITSEVAHENDID

On tuntud palju maagilisi võtteid, kuidas neutraliseerida kurivaime (nt. Mifologia 1999: 124-126). “Usundiliste muistendite üheks eesmärgiks ongi õpetada õiget käitumist, jutustada, kuidas vältida tüli ühe või teise vaimuga, mida teha kohtumisel teispoosusega, üleloomulikuga, kuidas kaitsta end nende mõjust. Muistendid sisaldavad ohtrasti sellist informatsiooni. See ongi usundiliste muistendite praktiline, nõ. rakenduslik tähendus.” (Zinovjev 1974: 21) Inimene sattub metsas viibides võõrale alale, kus kehtivad omad käitumisreeglid, mida inimene peab järgima (Limerov 1998b: 77). Rõhk pannakse inimese õigele käitumisele. Inimene peab sooritama teatud maagilisi toiminguid, lugema palveid või nõiasõnu. Täites omapoolseid käitumisreegleid, eeldab inimene vaimude teatud neile omapärasest reageeringut. (*ibid*: 76)

Metsas ei tohi ropendada, kasutada sõimusõnu (kutsuda metshaldjat), olla purjus, jahil olles mainida oma naist ja temast palju mõtelda. Eksimise puhul on soovitud ümberpööramine, puukännu peale astumine, risti ettelöömine, palvete lugemine. Metshaldja juures ei tohtinud midagi süüa ega juua. Et metsamajavaim ei sega inimesi, enne jahimajja sisseastumist on vaja luba paluda, koputada uksele või muud märki anda. Enne metsa minekut vanemad õnnistavad lapsi (46, 63, 109). Kui vanemaid pole kodus, võib seda teha vana naine (109).

Kui kohtumine metshaldjaga või metsa kurivaimudega siiski on toimunud, peavad aitama laialt levinud kaitsevahendid, mida kasutatakse ka teiste vaimude, kodukäijate, samuti nõidade vastu. Need on leib, metallasjad, tubakas, (erikuuliga) püss, palved ja risti ettelöömine. Leivaviilukas pannakse aknalauale ja öeldakse: ”*Kui on ristitud, söö, kui mitte, ära söö*” (5). Arvatakse, et metsavaimud kardavad tubakat

(90, 95), aga samas ohverdati metsavaimudele tubakat koos sulgedega (23) ja leiba (24).

Kõpm-ile 'raud, metall' omandatakse maagilisi ja ravivõime omadusi (Mifologia 1999: 204). Mees hirmutab metsvaime kirvega (40), majavaim tuleb ilmsiks, kui inimene tuleb kirvega uksest sisse (116). Kui majas kummitab, pannakse läve alla kirves sõnadega "Сокранит да бережут" (108) (nii nime lisades ja risti ette lüües pöördutakse jumala poole). Mees pääseb tänu käekellale. On huvitav, et selles jutus metallist asjade hulka loetletakse ka ihuristi (st. risti juures on tähtsam materjal, mitte risti tähendus) (96). Kirvega lõhutakse kolm korda kadunud inimese jäljed ja öeldakse: "Чёрт, неси, неси да обратно принеси" (43, 2 juhtumit). Metshaldjas kaob, kui kolm korda sülitada ja öelda: "Sina mine oma teed, meie lähme oma teed" (86). Soovitatakse lihtsalt põgeneda (36).

Jahimeest aitab tema kaaslane püss. Vaimude eemale peletamiseks, laeti püss *отка пуля* ja tulistati parema kaenla alt (98). Kuuli võis teha ka *сочну*-st. Räägitakse, et kord päevas on vaja *сочну*-st kuuli lasta. Siis ei tule keegi kallale. Lasta tuleb *õhku*, loode suunas. *Сочну*, see tähendab, et puu nimetatakse puhtaks. Puhas puu (*состом, чистойй < vene: чистый*). See on madal puu, mis kasvab jõgedele ääres. (107) Teiste nimetuste kõrval nimetavad komid *сочну*-ks leppapuud (*ловну* hing+puu) ja pihlakat (*пельсь*), mis on tugevad abinõud kurja vastu. *Сочну* (bukvaalselt roojane, ebapuhas puu) tähendab arvatavasti roojasuse, pagana puu, mille all mõeldakse puu kaitsevõimet (Mifologia 1999: 226, 296). Kui metshaldjas käskis jahimehel välja tulla, istus jahimees, püss käes, hommikuni jahimajas ja *sõimles tugevasti igasuguste võtetega* (37). "Metshaldja juurde sattunud inimene, kui ta tahtis vabaks saada, pidi sõimlema metshaldjaga vene keeles." (Nalimov 1991: 9) Vene keeles sõimatakse (*Подите кобылу еб-е!*) ka *besadega* kohtumisel (63, 93).

Tänapäeva tekstide põhjal on kõige levinumad kristlikud abinõud: palved (48, 73, 58, 69, 83, 94, 97, 113), risti ettelöömine (*креститчыны, пернапас чөвтны, насъясны* 32, 59) ja jumala nime mainimine (90). On mainitud, et palved aitavad kurivaimude puhul, kurja inimese vastu ei aita aga midagi (113).

Komi materjalides leiduvad ka nn. *pseudomuistendid* (Zinovjev 1974: 78), kus “üleloomulikule” antakse ratsionalistlik tõlgendus: jänesed võivad lapse moodi metsas karjuda (125), jahimehele magades tundub, et keegi tõstab narisid, kui hakatakse otsima, kedagi naride alt ei leita (126), öösel võib kassikull väga erineval moel metsas hõigata (127), püütud jänes ärkab soojuses (128), murtud puuoks tundub poodud naisena, ebamääraseks olendiks on tegelikult kuusk (129). “Üleloomulikkust” seletatakse inimese hirmuga.

L. Simonsuuri “Kummituste” osa viimase rühmana B 501-600 on samuti toodud “loomulikult seletatavad kummitused” (Simonsuuri 1991: 60).

4.15. METSAVAIM TÜÜBI- JA MOTIIVIINDEKSITES

Allajoonimisega on tähistatud tüübid, mis kattuvad tänapäeva komi metshaldjapärimuses esinevatega.

Айвазян, С., Якимова, О. 1975. Указатель сюжетов русских быличек и бывальщин о мифологических персонажах. — Померанцева, Э. Мифологические персонажи в русском фольклоре. Москва: Наука. (Typenverzeichnis der russischen Sagen von Natur- und Hausgeistern und dem Teufel. samas.)

A. MEMORAADID JA MUISTENDID LOODUSVAIMUDEST

1. Metsavaim

- 1) Metsavaim ilmub
  - a) tavainimese kujul
  - b) vanamehe kujul
  - c) vanamehe kujul, kes kuupaistel uuristab viisku
  - d) sugulase või tuttava kujul
  - e) pikka kasvu inimesena (metsaga ääretasa)
  - f) karvase inimese (looma) kujul
  - g) sarvedega inimese kujul
  - h) lambatalle kujul
  - i) emase põdra kujul
  - j) tuulispasa kujul teel
- 2) Metsavaim reedab end valju naeruga
- 3) Inimene näeb metsavaimude pulmarongi (matuserongi)
- 4) Metsavaimu nähakse hajali aetud jalgade vahelt
- 5) Metsavaim eksitab inimest
- 6) Metsavaim hirmutab tegevusega, häälega jne.
- 7) Metsavaim varastab lapsi

- 7a) Metsavaim viib neetud, sõnaga metsavaimu juurde saadetud inimesi
- 8) Õnnistades last aevastamisel, varas päästab lapse teekaaslase, metsavaimu, käest. Lapse vanemad autasustavad varast
- 8a) Samamoodi päästab mees lapse metsamajas
- 9) Mõnda aega metsavaimu juures viibinud laps hakkab ennustama
- 10) Metsavaimu poolt varastatud inimene on metsavaimu hobuseks
- 11) End poonud, uppunud inimese hing saab olema metsavaimu oma
- 12) Karuohakas päästab metsavaimu eest
- 13) Metsavaim kingib inimesele, kes metsas katab tema alasti lapsi,
- lõppematu riide
  - rikkuse
  - nõiakunsti oskuse
- 14) Metsavaim inimese teenistuses
- päästab sõjaväekohustusest
  - aitab sõjas
  - aitab/ kannab inimest metsast (soost) välja koju (teele)
  - osutab naise truudusetusele
  - viib soldati Peterburgi
  - teeb rikkaks
- 15) Inimene aitab metsavaimu hädast välja
- 16) Mees ja metsavaim proovivad jõudu
- 17) Metsavaim ja karjus
- aitab loomakarja karjatada seni, kuni teda ei nähta
  - karistab karjast, kes sundis peidetud lehma otsima
  - ajab rebaste karja mehe juurde
  - saab lahti inimese koerast, kes on tema huntidest tugevam
  - karjus peab suhtlust metsavaimuga
- 18) Metsavaim-vader. Metsavaim kiigutab vanemate poolt unustatud last. Lapse ema kutsub ta vaderiks, metsavaim vastab
- 19) Metsavaimu juures külas
- 20) Metsavaimu juures sulaseks
- 21) Metsavaimu leivaks on sammal, kähbid, sõnnik
- 22) Metsavaimu võib tappa
- leiva sisuga
  - nõelaga jalakanda pistes
  - vasknööbiga
- 23) Metsavaimu laip viiakse kuke ja kana seljas
- 24) Metsavaim kardab
- sõimu
  - risti, palvet
- 25) Inimese palved aitavad mesthaldjat kakluses kuraditega
- 26) Metsavaimule ei meeldi
- lärm metsas
  - õine töö
- 27) Metsavaim ja jahimees

- a) metsavaim sööda hunte leivaga
- b) metsavaim annab jaanipäeva öösel mehele paberi, kus on märgitud millal tuleb jahil käia
- c) jahimees peab suhtlust metsavaimuga
- d) jahimees tulistab metslindu või –looma, aga tabab metsavaimu
- e) jahimees sihib metslooma, aga näeb pappi, Kristust
- f) jahimees paneb oma riided puukännu peale ja pääseb metsavaimu vihast
- g) jahimees jutustab metsavaimust ja sureb
- 28) Ennustaja metsavaimu abil veab meest alt
- 29) Metsavaim tormab kõrtsi sisse
- 30) Naine supleb metsa tiigis ja jääb haigeks, ta palvetab metsa tsaarile ja saab terveks
- 31) Vanaeit on ämmaemandaks metsavaimu juures
- 32) Lapsehoidjaks metsavaimu juures
- 33) Metsavaimu ja veevaimu tüli
- 34) Metsavaim karistab
  - a) varguse eest
  - b) inimest, kes ei täitnud jumalale antud vannet
  - c) meest, kes on raiunud metsavaimu puu maha
  - d) hooplemise eest
  - e) viib ära mehe, kes ropendades läheb kellatorni
  - f) kloostri heinamaalt viib mehe oma heinamaale
  - g) tüdruku suu, kes metsavaimu üle naeris, tõmbub viltu
- 35) Metsavaimud tahavad nende juurde sattunud tüdrukut ära süüa. Tüdruku isa tapab metsavaime ja leiab kulda

Симонсуури, Лаури 1991. Указатель типов и мотивов финских мифологических рассказов. Петрозаводск: Карелия.
(Simonsuuri, Lauri 1961. *Typen- und Motivverzeichnis der finnischen mythischen Sagen.* (FF Communications 182.) Helsinki: Academia Scientiarum Fennica.)

K. METSAVAIMUD

K 1-100 METSAVAIM

- K 1 Metshaldjas (metsänhaltija) rahvauskumustes — usutakse metshaldja eksisteerimist, kujutatakse ette pika halli habemega mehena, loomana, metsa peremehena
- K 2 Metshaldjas ilmutab ennast — inimesed metsas (karjased, marjalised, jahimehed) näevad teda — inimese kujul, eest vaadates on nagu tavainimene, tagant on karvane, kuuse kännu sarnane, kaetud puusamblaga

- K 3 Ilmub metsavaim, metsadeemon (*karu*) — pikk, nagu kõige kõrgemad metsapuud — kasvab pikkuses
- K 4 Naissoost metsavaim, metsaemand (*metsänemäntä*) — naisriietes, ei taha näidata ennast tagant, lüpsab lehmi
- K 5 Metsavaim looma kujul — metsise, tedre, põdra, karu kujul
- K 11 Metsavaim äratab metsas magajat üles — “Tõuse üles! Vanamees tahab ka magama heita!” — puu langeb maha
- K 13 Pühapäeval marjul olles — metsavaim paneb pärlitest unistava tüdruku kaela ussi
- K 14 Jahil käimine pühapäevadel, pühade-eelsel öösel — metsavaim tedre kujul — ilmub metsavaim
- K 15 Metsavaimu kingitud vikat — ei tohi vaadata terale — vikat muutub kuuse oksaks
- K 16 Metsavaimu tee, rada — tee peal ei tohi tuld taha, mitte midagi ehitada, magaja äratatakse üles — teed mööda käivad metsaväki (*metsänväki*)
- K 21 Metsavaim ajab jäneseid püünistesse
- K 31 Metsavaimule tuuakse annetusi, tervitavad teda — annetusteks on toidukraam, õlu, leib, raha — metsavaim kaitseb kodukarja, kingib jahiõnne
- K 32 Annetused metsaemandale (*metsänemäntä*)
- K 41 Metsavaim maksab kätte — talle söögilauaks oleva kivi reostajale — maksab kätte sellele, kes ajab tema peale koera
- K 42 Metsavaimu kari — lehmad, lambad, põdrad — neid on näha, kuulda
- K 43 Metsavaimu koer — on kuulda tema haukumist
- K 44 Metsaisand (*metsän isäntä*), kevadel tõukab puud ümber
- K 45 Metsadeemon (*karu*)
- K 46 Metsa “peremees” (*metsätonttu*) — ilmub koera kujul — narrib inimesi
- K 47 Metsavaim (*metsähinen*), tuleb ilmsile
- K 49 Metsa naisdeemon (*metsännenä*), “metsa nina” — metsas külge kleepuv metsavägi — haigus
- K 50 *Metsäväki (metsänväki)* — eriti aktiivsed, kehata jõud *orenda* — kutsutakse loitsudega appi — ei tohi seda tegevust segada
- K 51 Tõrvahauahaldjas, -vaimud (*tervanhaudan haltija, tervahaudanväki*) — kui seal on tulekahju, kui tõrv ei jookse vaati, äratavad töölise üles
- K 52 Hundi-, karuhaldjas — läheb hundi või karu ees — hirmutab jahimehe ära

K 101-200 METSANEIU

- K 101 Metsaneiu (*metsänneito, metsänneitsyt, metsänpiika*) — ilmub — eest vaadates on ilus valges riietuses naine, tagant nagu puupakk, männivars, oksine puuhalg
- K 102 Metsaneiu (*metsänneitto*) kuivatab kleite — riided, mida inimene puudutab, jäävad inimesele

- K 103 Metsaneiu ilmub metsas ööbiva inimese lõkke äärde, et end soojendada — eest vaadates on ilus, tagant nagu puupakk
- K 104 Metsaneiu (*metsäkelikko*) — ilmub jahimehe lõkke äärde — tagant on nagu lepaoks
- K 105 Metsaneiu jahimehe lõkke ääres — mees hoolitseb tema eest, hoiatab, et ta ei põletaks oma riided—tänuks saab “põrsa”, “metsa kassi”, st. karu, põdra
- K 106 Ilmub metsaneiu, ahvatleb üksildast meest — armuhimuline — tagant on nagu samblaga kaetud kuusk, oksine puuhalg
- K 107 Kooselamise eest, lõkke eest metsaneiu kingib särgi, mis ei määri ja ei kulu — ei tohi jutustada, kes on särgi kinkinud — kui seda jutustatakse, särk kaob ära
- K 108 Metsaneiu kingib kingad, mis ei kulu
- K 109 Metsaneiu ilmub jahimehe lõkke äärde — puudutab püssi — selle püssiga saab head saaki
- K 111 Solvanud metsaneiu jahimehe lõkke ääres — inimene tulistab, viskab tema poole põleva tuletuka — metsaneiu põgeneb — maksab kätte
- K 121 Metsaneiu ja jahimehe poeg on tugev noormees

K 201-300 METSA VARI (*metsänpeitto*)

- K 201 Inimene on metsa varjul, *metsänpeitto*-s, metsaga haaratud, teelt kõrvale eksitatud, metsas püütud — mets tugevasti hoiab teda kinni — metsas eksinu saab süüa — vabaneb kirikukellade helina ajal
- K 211 Lehmad, lambad, hobused *metsänpeitto*-s — mets või metsavaim tugevasti hoiab karja metsas — eksitatud lehm omandab kivi kuju, mille peal teda otsivad inimesed teevad suitsu — on söönud rohtu kivi ümber nii, et on jäänud paljas maa — teadja “seob” metsa
- K 221 Eksitakse metshaldja tee peal, metsadeemoni (*karu*) jälgedel — et vabaneda, on vaja riided pahupidi pöörata
- K 231 Inimene *hiidenkätko*-s
- K 232 Koduloom *hiidenkätko*-s
 —Kuri, kätte maksev nõid eksitab lehma, inimesi *metsänpeitto*-sse
 —Nõid vabastab eksitatud inimest
 —Nõid vabastab eksitatud looma

Neuland, Lena 1981. Motif- Index of Latvian Folktales and Legends. (FF Communications 229.) Helsinki: Academia Scientiarum Fennica.

F 441. Metsavaim

*F 441.0.1. Metsaisa

F 441.2. Puuvaim

F 441.2.4. Metsaema

*F 441.2.4.1. Metsaema on ilus, pikkade heledate juustega, ilusates riietes

*F 441.2.4.2. Metsaema elab hargneva tüvega puu õõnsuses

- *F 441.2.4.3. Metsaema kingib õnne jahimeestele
- *F 441.2.4.4. Metsaema on loomade valitseja
- *F 441.4.7. Metsaisa on vana ja hall
- *F 441.4.8. Metsavaim vana mehena
- *F 441.6.5. Metsaisa aitab kuningannat
- *F 441.6.6. Metsavaim tulistab metsas
- *F 441.6.7. Metsavaim annab sooja piima rändurile
- *F 441.6.8. Metsavaimu onn metsas
- *F 441.6.9. Metsavaim õpetab inimest lõõtspilli mängida
- *F 441.6.10. Metsavaim muudab end kaljuks
- *F 441.7. Metsavaimu ilmingkujuks on vaimolendid *ēns*
- *F 444. Metsavaim, *Mežabrīnums*

Jauhiainen, Marjatta 1998. The Type and Motif Index of Finnish Belief Legends and Memorates (Revised and enlarged edition of Lauri Simonsuuri's *Typen- und Motivverzeichnis der finnischen mythischen Sagen*). (FF Communications 267.) Helsinki: Academia Scientiarum Fennica.

(Jauhiainen, Marjatta 1999. *Suomalaiset uskomustarinat: tyypit ja motiivit*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.)

K. METSAVAIMUD

K 1-100 METSAVAIMUD

- K 2 Metshaldjas (*metsänhaltia*) ilmub — metsast läbi minevad inimesed, karjased, jahimehed näevad metshaldjat mehe kujul — tavainimene eest vaadates, tagant on kaetud puusamblaga
- K 3 Metsavaim ilmub — metsas kõrgemate puude pikkusega — pidevalt kasvab pikemaks
- K 4 Naismetshaldjat, metsaemandat nähakse naiste riietes — ei luba vaadata tagant poolt — piimalehmad metsas kuuluvad inimestele
- K 5 Metsavaim ilmub loomana — metsise, tedre, põdra, karu jms. kujul
- K 6 Metsavaimu ilmingud on endeks — ennustab õnnetust
- K 9 Metsas ööbimiseks tuleb paluda luba metsavaimu käest—metsavaim annab jahisaaki, kaitseb
- K 10 Inimene elab talve jooksul karukoopas — keegi kukub alla või sattub juhuslikult karukoopasse — metsavaimu poolt antud kruus mett (*mesikuppi*) või kruus verd (*verikuppi*) on enneteks: inimene saab kruusi mett ja jääb ellu — karu saab kruusi verd ja saab jahimeeste käest surra
- K 11 Metsavaim äratab metsas ööbiva inimese üles — teatab ohust: "Tõuse üles, hall habe tuleb magama!" — puu kukub maha samasse kohta, kus oli inimene maganud
- K 12 Metsavaim äratab metsas ööbiva inimese üles — teatab ohust: "Tõuse üles!" — karud, metsavaimu kari, on toitu otsimas, uss on magaja hammustamas, lõkke tuli on inimese riideid põletamas jne.

- K 13 Marjade korjamine pühade eelõhtul, jumalateenistuse ajal — üks marjaline tahab marjade müümisest saadud raha eest osta leiba oma perele, teised tahavad endale osta kaelahelmed — metsavaim paneb helmestest unistavale ussi kaela
- K 14 Jahipidamine pühade eelpäeval — metsavaim ilmub tedre kujul
- K 15 Metsavaimu poolt kingitud vikat — hästi niidab, aga saaja ei tohi vaadata vikati tera, muidu vikat muutub puuksaks
- K 16 Metsavaimu tee, rada — tee peal ei tohi tuld teha ega midagi ehitada — tee peal magajat äratatakse üles
- K 17 Metsavaimude pulmad, metsavaim (metsähinen), karu läheb teed mööda — võib kuulda muusikat, nuttu
- K 21 Metsavaim ajab jäneseid püünistesse, isegi siis, kui püünised on jahimehe õues
- K 31 Metsavaimule ohverdamine — tervitatakse metsa, metsavaimu — annetusteks on toidukraam, õlu, raha — selle eest metsavaim kaitseb kodukarja, annab jahiõnne
- K 32 Annetused metsaemandale, sh. marjad, piim, raha — selle eest annab ta jahisaaki, kaitseb karja
- K 41 Metsavaim maksab kätte inimesele, kes on reostanud talle söögilauaks oleva kivi, inimesele, kes on ajanud tema peale koera — reostaja sureb jne.
- K 42 Metsavaimu kari — lehmad, lambad, põhjapõdrad — võib neid kuulda ja näha
- K 43 Metsavaimu koer — on kuulda tema haukumist — metsavaimu koerteks on hundid
- K 44 Metsaisand (*metsänisäntä*) ilmub — puude kõrgune olend
- K 45 Metsadeemon (*karu*) ilmub — inimese moodi mustade silmade ja juustega olend — pikk nagu kõige kõrgemad puud
- K 46 Metsavaim (*metsäntonttu*) liigub koera kujul
- K 50 Metsaväki (*metsänväki*) ilmub — inimese kujul
- K 52 Hundi- või karuhaldjas läheb looma ees — ajab jahimehe ära
- K 56 Metsavaim kaitseb metsloomi — kaitseb metsa tulekahju eest
- K 61 Inimene on ämmaemandaks metsavaimu juures suures majas — määrib silma metsavaimu poolt antud salviga ja leiab end seisvana kivide vahel — hiljem turu platsil kisub metsavaimu mees salviga määritud silma välja

K 101-200 METSANEIU

- K 101 Metsaneiu (*metsänneito, metsänpiika*) ilmub — eest vaadates on valgetes riietes ilus naine — tagant on pehkinud puu, puukänd, puutüvi
- K 102 Metsaneiu kuivatab riided — riide, mida inimene on jõudnud puudutada enne, kui need on kadunud, jääb inimese kätte
- K 103 Metsaneiu ilmub jahimehe lõkke äärde end soojendama — eest on ilus, tagant on pehkinud puutüvi

- K 104 Metsaneiu (*metsäkelikko*) ilmub jahimehe lõkke äärde — eest on ilus, tagant on leppapuu tüve
- K 105 Armuhimuline metsaneiu jahimehe lõkke ääres — mees armatseb metsaneiuaga, hoiatab, et ta ei põletaks kleidisaba — autasuks saab mees “põrsa” või “metsa kassi”(karu või põdra)
- K 106 Armuhimuline metsaneiu ilmub — ahvatleb jahimeest — tagant on pehkinud männipuu või oksine puutüvi
- K 107 Armuhimuline metsaneiu kingib armastuse ja soojuse eest särgi, mis on alati puhas ja ei kulu — saaja ei tohi jutustada särgi päritolust — jahimeest meelitatakse rääkima ja särk kaob
- K 108 Metsaneiu annab särgi, mis ei kulu kunagi ära, rikkuse ja jahisaagi
- K 109 Metsaneiu jahimehe lõkke ääres — puudutab püssi — hiljem saab jahimees selle püssiga palju saaki
- K 111 Solvatud metsaneiu jahimehe lõkke ääres — tõstab kleidisaba ja tahab soojendada end, armatseda — jahimees tulistab või viskab põleva tuletuku tema jalgade vahele — metsaneiu põgeneb, maksab kätte
- K 131 Marjade korjamine pühade eelpäeval, jumalateenistuse ajal — ilmub metsaneiu — paneb ussi marjalise kaela, kes marjade müümise raha eest tahab osta kaelahelmed
- K 141 Metsaneiu on vahetanud lapse — vaimset ja füüsiliselt haige heitlaps

K 201-300 METSA VARI

- K 201 Inimene on metsa varjul, *metsänpeitto*-s — mets, metsavaim, metsaneiu, metsaemand, metsaisand, *metsähinen*, *karu* hoiavad teda kinni — otsijad ei näe eksitatud — eksinule pakutakse süüa süsi, sõnnikut, konnasid jne. — ta saab vabaks pöörates riideid pahupidi, kui kuuleb kirikukella jne.
- K 211 Koduloomad, lehmad, lambad, hobused *metsänpeitto*-s — mets, metsavaim hoiavad neid kinni — metsaga peidetud lehm näeb välja kivina, mille peal otsijad teevad suitsu — lehm sööb rohtu kivi ümber — nõid tagastab loomi metsa “sidumise” teel (seob väikeste puude latvu kokku)
- K 221 Inimene eksib metsavaimu tee peal, juhuslikult sattub *karu* jälgedele — võlu kaob, kui inimene pöörab riided pahupidi
- K 231 Inimene, laps *hiidenkätko*-s — eksitakse tundmatu/imeliku tee peal, inimest viiakse ülesaamatu jõuga — neid leitakse ootamatult, tihti imelikust kohast, näiteks laudast sõnniku hunniku alt — lapsed jutustavad, kuidas nende ema sarnane olend tõi neile süüa
- K 232 Koduloomad *hiidenkätko*-s — kadunud loom on nähtamatu, muutunud kiviks või käib ringi — võib kuulda tema kaelakella, aga ei ole võimalik näha — tulevad ise tagasi või lõigatakse nende jäljed maast välja ja pööratakse neid kodu suunas jne.

5. LÕPETUSEKS

Lugejale pakuvad huvi ja äratundmisrõõmu mitmed kokkulangevused eesti metshaldjapärimusega. Mõlemal rahval puudub ühtne ja selge ettekujutus haldja välimusest. Tavaliselt on antropomorfne haldjas sooliselt määratletud — on öeldud, kas ta ilmub mehe või naisena. Metshaldjat on kirjeldatud alasti olekus lapsena, vana mehena, ilusa naisterahvana jne. Sageli lisatakse ka mõni välimust iseloomustav sõna. Haldjas ilmutab ennast ka auditiivselt. Metsas kuulnud laulu, hääli tõlgendatakse haldjana. Metsas eksimine on seletatud haldja mõjuga. Abinõuna eksimise vastu on tuntud riie esemete ümberpööramine. Metshaldjad toimivad moralistidena jne.

Kuigi kokkulangevused ja paralleelid panevad mõtlema uskumuste võimaliku suguluse üle, ei saa kõrvale jätta teiste rahvaste vastavaid kujutelmi. Väheseks jääb, kui piirduda vaid soomeugrilaste või naaberrahvaste pärimuste võrdlemisega, sest sarnasused ulatuvad kaugemale.

Aga Komis ilmub sageli metshaldjas tuulispasana. Eesti traditsioonis on üsna tüüpiline metshaldja esinemine liikuva kahiseva heinasaadu kujul (Hiimäe 1997: 33). Komis ei ole tuntud jutud ussi kaela paneva metshaldjast, aga on levinud jutud “metsa abikaasast” ja jahimajas inimesi ründavast metshaldjast.

Peamised küsimused, millele on siin vastatud, on sellised, mis kerkivad iga uurija ette, kes peab algmaterjali korraldama. Need on lihtsad: mis? kus? kuidas? Aine tutvustamine nõuab korrastatud süsteemi loomist, mis tähendab paratamatult lihtsustamist. Ratsionaalne mõtlemine ja loogika, millele tugineb teadus, ei kehti elavas usundis, kus sageli vastandlikud kujutelmad ei välista teineteist ning erinevad üleloomulikud olendid võivad muistendites üksteist asendada, vahetades omavahel nii rolle, ilmumisvorme kui ka atribuute. Nagu folkloori üldse iseloomustab rahvausundit varieeruvus. Üldistav pilt autori looming, milles avalduvad tema teadmised, isikupära, huvid ja eelistused. Rahvausund ise on alati keerukam kui ühe inimese ettekujutus sellest. Muidugi on uurijal vabadus seada rõhuasetusi endale meelepäraselt ja piirata ainekku. Aga niisamuti on lugejal õigus oma arvamusele

(Valk 1998c: 5-9), mida võimaldavad töös pakutud tekstid. Võimalusi igasuguse algmaterjali tõlgendamiseks on muidugi ohtrasti.

Muistendeid räägivad inimesed. Nii uurimiseobjektiks kui ka –subjektiks on inimene. Psühholoogilise lähenemisega folkloristid on kritiseerinud muistendite lõpmatut kogumist ja süstematiseerimist. Kui pearõhk pannakse kogumisele ja tüpologiseerimisele (*collecting and indexing*), jäävad kogutud toorandmed interpreteerimata ikka toorandmeteks ja ei anna midagi uurimise põhieesmärgi saavutamiseks — inimese olemuse selgitamiseks. (Dundes 1979)

Kas jutud “metsa abikaasast” tähendavad ühte ja sama naistele ja meestele, näiteks kui jutu esitajaks on naine ja tekstis on märgatud, et seda räägivad naised, ja mehe jutustatud tekst, kus on mainitud, et seda jahimehed räägivad?

Mida võib tähendada järgmine komi tekst? Kas võib seda seletada jahindusega seotud normide muutumiste kaudu?

Tõestisündinud lugu

Jahimehed läksid jahile jõe ülemjooksule. Tegelda jahiga oli veel vara — orav ei olnud veel küps. Sellepärast püüti kala. Jõgi oli kala täis, aga kala ei läinud võrku. Siis otsustati käia metsas oma jahialadel. Metsas kohati hallipäist vanameest kepiga, poiss kaasas. Tervitati teda. Vanamees küsis, mis suguvõsast on nad ja kelle lapsed. Vanamees seletas, et alguses pidas ta neid teise suguvõsa esindajateks, siis soovis jahihõnne. Vanamees kutsus neid külla ja seletas, milliste märkide ja radade järgi võib teda leida. Jahimeeste meelest pidi vanamees olema keegi Višetsõ külast. Kui jahimehed tulid jõe äärde tagasi, olid võrgud kala täis. Pärast seda püüdsid nad nii palju kala, et isegi soola ei jätkunud, et kala soolata. Et vanameest mitte solvata, läksid jahimehed pühapäeval tema juurde külla, nagu ta oli kutsunud. Leidsid teda. Vanamees ootas juba neid jahimaja juures, küttis sauna ja jutustas, et ta elab metsas juba väga kaua ja viimane kord oli ta oma pojaga. Siis saatis vanamees poisi vaadikese järele, mis oli maetud kuusepuu alla, ja andis sellest vaadikest igapäevale kruusitäie juua.

Vanamees saatis neid rajani. Samal ajal lendas vares neile vastu. Vares lendas teeni ja kukus surnult vanamehe jalge alla. Vanamees riputas varese puuksale.

Pärast seda ei käinud teised jahimehed sellel alal jahil. Kui aga käidi juhuslikult, siis toodi kogu saak jahiala omanikule ja vabandati. (78)

ФА СыктГУ 1421-27: 1990 г., Княжпогостский р-н, с.Шошка, Козлов М. А. ? г.р.

Muistendid on vajalikud. Üleloomulike olendite kaudu väljendatakse neis igapäeva elu konflikte, mis sellega muutuvad psüühiliselt kergemini talutavateks. (Palmenfeld)

Komimaa territooriumil puudusid mõisamaad, s. t. olid riigimaad. Tavaõiguste järgi maad, metsad, veed olid ühisomandiks. Komi jahimeeste jahimaad kujutasid endast metsapiirkondi, kus käisid jahil jahimees ja tema perekond. Omandiõigusi antud metsaalale kuulusid inimesele, kes oli esimesena tulnud sinna, ehitanud jahimaja ja tähistanud metsarajad oma suguvõsa märkidega *pas*. Jahimaad olid päritavad. Komi jahimehed jälgisid rangelt jahimaade omandiõiguste puutumatus. Uusi metsaalasid võeti endale kasutusele, kui kõrvalmetsaalade omanikud olid nõus. Ei olnud lubatud teise suusarada ristata. Jahimees pidi loomi püüdma selle ringi sees, mida ise oli teinud. Normide rikkujaid karmilt karistati: põletati jahimaja, hävitati tulnuka jahirajasid, koerale anti erijooki, mille tõttu kaotas ta haistmismeele jne. Võõral territooriumil püütud saak kuulus metsaala omanikule. Vargalt võeti saak ära, määrati karistust (nt. normirikkuja “ristile löömine”, s.t. käed seoti puuvarre, mis oli rõiva varrukatest läbi lastud, otsade külge ja niimoodi lasti koju. Mõistetav, et laiali sirutatud kätega oli raske koduni jõuda). Kuigi kõige rangemaks karustuseks oli see, et normirikkuja kaotas oma reputatsiooni. Kuigi ametlik õigus ei tunnistanud neid norme, normid olid heaks kiidetud rahva poolt, kes jälgiski nende täitmist. Sellepärast kohalikud elanikud astusid kiriku poolt metsade haaramiste vastu — oma õigustest teadlikkus oli määravaks põhjuseks.

19. sajandi lõpus- 20. sajandi alguses hakkasid jahindusega seotud normid ja reeglid erinevatelt põhjustelt langema. See tõi kaasa veelgi rangemaid karistusi: vargad põletati elusatena oma jahimajades, seoti alasti olekus puu külge, mürgitati toitu. Ametlikud juurdlused ei andnud tavaliselt tulemusi. (Konakov 1983: 166-181)

Nii ilmsele mütoloogilisele taustale vaatamata on metshaldjapärimus oma olemuselt peamiselt ratsionalistlik. Ta on olnud näiliseks, aga küttidele metsas kõikide jahinormide ja reeglite täitmise reaalseks tingimuseks. Eriti tähtis oli see jahimeeste meeskonnas ilma konfliktideta moraalse olukorra säilitamiseks. (Mifologia 1999: 119)

6. KOKKUVÕTE

Töös on vaadeldud väikest osa tänapäeva metshaldjakujutelmadest, on analüüsitud 129 teksti. Aga küsitavusi on rohkem kui üldistusi. Peamised küsimused, millele on siin vastatud, on sellised, mis kerkivad iga uuriija ette, kes peab algmaterjali korraldama. Need on lihtsad: mis? kus? kuidas?

Situatsioonianalüüsi käigus tekstis kirjeldatav tegevussituatsioon on jagatud teda moodustavateks komponentideks: aeg; ruum; kogeja; haldja nimetused, kuju ning tegevused. Tavaliselt sündmustiku toimumise aeg on nihkunud minevikku. Aga siiski toimub tegevus reaalses ajaloolises ajas. Kohtumine üleloomuliku olendiga võib toimuda iga inimesega päris loomulikes olukordades. Kõige sagedamini toimub tegevus metsas, jahimajas või selle ümbruses. Metshaldja üldlevinud nimetuste kõrval (*вõрса, лешак, лешõй*) on veel rida kirjeldavaid termineid: *вõрса олысь* 'metsa elanik', *вõрса көзьяин* 'metsa peremees', *повзьõдчысь, пугалõ* 'hirmutaja', *бубыля, парма зон* 'parma on tihe okaspuumets, metsa noormees/poeg', *кузь юрсия* 'pikkade juustega', *metshaldjad veel nimetatakse eksitajateks (ылэчысьяс), хозьяин леса, дьявол, кузь пиня* 'pikkade hammastega', *кузь пельо* 'pikk kõrv'. On ka mitmuse vormid *лешие, võрсаяс, нечистые силы* (aga ka *нечистая сила*), *чортъяс, бесъяс, лешакъяс*. Metshaldja ilmumiskujude üldpilt on vägagi kirju. Aga karvasus, zoomorfsus, isegi antropomorfsus on arvatud vaimude nähtamatuse väljenduseks. Tegelikult keegi ei tea nende tõelist välimust. On arvatud, et komide kujutelmadest domineerib range, aga õiglase metsa valitseja-haldja kuju. Antud tänapäeva tekstide põhjal ei ilmne metshaldja halduslikud ja valitsemise funktsioonid. Ta on saanud kurja iseloomu ja ühte sulanud teiste kurjade vaimudega.

On palju metshaldja teega ja metsas eksimisega seotud jutte. On levinud jutud «metsa abikaasast» ja jahimajas inimesi ründavast metshaldjast. Metshaldjas toimib ka moralistina.

Võimalusi igasuguse algmaterjali tõlgendamiseks on aga ohtrasti.

KIRJANDUS

- Aivazjan 1975= Айвазян, С. Указатель сюжетов русских быличек и бывальщин о мифологических персонажах.— Померанцева, Эрна. *Мифологические персонажи в русском фольклоре*. Москва, с.162-191.
- Apo, Satu 1992. Analysing the contents of narratives. Methodical and technical observations. — *Folklore Processed*. Ed. Reimund Kvideland. SKS Studia Fennica. Folkloristica I. Helsinki, pp. 62-72.
- Gennepe 1999= Геннеп А., ван. *Обряды перехода /систематическое изучение обрядов/*. Москва: Восточная литература.
- Dundes, Alan 1979. On the Psychology of Legend. — Dundes, Alan. *Analytic Essays in Folklore*. Studies in Folklore 2. Ed. Richard M. Dorson. Mouton — The Hague — Paris — New York, pp. 163-174.
- Eesti rahvaluule ülevaade*. 1959. Toim. R. Viidalepp. Tallinn.
- Eisen, Matthias Johann. 1919/ 1995. *Eesti mütolooia*. Tallinn.
- Eliade, Mircea 1992. Sakraalne ja profaanne. Religiooni olemus. Tõlk. Mai Tiits.— *Vikerkaar* nr. 4-12. Originaali viide: Eliade, Mircea 1959. The sacred and the profane. The nature of religion. New York — London.
- Emand kaseladvas*. 1988. Koost. Mall Hiimäe. Tallinn: Eesti Raamat.
- Enges, Pasi 2000. Rahvausk lokaalses kollektiivis. — *Mäetagused* nr. 15. Tartu, lk. 65-78. <http://haldjas.folklore.ee/tagused>
- Hiimäe, Mall 1987. Rahvausund ja ökoloogia. — *Looming* nr. 6, lk. 850-852.
- Hiimäe, Mall. 1997. Metshaldjad ja muud üleloomulikud olendid metsas.— *Mets ja kultuur*. Tartu, lk. 29-35.
- Honko, Lauri 1962. *Geisterglaube in Ingermanland*. FFC 185. Helsinki.
- Honko, Lauri. *Tühjad tekstid, täis tähendused*. Tõlk. Maris Mürsepp. <http://haldjas.folklore.ee/> seminar seisuga 8.03.2001. Originaali viide: ARV Scandinavian Yearbook of Folklore. Ed. B. R. Jonsson. Uppsala. 1984, pp. 95-125.
- Honko, Lauri, Pentikäinen, Juha 1975/ 1997. *Kultuuriantropoloogia*. Tallinn: Tuum.
- Istorija 1996= *История Республики Коми*. Сыктывкар: Коми книжное издательство.
- Jauhainen, Marjatta 1998. *The Type and Motif Index of Finnish Belief Legends and Memorates*. (Revised and enlarged edition of Lauri Simonsuuri's *Typen- und Motivverzeichnis der finnischen mythischen Sagen*). FFC 267. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica.
- Jauhainen, Marjatta 1999. *Suomalaiset uskomustarinat: tyypit ja motiivit*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Jürgenson, Aivar 1997. Eksitajast ja eksimisest eesti usundis. — *Akadeemia* nr. 4, lk. 710-731.
- Kaivola- Bregenhøj 2000. Miks me mäletame nii, nagu mäletame. — *Mäetagused* nr. 15. Tartu, lk. 35-47. <http://haldjas.folklore.ee/tagused>
- Kitkajeva, Lidia 1988. Mari rahvausundiliste juttude nüüdiseksistentsist. — *Keel ja Kirjandus* nr. 6, lk. 357- 362.
- Kolegova, Natalja 2000. *Eesti ja komi metshaldjas*. Seminaritöö. Tartu. Käsikiri TÜ eesti keele (võõrkeelena) õppetoolis.
- Komi-žõgʹjane 1993= *Коми-зыряне. Историко-этнографический справочник*. Сост. Николай Конаков. Сыктывкар: Коми книжное издательство.
- Konakov 1983= Конаков, Николай. *Коми охотники и рыболовы во второй половине 19- начале 20 в.* Москва: Наука.

- Konakov 1984= Конаков, Николай. Географическая среда и традиционное природопользование народа коми. — *Археолого-этнографические аспекты изучения Северного Приуралья*. Труды ИЯЛИ №33. Сыктывкар, с. 27-40.
- Konakov 1996= Конаков, Николай. *Традиционное мировоззрение народов коми: окружающий мир. Пространство и время*. Сыктывкар: Коми научный центр УрО РАН.
- Krinitšnaja 1993= Криничная, Неонила. *Лесные наваждения (мифологические рассказы и поверья о духе-“хозяине” леса)*. Петрозаводск: Карельский научный центр РАН.
- Kudrjašova 1979= Кудряшова, Вера. Образ лешего в коми устной сказочной прозе.— *Межнациональные связи коми фольклора и литературы*. Труды ИЯЛИ №21. Сыктывкар, с. 31-42.
- Kõivuruu, Marju 1997. Ristipuud Lõuna-Eesti matusekombestikus. — *Akadeemia* nr. 1, lk. 35-61.
- Laagus, Aino. 1973. Situatsioonianalüüsisist folkloristikas. — *Akadeemia* nr. 7, lk. 404-412.
- Laagus, Aino. 1976a. Eesti metshaldjas. — *Studia metrika et poetika*. TRÜ Toimetised №396, Tartu, lk. 20-29.
- Laagus, Aino. 1976b. Eksimise motiiv eesti mütoloogias. — *Poeetika ja folkloor*. Tartu, lk. 25-40.
- Laagus, Aino. 1976c. Ühest vanast kihistusest eesti metshaldjauskumustes. — *Poeetika ja folkloor*. Tartu, lk. 41-51.
- Laugaste, Eduard. 1986. *Eesti rahvaluule*. Tallinn: Valgus.
- Leino, Pentti. *Juttude tõlgendamisest folkloristikas*. Tõlk. Piret Paal. <http://haldjas.folklore.ee/seminar/seisuga.8.03.2001>. Originaali viide: *Studies in Oral Narrative*. SKS Studia Fennica. Ed. Anna- Leena Siikala. Helsinki. 1989, pp. 29- 41.
- Limerov 1998a= Лимеров, Павел. Духи разные. — *Арт* nr. 2, с. 124-136.
- Limerov 1998b= Лимеров, Павел. *Коми сказочная проза*. Сыктывкар: Издательство СГУ.
- Lintrop, Aado 1993. *Udmurdi rahvausundi piirjooni*. Toim. Mare Kõiva. Tartu.
- Loorits, Oskar 1941. *Endis- Eesti elu-olu II. Lugemispalu metsaelust ja jahindusest*. Tartu.
- Loorits, Oskar 1990. *Eesti rahvausundi maailmavaade*. Tallinn: Perioodika.
- Masing, Uku 1998. *Eesti usund*. Tartu: Ilmamaa.
- Metsvahi, Merili 2000. Muistend kui tegelikkus. — *Pro folkloristica. Maa-alused*. Tartu, lk. 44- 59.
- Mikušev 1991= Микушев, Анатолий. Коми йӧзкостса проза. — *Войвыв кодзув* nr. 9, с. 71-80.
- Mifologia 1999= *Мифология коми. Энциклопедия уральских мифологий*. Т.1. Руководитель авторского коллектива Н. Конаков. Москва- Сыктывкар: Издательство ДИК.
- Nalimov 1991= Налимов, Василий. Некоторые черты из языческого мирозерцания зырян. — *Дыхание пармы*. Сыктывкар: Коми книжное издательство, с. 8-15.
- Neuland, Lena 1981. *Motif- Index of Latvian Folktales and Legends*. FFC 229. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica.
- Oinas, Felix J. 1979. Tšuudide endamatmisest. — *Kalevipoeg kütkeis ja muid esseid rahvaluulest, mütoloogiast ja kirjandusest*. Studia Estonica Fennica Baltica. Vol. 1. Toronto: Mana. lk. 117-124.
- Oinas Felix J. 1992. Shamanistlik hing Eestis. — *Tulimuld: Eesti kirjanduse ja kultuuri ajakiri*. Toim. Bernard Kangro. 42. aastakäik. Nr. 3. Lund, lk. 121-125.

- Palmenfeld, Ulf. *Muistendite mõistmisest*. Tõlk. Reet Hiimäe. <http://haldjas.folklore.ee/seminar> seisuga 18.04.2001. Originaali viide: Palmenfeld, Ulf. 1993. On the Understanding of Folk Legends. — Telling Reality. Folklore Studies in Memory of Bengt Holbek. NIF Publications 26. Copenhagen & Turku, pp. 143- 168.
- Paulson, Ivar 1997. *Vana eesti rahvausk. Usundiloolisi esseid*. Tartu: Ilmamaa.
- Ploskov 1991= Плосков, Иван. Коми сказки с фантастическим персонажем (к вопросу о взаимодействии сказки и несказочной прозы). — *Общее и особенное в жанрах коми фольклора и литературы*. Труды ИЯЛИ №48. Сыктывкар, с. 4-13.
- Pomerantseva 1975= Померанцева, Эрна. *Мифологические персонажи в русском фольклоре*. Москва: Наука.
- Propp 1946/ 1996= Пропп, Владимир. *Исторические корни волшебной сказки*. Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского университета.
- Prušinskaja 1991= Прушинская, Н. От переводчика. — Симонсуури, Лаури. 1991. *Указатель типов и сюжетов финских мифологических рассказов*. Петрозаводск: Карельский научный центр АН СССР.
- Razumova 1993= Разумова, Ирина. *Сказка и быличка. (Мифологический персонаж в системе жанра.)* Петрозаводск: Карельский научный центр РАН.
- Rotšev 1984= Рочев, Юрий. *Коми легенды и предания*. Сыктывкар: Коми книжное издательство.
- Rotšev 1991= Рочев, Юрий. Мир песен, сказок, преданий: краткий очерк коми фольклора. — *Дыхание пармы*. Сыктывкар: Коми книжное издательство, с. 41-49.
- Salve, Kristi. 1995. *Vepsa metshaldjapärimus tänapäeval. – Rahvausund tänapäeval*. Toim. Mall Hiimäe ja Mare Kõiva. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Keele Instituut, lk. 356-378.
- Sidorov 1928/ 1997= Сидоров, Алексей. *Знахарство, колдовство и порча у народа коми. (Материалы по психологии колдовства.)* Санкт-Петербург: Алетейя.
- Simonsuuri 1991= Симонсуури, Лаури. *Указатель типов и сюжетов финских мифологических рассказов*. Петрозаводск: Карельский научный центр АН СССР.
- Simonsuuri, Lauri 1961. *Typen- und Motivverzeichnis der finnischen mythischen Sagen*. FFC 182. Helsinki: Academia Scientarium Fennica.
- Traditsionnaja kultura 1994= *Традиционная культура народа коми. Этнографические очерки*. Под ред. Николая Конакова. Сыктывкар: Коми книжное издательство.
- Zinovjev 1974= Зиновьев, В. *Жанровые особенности быличек*. Иркутск.
- Valk, Ülo 1998a. Inimene ja teispoolsus eesti rahvausundis.— *Eesti rahvakultuur*. Koost. A. Viies ja E. Vunder. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, lk. 485-513.
- Valk, Ülo 1998b. *Allilma isand: kuradi ilmumiskujud eesti rahvausus*. Eesti Rahva Muuseumi Sari 1. Tartu.
- Valk, Ülo 1998c. Saateks. — Toidybek, Lidija 1998. *Mari usund*. Tallinn: Virgela, lk. 5-9.

Arhiiviallikate viidetes kasutatud

ФА СыктГУ =Фольклорный архив Сыктывкарского Государственного Университета при Центре Фольклорных Исследований
РФ =Рукописный фонд

Lühendid

ИЯЛИ — Институт языка, литературы и истории Коми научного центра Уральского отделения Российской Академии наук

РЕЗЮМЕ

В данной работе рассматриваются 129 современных (1980-1999) коми-зырянских фольклорных текстов о лесном духе в сравнении с представлениями о лесном духе эстонцев. В основу систематического описания взят «анализ ситуации», использованный Айно Лаагус в исследовании народных рассказов об эстонском лесном духе. Основными компонентами рассказов являются спецификация времени, спецификация пространства, субъект переживания и лесной дух (название мифологического персонажа, внешняя форма и акты поведения). В основе рассказов описания реальных переживаний рассказчика или рядовых членов общества от встречи с лесным духом, произошедшей в недалёком прошлом. Часто лесной дух появляется в антропоморфном облике или в виде ветра, также он бывает невидим и проявляет себя через какое-либо действие (нп. потеря ориентации в лесу, со спящего охотника стягивают одеяло) или акустические явления (нп. голоса, смех в лесу).

Рассматриваются и некоторые сюжеты, связанные с лесным духом (нп. дорога лесных духов, на которой нельзя спать, сюжеты о лесной жене или как лесной дух пытается выжить людей из лесной избышки). В данных современных источниках отсутствуют например рассказы о заключении договора с лесным духом или о вознаграждении охотника богатой добычей за оказанную услугу.

В эстонских и коми представлениях о лесном духе много общего (дорога лесных духов и т.д.), есть и отличия. Эстонский лесной дух, как и чёрт, появляется в виде движущейся копны сена. Во время сбора ягод лесной дух кладёт змею на шею и т.д.

Систематизация материалов является начальной стадией для интерпретации и изучения значения народных рассказов.

LISAD. TEKSTID

tervitatakse metsa, metsale tuuakse annetusi

1. Как хлеб в лесу оставляли, чтобы удача была.

Хлебушка взяла и сахар оставила. Как я у старых слышала. Идешь, надо просить. И ты под дерево, если дождь, ветер:” Дерево, меня спаси.” Ёлка или пихта. Если идешь, нужно нести немножко хотя вроде летающим, которые по земле ходят. Ну оставляешь, что тебе не жалко. В любом месте. В воду бросишь, рыбам скажешь. Там куда идешь.../по-коми/ Вроде ты принесешь им: летающим и которые ходят по земле, пусть они там звери, пусть насекомые. Всё равно.

ФА СыктГУ 0513-29:1988 г., Троицко-Печорский р-н, д. Покча, Растворова Н. М. 1937 г.р.

2.

Если охотники или ягодники ночевали под ёлкой, жгли там костёр, то встав утром они должны обязательно сказать такие слова:”Спасибо, ёлка-матушка, хорошо я ночевал, охраняла ты меня от зверей, злобных людей!” Тогда на душе человека становилось легко. Когда человек в последний раз шёл в лес, то выходя он должен был поклониться ему и произнести такие слова:”Спасибо, лес-батюшка. В этом году не отказал мне в ягодах. На следующий год жди, приду опять. Жди.”

ФА СыктГУ РФ 14-VIII-2:1995 г., Княжпогостский р-н, с.Турья, Шлопова О.С. 1920 г.р.

3.

А ва дорё лэчан, первой юыд кор воссяс да кор первой петан, тоже колё сетны няньтор, солыштін гөстинеч. Тэныд во гөгөр кежлө мед юыс гөстинеч сетас. Здравойтчыны жө колё. Шорьяс дорё мунан, шорьясөд да юыштны көсьян, первой пöлыштны жө колё сэтгыс васё. Коран здоровье высылысь. Он кө кор, тоже висьмыны верман. Быдямаясьс колё корны.

А вöрад пыран да, кытчö дырджык он воы, о!—здоровайтчан. Быдкөд тоже здоровайтчан. Здравойтчыны колё. Найö пуясыд сэн копрасьöны жө, төлалöны, здоровайтчöны.

Быдлаыс корöны, да, быдла корöны. Да, лэдз пö миянöс узыны.

ФА СыктГУ 1560-32:1999 г., Корткеросский р-н, с.Большелуг, Иванова А.А. 1927 г.р.

karu

4.

Медвежати́ну не ели, только из-за шкуры и жира охотились на него. Жир ценится, лечебное средство. Штук 4-5 забивал уже сам я, но не ем. Как разделываешь, то лапы как у человека, считалось, как он *лесной человек*. Весенние медведи не жирные, бросали. Сало бросили, тушу бросили. Без меня разделывали.

ФА СыктГУ 1423-35:1990 г., Княжпогостский р-н, д.Козловка, Козлов А.Я.

5. Каститчылöм.

Вөр керкаын бать узяс. Көджкө, кылö, нянь шöрыштöма да öшинь вылас пуктöма, да шуалö:Крещенной кө пö сөй, некрещенной кө—эн сөй. Вештöма, абу сөйöма. Водас узыны.

Öдзöсыс вöлöма вöсьсакодь. Каллян да спичка киас. Кодкö чушкö. Чушкö, чушкö кодкö, сэссия пö зэв гораа равöстас. Ош вöлöма.

ФА СыктГУ 12-IX-43:1980 г., Усть-Куломский р-н, с.Носим, Зезегова А.В. 76 лет.

6.

[А вöрса вöли эз?] И вöрсяяс эмöсь.

А вöрад öтчюд мянн куканьяс кайлöмаöсь, да ош аддзылим. Сэссия туй вылас паныд мянны сувтис, да горöдим, да толькö вазыштис туй вомöн да вöрас пырис. Нинöм эз кер.

ФА СыктГУ 1534-4:1995 г., Корткеросский р-н, с.Эжол, Королёва Р.М.

metshaldjate olemasolu

7.

Вöрса—лешак: “кузь пинь”. Кузь пиня. Его же невозможно увидеть, кто его увидит.

ФА СыктГУ 1908-100:1990 г., Вуктыльский р-н, д.Бызовая, Канева Л.Г.

8. О нечистой силе.

[Это всё нечистая сила считается?] Да, везде жители есть. [А лесного хозяина видал кто-нибудь?] Нет, много нет, ещё никто не говорит ничего. Вот в воде, в озёрах есть. Есть, там в озере есть, и в Вашке есть. А нам не встретились. Мы ходили тоже по ягоды да куда, никто никогда не встретилась.

ФА СыктГУ 0904-27:1989 г., Удорский р-н, Чуровский с/с, д. Коптюга, Ивачева М. А. 1927 г.р.

9. О лешем.

Лешак— я не знаю что. Скажешь «лешак»—дак это не ругательство, не грех что ли. А «ад»—это грех. Так мне мать-то говорила: лучше «лешак» скажи, а то в ад и уйдёшь.

ФА СыктГУ 1309-26:1990 г., Прилузский р-н, с.Прокопьевка, Коснырева М.Н.1907 г.р.

10. О лешем.

Дак вот лесное что-то и живёт, лесное, лес. [А какой он из себя?] Не знаю. *Варванюшка* говорят. По-коми говорят здесь Варванюшка, Варванюшка —лесной-то, лесной. А у нас вот лесной.

ФА СыктГУ 1327-27: ?, Прилузский р-н, с.Летка, ?

11.

Леший в лесу жил. Тоже никто не видел.

ФА СыктГУ РФ 13-1-138:1990 г., Прилузский р-н, с.Лойма, Шехонина В.Л. 85 лет (урожд. д.Заколье)

12.

В народе говорят, что в лесу обитает *леший*. Он имеет только зелёные глаза. На голове повязан красный кушак, лапти одеты на разные ноги, длинные ногти. *Леший* высокого роста. Он мог принимать обличия умерших родственников.

ФА СыктГУ РФ 14-VII-7:1995 г., Княжпогостский р-н, с. Турья, Шлопова О.С. 1920 г.р.

13.

Лешак (леший) живёт в лесу. Васа (водяной) в воду тащит. Горца-дед (домовой) живёт в доме, в подполье.

ФА СыктГУ 1002-65:1989 г., Усть-Вымский р-н, с. Нижний Шежам, Некрасов В.А. 1926 г.р.

14.

[А вöрын олысьяс кутшöмкö эмöсь?] А шуласны жö тай а. [Вöрса олысьяс, мый найö вöчöны, найö лёкось, бурöсь?] Ог ме тöд. [Кодöскö гашкö кытчöкö нуöдлывлöны? Вошлöны ягас, сэтшöмьяс?] Эз, кöть и вошлöны, озö висьтавлыны вошйысьясыд.

ФА СыктГУ 1524-19:1992 г., Корткеросский р-н, с. Большелуг, Мишарина Е.С. 1909 г.р.

15.

[А вöрад кодi олö?] Вöрад став жö олысь жö эм. [Кутшöм сийö?] Вöрад олысьяс? Быдлаын олысьяс торья. [Найö быттьöкö оз мешайтны мортлы, бура кö сыкöд олан?] Оз, дерт.

ФА СыктГУ 1526-30:1992 г., Корткеросский р-н, с. Большелуг, Игушева Т.Ф. 1905 г.р.

16.

[А вот вöрын кутшöмкö олысьяс эмöсь жö? Сийöс тöданныд он?] Кутшöмкö вöрсаяс да вöрад дерт эм.

ФА СыктГУ 1540-11:1997 г., Корткеросский р-н, с. Нёбдино, Мишарина И.А. 1912 г.р.

17.

[Некутшöм случай эз вöv (пывсян айка йылысь) ?] Эз. Вöрса да васа йывсьыд ми эгö жö кывлöй.

ФА СыктГУ 1554-36:1998 г., Корткеросский р-н, с. Новик, Канева У.С. 1918 г.р., Канев Т.М. 1914 г.р. (урожд. д. Наволок)

18.

Хозяин леса не было, я это не слышал.

ФА СыктГУ 0514-4:1988 г., Троицко-Печорский р-н, с. Покча, Бажуков С.А. 1926 г.р.

19.

[А ваас код вермö овны? Кутшöмкö лёктор, висьталöны.] Выйим танi, висьталасны. [Кодi сийö?] Чукляыд ина. [А кутшöмджык сийö?] Код тöдас. Ва гор увсьыд он аддзы. [А оз петав ывла вылас?] Ог тöд, ог тöд, ва дорын-а, сийö рыбахьяс, шуам, тöдасны-а. [Сийö

чукля шусьё?] Ина чукля. [А вот ягас кодї выйим?] Ог тōд сійō. Из, из висътавны, ог тōд. Кōнешнō, мыйкō, навернō, выйим-а. [Сійō лѣк или бур?] Бур, мыйнō лѣкыс.

ФА СыктГУ 0935-26:1999 г., Удорский р-н, с.Важгорт, Логинова А.М. 1922 г.р.(урожд. с.Пысса)

20. О том, как охотник боялся лешаков. Верил рассказам людей и никогда не ночевал в лесу.

Он в лесных избушках-то никогда не ночевал, боялся. [Почему?] Боялся лешака-то, наверно. [А где же он тогда ночевал?] А домой, в деревню поедет. Утром он <охотиться>, вечером обратно. [Нет, а почему он так лешаков-то боялся?] ☺ Не знаю. По рассказам людей, наверно. Люди-то рассказывают, а он слышит. Вот он и... Если боишься—не ходи.

ФА СыктГУ 1516-21:1995 г., Корткеросский р-н, с.Нившера, д.Ивановка, Иванов И.К. 1921 г.р.

21. О том, как один охотник всего боялся. Спал укрывшись с головой.

Там же по-моему Кирō Миш с отцом-то охотился. Он всегда, говорит, ну как это придѣт в охотничью избушку, покушает, всё, с головой укрывается этим, шкурой укрывается с головой и всё спит. Говорит, боялся по-страшному. Ну охотник боится и всё. Всего боялся.

ФА СыктГУ 1521-19:1995, Корткеросский р-н, с.Нившера, Иванов И.И. 1951 г.р.(племянник из д.Ивановки)

nōiad nāevad metshaldjaid

22. О нечистой силе.

Старые так и говорят, что колдуны с лешими связаны, поэтому они видят их.

ФА СыктГУ 1312-26:1990 г., Прилузский р-н, с.Прокопьевка, Коснырев И.Л. 1921 г.р.

metsahaldajale tuuakse annetusi

23.

Охотники какие-то книги читали. Всё мне рассказывали. Как пойдут на охоту, кладут табак и эти перья. В лес куда-нибудь, на пень. [А что они табак любили курить?] Дак видно. А цо сейчас нет, а раньше много говорили.

ФА СыктГУ 1327-5:?, Прилузский р-н, с.Летка, ?

24.

Вōралысьяс и мукōд йōз вōр керкаō узьны локтїгōн тотшкōдчōны, вōзйысьōны керка видзысьлысь лэдзны узьны, а узьōм бōрын атгьōалōны.

Вōрын вотчигōн шыбитōны вōрсалы нянь кусōкьяс и мукōд сѣянтор. Чери кыйысьяс—васалы жō. Тадзи вōрсаōс, васаōс, олысяōс козьналōны, мед буралїс.

ФА СыктГУ РФ 15-VI-8:1993 г., Корткеросский р-н, с.Ыджыдвидз.

metshaldjate tee

25. Случай из жизни охотника (всю ночь бродил по лесу).

<Один охотник> на охоту пошёл и потом бродил почти сутки, не спавши было. Захотел спать. Поздно, темно стало. Думает:»Где спать?» Нашёл хорошую ёлку. И спокойно лёг, постелился там. Огоньчик сделал. Кипятил чай, суп сварил. Примерно часов 11-12 время. Поднялся ветер. Такой сильный ветер. Сначала маленький ветер, а потом сильнее, сильнее, сильнее. И собака тоже была там. Собака начала чують что-то ненормальное. Потом около меня начал крутиться ветер, и ёлка задрожала.

И на меня, говорит, ёлка свалилась. Одна ёлка свалилась. Все остальные стояли. Старые люди говорят:» Всегда чисти своё место под ёлкой.» Те сучья, которые до земли <наклоняются>, их надо очистить, чтобы под ёлкой спать. И потом ему пришлось выйти оттуда и целую ночь под дождём ходил. Это было с Барановым Степаном. Он уже умер. Был стрелком, работал стрелком. Он рассказывал.

ФА СыктГУ № 0503-31:1987 г., Троицко-Печорский р-н, д. Б. Сойва, Уляшев С.С., 1912 г.р. (урож. с. Вольдино Усть-Куломского р-на, с 1946 г. — в с. Сойва.)

26. О нечистой силе на муравьиной тропе

Тропинка муравьиная. Есть муравейник, а от него идёт тропинка под ёлку. Если есть такая тропинка—туда не ложись. Это даже закон. Старые люди говорили, что *нечистая сила* там ходит.

ФА СыктГУ № 0503-32:1987 г., Троицко-Печорский р-н, д. Б. Сойва, Уляшев С.С., 1912 г.р. (урож. с. Вольдино Усть-Куломского р-на, с 1946 г. — в с. Сойва.)

27. Дорога дьявола—нельзя ставить охотничьи избушки

[А какой он?] Как какой? Вроде чего говорят да. Но всё же есть какой-то разница.

[А это мужик?] А мужик ли се это, женщина ли, ничего об этом не говорят. Волосы тай только, говорят, длинные и.

[А в лесу кто?] То ли в некоторых местах, то ли в охотничьей избушке, то ли дорога от *дьявола* там может быть, тоже пугает в избушке. В некоторых местах не смеют и жить в избушке, бросают избушки. Рассказывают это у нас, дедко то рассказывает. Дымоход-то, дымоход-то он запирает, а оттуда всё равно толкает. Потом двери откроеет. Всё бывает, раньше было.

[Это если на дороге поставить, да?] Да.

ФА СыктГУ 0941-29:1999 г., Удорский р-н, д. Чупрово, Екимов М.М. 1915 г.р.

28. О том, что будка информатора стоит на дороге дьявола (каждый год крышу сносит)

Вот у меня, расскажу, будка тут есть. Вот около берега Вашки. И каждый год его крышу выбросит. Но вот, это как раз на дороге *дьявола*. Да и что ли его далеко унесёт? И как хоть грузи, хоть не грузи, всё равно крышу-то сдует, выбросит. Вот сейчас, вчера ли позавчера, такой дождь было. Я нарочно заходил, я говорил, что не выбросят. © Сейчас не трогал. Чудно.

ФА СыктГУ 0941-30:1999 г., Удорский р-н, д. Чупрово, Екимов М.М. 1915 г.р.

29. Дорога дьявола—деревья вырывает

А в лесу-то знаешь, если не *дьявол*, да как же может посередине дерево-то вот такие толстые и сломает. Это, я тоже думаю, *дьявол*. На линии возьмёт, где у него, наверное,

куда ему идти ли, что ли, да как параллель сломает. И с корнями тоже перевернёт. Это вот учите, что есть кто-то.

ФА СыктГУ 0941-31:1999 г., Удорский р-н, д.Чупрово, Екимов М.М. 1915 г.р.

30. О том, как лешие прогнали охотников

Один охотник тоже был. Ночевали они. Костёр-то неправильно сожгли, где они ходят (лешие). На тропу. И выгнали их. Видать есть у *леших* своя тропа. «Давайте убирайте костёр ваш!» Потом какой-то, говорит, ветер прошёл и всё. Убрали, прошёл и всё. Видать приходил.

ФА СыктГУ 1310-32:1990 г., Прилузский р-н, с.Прокопьевка, Коснырев Н.М. 1919 г.р. (в записи на коми)

31.

Вёрьясад кутан мунны да, ковтас кӧ аддзан, ковтас улас оз жӧ позь пырны, сэтӧ мыла *бубыля свадьба* мунӧ. Коркӧ ми вӧлі кӧсьям ковтӧс улас чом вӧчны. А Миколай и шуӧ:»Тайӧ туйсӧ он аддзы, тайӧ ӧд *лешак туй*.» Сэсся мӧдлаӧ мунӧм узьмӧдчыны. Туйяс вылад оз жӧ пӧ позь узьмӧдчыны, сы вӧсна мый сэтӧ пӧ ветлӧдлӧ *бубыляд*.

ФА СыктГУ 1215—37-38:1996 г., Усть-Куломский р-н, с.Н.Воч, Касева П.В.1915 г.р.

32.

Ме вӧлі. Ме сэнӧ этӧ, например, эг нин аддзыв ни, эг. А висьтавныд вот татшӧмтор. Мый олӧ вӧлі вӧр керка мян кытӧнкӧ вӧлӧма, сійӧ батылӧн нин, быттьӧ батылӧн нин дедыс вӧчас вӧр керкасӧ сійӧ. А висьталӧны вӧлі, мый сэнӧ пӧ мыйкӧ оз ков вӧлӧм керкасӧ вӧчны. Местаыс пӧ лёк. Кытӧнкӧ *лешейслӧн пӧ туйыс* сӧя вӧлӧм, висьталӧны.Сэсся сӧя мыйнӧ каяс ӧтчӧд—а оз вӧлӧм верит сӧя тоже. И каяс и мыйнӧ, кыдзи кольлас керкасӧ, некод пӧ быттьӧ абу волӧма, а век пӧ мыйкӧясыс вешталӧма сэтӧсыс кӧлуйястӧ, и ӧти чукӧрын пӧ вед. Сэсся вольпасьясӧ пӧ сӧя— сэк вед мыйкӧясыд одьялаясыд эз вӧл да вӧлі куыс мыйкӧкарӧны, ыж куыс—да мыйкӧ пӧ ыж куыс пӧ быттьӧ нетшкӧмась ли мый ли сійӧ. Видзӧда пӧ да, воз пӧ абу жӧ сӧйӧма, а мый, сійӧ абу, сійӧ мый, мый пӧ тая?

Сэсся локтас, а висьталасны: колӧ пӧ вӧзӧйсыны пӧ. Но вӧзӧйсы пӧ дерт нин, ме пӧ ог вӧзӧйсы.Локтас быттьӧ, пусяс, сӧяс. Сӧяс да мыйкӧ час пӧ куритча ӧдзӧс дорас. Быттьӧ пӧ паньсӧ, тасьтӧсӧ лӧптылӧсны да паньыс тасьтӧас вӧлӧма да клонгӧма. Мый нӧ пӧ тайӧ, сӧя *лешӧйыс* ли мый ветлӧдлӧ? *Лешӧйыс* пӧ локтӧс али мый татчӧ? Эсся мыйкӧкерны пӧ кутӧс быттьӧ лабичӧс лӧптыштлӧсны да клонгисны. Сэсся бара пӧ ли быттьӧ ылькнитӧ, повзыштӧ. Сэсся пӧ пернапас чӧвтӧ да мыйда. Мыйкӧ тая мыйкӧ, мыйкӧ пӧ збыль пӧ, навернӧ, мыйкӧ выйим тая. Повзи. Сэсся пӧ водӧгӧн колӧ—кодкӧ сылы висьтавлӧма нин— ӧдзӧссястӧ колӧ пӧ креститны. Вот. Креститны пӧ колӧ и мыйкӧ, видимо, трубасӧ колӧ тшӧтш, юшкасӧ тшӧтш. Ме пӧ ӧдзӧссяс креститӧ, ӧшиньяс креститӧ, а водӧ пӧ, а водӧ пӧ, а менам пӧ юшкаыд вунӧма, юшкатӧ креститныд. И мыйкӧ только на колӧ узьны, унмовсыны, водны кӧсья, менсьям пӧ одьялас гурс кыскыштӧсны. Сэсся пӧ ме сувтса сувтӧ, сувтса сувтӧ. И сӧя войнас лямпа вылас сӧлас и локтас войнас, гортас локтас, войнас локтӧма. Мый нӧ пӧ, гӧтырыс шуӧма асьядорыс, мый пӧ ловин. Сэсся гӧтырыслы висьталас. Пӧ вед он верит да, колӧ пӧ веритны. Сэсся керкасӧ энвотӧма да выльӧс стрӧбитӧма.

ФА СыктГУ 1219-14:1995 г., Усть-Куломский р-н, с.Аныб, Казаринова Э.А. 1932 г.р. (урож. д.Якушевск, Сторожевского р-на)

33.

Мукөддырйиыс строитасны вөр керкасө чөрт туй вылө. Та понда керкаас и керка дорас помся кылө кутшөмкө шувгөм. Йөзыс шувөны, мый тайө чөртъяс ветлөны. Шуөны, тайө керкаыс пө шумливөй. Пөрысь йөз сотөны тайө керкассө. Онi татшөм керкаясыс овлөны жө. А водзын, Носима- Кулөмдiма костын, ягын, кладбище туй вылын вөли кылөны кутшөмкө шыяс, сьылө кодкө, бөрдө, век мыйкө каститчө. Тайө шусьө шумливөй местаөн.

ФА СыктГУ 1228-7: 1997 г., Усть-Куломский р-н, с.Усть-Кулом, Рассыхаева Р.И.1932 г.р.

34. Вөр керкаын лөбмгор

Ебеч сайын на, Педөр Васькаыд мамыдлы елясьлөма: локтас гортас да, видз пуктылөмаөсь да. Прамө пө локтiсны, тэ пө мян туй вылө расположитчөмыд, узьмөдчөмыд мян туй вылө, татшөм йөгъяс пө юръяс, локтiс пө да меным петкөдлө, вот пө мый меным вөчисны. Керкаыд абу местаын лөма, тэ пө мян туй вылө расположитчөмыд. А сэсся чөрт те не знает, вөр керкатө стрөбитыгөн, көнi налөн туйыс...

ФА СыктГУ РФ 12-IX-10:1980 г., Усть-Куломский р-н, с.Усть-Кулом, Лушина А.М. 1911 г.р.

35.

[А висьталөны, мый вөр керкасө вермөны лөк местаө пуктыны?] Сiя быттөмтө мыйкөрө, но сiйө ме ог төд. Менасьыд кызь, но комын километра лөб нин, өти колхозлөн быттөкөнөсь. Так видзөны Патасьяын. Куканьяссө тэччө нуласны, чем турунсө татчөдз кыскасьны комын километра. Татчө стадеө гөнитасны, шуам /.../да танi төвбыд и видзасны, лөк туй торкис-а, кытчөдз туруныс участоксьыс оз быр. Вот сiйө ставсө висьтасьлөны. Ойнас, сiйөс ставсө куима: кык телятница да өеи мужчина рөбитө, турун сiяслы каждөй лун кыскалө. И вот ойнас сiйөс тай казявлыны, ыбөссө восьтас, восьтас дай даже дзир йивсьыс на восьтас-лыбөдас. Но сiйө ставсө Нинаыслысь ме төйкө единственнөй кывли сiйө вот мыйкөсө.

ФА СыктГУ 0937-14:1999 г., Удорский р-н, с.Важгорт, Бутырева Л.К. 1933 г.р., Долгина М.Н.

36.

[А овлис, мый керкасө вөли лөк туй вылө пуктөмаөсь, вөрсä туй вылө?] Из вөвлы мян сэтшөм, вөти, висьтавласны, вержитчас да мый да, вөти вержитчөма. Но вержитчас— повзьөдас кодкө тэнб. [Сэсся мый колө карны?] Водзө пышйыны ли мый ли, ме вед ог төд, ме дырйи водзө эз вержитчы. И вобщө и керкатөг вержитчөма. Танi мян Көджд/.../ Важгортсянь мөдан да вөли куим километра муна да сэн поле вийим, сэн век вөти вержитчөма. Но мыйкө вөв повзьөдас, кодкө гөрөдчас ли мый ли, уна пөлөс вийим мыйкө, а ме дырйи син водзын из вержитчы, ог төд. [А кодкө керкаас вермас овны, вөр керкаас и вот тайө керкаас?] Некодi олысь абу.

ФА СыктГУ 0935-59:?? г., Удорский р-н, с.Важгорт, Сорова Г.В. 1931 г.р.(урожд.с.Кривое), Сорова К.В. 1927 г.р.

37. О том, как в одной избушке слышались голоса. Голос спрашивал у охотника.

Второй голос. Собака ничего не чуяла.

Видать-то, не видал, но один мне...свою избушку. Но полка такой, чего-нибудь там, сено или, если есть, шкура. А я лежу и куру. Смотрю на окно. Кто-то, кто-то спрашивает у меня: кто, говорит, был? Я, говорит, ничего не сказал. Ничего не сказал. Всё что-то

подымал доски, подымал доски, потом...доски ещё поднял вверх. Я, говорю, днём кто-нибудь пришёл что-ли. Спрашивает.

А я лежу, курю я. Смотрю на окно. И спрашивает: кто, говорит, был? Но я ничего не сказал. Только посмотрел везде. Наверно, говорю, днём кто-то пришёл и спрятался. [Вы голос слышали?] Только голос слышал. [А голос в избушке был?] Избушке, да, в избушке. Я не спал, ну курил, (уже готов был выйти на охоту), темновато было.

В одном избушке тоже, это не мой избушка был, чужой избушка... Выйди,—они пожелали. Выйди,—говорит. А я не вышел. Я ружьё так только положил и сижу. Выйди, выйди,—только...Но я не вышел. Темно, куда выходить, куда ночью выйдешь...Я сильно сам ругался, сначала..., поздно-поздно вечером, темно, не вижу, не выйду. (Что там за это, сам не знаю.) Но сам я сильно ругался, там всякими видами. И там двое собака тоже на полу лежат, двое собака и на голос ничего не лаёт. Как будто не слышит. А мне только говорят:Вы-ыйди, выйди. Пет,—шуйоны,—пет, по-коми пет, выйди пё выйди. Но я не вышел, не вышел. Они говорят...Бросьте, говорит, (за волос). Но я всё равно не (вышел), сидел.

[А их несколько что ли было?] Да. Один там говорит только:Выбросьте, выбросьте. А не видно ничего, темно. Голос-то слышно, а не видно. Один ещё только говорит мне: выбросьте.

А они там есть, несколько были. Сперва пожелали выйти, а потом выбросить. Один так говорит. Но я не вышел, пока не светло. Утром встал тоже так...Светло было, (ушёл до своей избушки). [А это здесь с вами было?] А это по реке, но сотня километров отсюда будет. Это в верховьях реки...Не ручей это, а река.

ФА СыктГУ 1516-8:1995 г., Корткеросский р-н, с.Нившера, д.Ивановка, Иванов И.К. 1921 г.р.

38. О том, как один охотник сошёл с ума. Охотились два брата, младший остался в избушке. Старший пришёл—младший хлещет себя сухим веником, после стал заговариваться. Охотничья избушка на плохом месте.

А один человек там что почти с ума сошёл. [Где вы ночевали?] Да. Он, его тоже испугали, и он испугался. Он из Богородска. Они двоём братья охотились. Старший брат—осенью, когда это дичи-то полно ещё, когда река не закрылась еще,—спустился с лодкой...А его оставил, он меньший брат был, его оставил туда, на том избушке. И когда обратно поднялся второй брат-то, он, говорит, сухим веником—как это—парится. Кос коросьён вёлём быттьё пывсьё, вот эсийё мортыд пывсьё быттьё кос коросьён. Керкаас кодї кольёма сэтбні, вокыс. Сія пывсьё быттьё мыйкбыс, сэсся тай мыйкё лёка кутіс сёрнитны. Плохо стал говорить. [А что с ним случилось?] А один он был, рассказать-то ничего не может. [А этот старший брат ничего там больше не заметил?] Больше нет. [Это всё в той же избушке?] Да. [А так что это за избушка? А что там место какое-то нехорошее было?] Наверное. Я ещё одно место, четыре, знаю ещё. Есть вот места такие. [А что это за места такие?] Тоже глюконят, глюконят.

ФА СыктГУ 1516-9:1995 г., Корткеросский р-н, с.Нившера, д.Ивановка, Иванов И.К. 1921 г.р.

39. Рассказ отца: не дали спать в избушке, бросали в лицо шерстяными шариками. Из другой избушки тоже выгнали. Избушка стоит на пути лешаков.

Вот отец тоже рассказывал, вот он в избушке (наз-ие места), тоже рассказывал отец. Они тоже два брата были. Они это зимой ушли. Это у них не своя избушка была, у них чужой избушка был. Чужой избушка был. Они пошли туда. Кто-то рассказывал им: нечисто, говорит, там много. Они пошли туда зимой. Зашли в избушку, топили тоже, ложились спать, и никак спокую, говорит, не дали. Пришлось уйти. Никак спокую не дают. Вот таким шариком, говорит, в лицо бросают. Это шарик не твёрдый, говорит, а как это,

шерстяной, из шерсти шарик. Как это сказать? Тупыльён шуоны, тупыль, шарик, шарик это. Пришлось, говорит, уйти на другой место. Знают они, там вторая избушка. Туда они ушли. Никак спокой, говорит, не дали, ушли. [А вот отчего это зависит, плохие места?] Чёрт те знает. Даже есть такие места, приходится дом отсюда перенести на несколько метров. Они говорят, вот наши пути. На нашем пути, говорят, вот этот дом. [А кто это говорит?] А те, кто выгоняет, он, кто выгоняет.

ФА СыктГУ 1516-10:1995 г., Корткеросский р-н, с.Нившера, д.Ивановка, Иванов И.К. 1921 г.р.

40. О том, как дядя ночевал в избушке. Сыпался песок ему на голову. Пугал лешаков топором. Пришлось уйти.

У меня у мамина брат тоже приходилось уйти. Зимой, осенью было, холодно, и н топором и всё гонялся. Но всё равно выгнали, говорит. У них дом сгорел, они пошли лес валить на дом-то и как раз на ту сторону. И вот больше некуда, ночевать-то, всё равно приходится. Но всю ночь, говорит, спокой не дали, и всё равно выгнали. Выгоняют, и прямо, говорит, сыпется песок прямо из потолка. Там сыпется и ломают эти, говорит, слышно, ветки. [И он за ними прямо с топором бегал?] Да. [Так он видел их что ли?] Нет, не видно, но они рядом, пугать хотят, а не напугают никак. Видеть-то не видел. Конечно, не видел. [А их как называют?] *Лешак, лешиак*. [А по-коми?] *Лешак* тоже. Одинаково.

Вот он боевой человек был.

ФА СыктГУ 1516-11:1995 г., Корткеросский р-н, с.Нившера, д.Ивановка, Иванов И.К. 1921 г.р.

41. О знахарках, которые знали, где дороги лешаков

[Так у них свои дороги были, у лешаков?] У них, да, есть вот. Он даже в избушку приходит. [А человек знает, где у них дороги?] Не знаю. Знают если, зачем тогда ставить на ихнюю дорогу. Знают, но это только знахарки знают. Знахарки только знают. Но они знают. Они знают, куда не надо поставить.

ФА СыктГУ 1516-12:1995 г., Корткеросский р-н, с.Нившера, д.Ивановка, Иванов И.К. 1921 г.р.

42.

Нем-ю бокын эм деревня Краснояр, зэв джуджыд кербсыс, зэв мича. И миян водзвылын уджаліс экспедиция, мёд географической партия, а миян вёлі геологической. На бёрын миян увтным туйсё налысь туйсё прёверитны. Найё сувтёдомась кёнкё ылын, Красноярсянь 18 километра сайын кык столб и сійё столбсё корсьны ме вёлі обьязан. Столбсё корсьны муні, өтиыс сюри, мёдыс эз, и случайнёя ме веськалі вёр керкаё—охотниклён керкаыс. Вот рыт вовыс, ме некытчё, ни отарё ни мёдарё, эг во. Думайті да думайті: давай тайё керкаас ме узя. Аски чечча да выльысь корся. Пач ломты, чай пузьёды, чай юи да спокойнёя воді. Куйла нар вылын и куритча. Друг одзёс восьыс и пырё съёд шинеля морт и менсьым юалё:»Мыйёс тэ татчё узьмёдчин?» А кытчё ме февраль тёлысьын—46-ёд во сійё вёлі—февраль тёлысьын, кёдзыд 40 градус мороз сулалё. Меным сія шуё:»Миян атаман гётрасьё, тэ давай татысь усйысь.» —«Но кытчё ме кёдзыд войнас пета вой шёр войын. Токё пескыс эмышт, пессё босьта, керка пельбсас биася да татён и узя.»—«Сідз кё эн, мун мёдар пельбсас вешйы.»

Ме куйла бара, куритча и друг бара кутіс кывны кёлёкөлчыка шы вёлаяс. Сьылёны, бёрдёны, гудёк шы кылё. А пызан вылын дзюляник дзюзгана би—миян сія пёрад вёлі дзюляник дзюзгана би —дзюзгана биыс отарё-мёдарё летъялё. И керкас оз кёдзав и став

гөлөсүс кылө: кодкө сьылө, кодкө бөрдө, кодкө гудөкасьө. А основнөясүс нинөм оз сөрнитны. Толькө сьылөны да бөрдөны да.

Куйли-куйли, наvernө, вугыртчисьөма —ог төд мый. Друг видзөдлi да өшиньөдiс шондi пырө. Чеччы зэв өдийө, керка ыркалөма, чай юышты, петi ывла. Лыжиыс кыз сувтөдi пельөсас, лыжи сулалө. Некутшөм кокуй ни нинөм абу. Мый тая?—думайтa. Кытысь мый тая вөли, Вөтаси али збыль тая вөли, ог куж висьтавны. Компас вьлө видзөдлi да видзөда асыл пельөссянь, керка пельөссянь быттьө визирка сулалө. А тайө оказывайтчө, меысь пөрысьджык йөз мен висьталiсны, тая пө бес туй вылас, а керкасө пө пунктөмась *бес туй* вылас, да сийөн пө керкаас кажитчө. Вольвлөны пө сэтчө *бесьясыс*.

А сийө шинеля мортыс кындзи ме некодөс эг адззыв, толькө гөлөсүс кылө. Шинеля мортсө сэсся мөдысь эг жө адззыв. Вот тайө историяыс тадзи помасис.

ФА СыктГУ 1238—78-80:1998 г., Усть-Куломский р-н, пос.Зимстан, Лютоев А.Г. 1928 г.р.

43.

А вөрад эм жө туй вылад. Вот турун додьянад вөрсьыд петан и шыбөлитас пуланьыс. Öти женщина вот ёрчыштас, пөри. И пачис/.../ пуас пөри—киссис. Вөлыс сэсся быг петас. Сэтi нель километра вөрыс. Женщинаыс ён вөли да ас вылас йөткис вөвсө, додьсө. Вөлыс—быг петө, оз вөлыс мунныс вермы сийө. Сэтi местаөдзыс, сийө Шөр ёль вөли, сэсся Чуб шорөдз воас да вөлыд тьовгысяс, додьеыс мынө. Сэсся сийө вөв хө-хө-хө! гөрөптас! Сэсся вөв мунас. Сэсся додьеыс чеччас. А сийө мыйкө Нөр пу вьлө өтик. Сийө Шөр ёль весьтас да сийө, шуөны, сэтi сийө пуас он лысьт ёрчыштны, сэтөн *лешакьясыс*. (Сийө сетө?) Дарья вөли турунысла кайлөма. Вөлыс сьлөн сийө йөв кыскалан вөв. Сийө өтруб вөли новлө, сийө вөлыс ён вөли. А ме сэки эг веськав сийө мыйкөбас. А йөзыс сэки, вот пө тай жө Енмыс ёрыс талун. А сийө бабаыс сэтөнi пө и гартчис. Бабаыс ён на ловьяс.Сийө и висьталiс. Сэтi нель километрасө пө, Чуб шорсяньыс Диньель на эм на да, Чуб шорсяньыс сийө ветлөдлө мыйкөыс, *лешакыс*.

ФА СыктГУ 1560-30:1999 г., Корткеросский р-н, с.Большелуг, Иванова А.А. 1927 г.р.

eksi(ta)mine

44.

Лешейяссэ нөшта мөд ног шуөны ьлэччысьясэн.

ФА СыктГУ РФ 25-VIII-34:1998 г., Ижемский р-н, с.Щельябож, Канев А.Н. 1949 г.р.

45.

Яг шөр ягын тэ кө вөшан друг, он төд не кьтчө мунны ни локны, тэнад сьөлөмыд повзяс и тэ дзык места вылад йөйман. Выйим төжө, чтө тэныд ковмас кульсьывны и ставсө мөдөр мөдөрө пасьтавны, кудз тэнад пасьталөма и сэк тэ воан ас лад вылад.

ФА СыктГУ 0926-27:1998 г., Удорский р-н, с. Вазгорт, Бутырева Л. К. 1933 г.р.(урожд. д.Кривое)

46.

[Вот висьтавласны, мый на *чукля** ягас босьлас?]

Вермас, вермас пышйөдны даже.

[Мукөдсө бөрө вайөдас, а мукөдсө оз.]

Мукөдсө и оз вайөд, сэки бара, кудз шуасны, көлдуныс дорө и обратитчасны, мед эшкө *чукляыс* бөрө вайөдiс сийө кагасө, кьтчө сийө вөштiс. Пөтөму чтө, кор повзян нечистөй силаыс сiя вермас местаас кодөс вексө повзьөдлас даже местөыс выйым. Колө

благословитчыны, кытчө мөдан:» Господь, благословит рабича божия Светланаёс, либө рабича божия Лидияёс.»

ФА СыктГУ 0926-28:1998 г., Удорский р-н, с. Вазгорт, Бутырева Л. К. 1933 г.р. (урожд. д.Кривое)

47. Былички о вёрса и бесе.

Өтчөд вошөма морт. Сийөс зэв дыр корсьөмны и некыдзи абу вермөмны аддзыны. Пöрысь йöз юаласны:» Аддзыланнөд-ө кок туйсө?» И кор төдмаласны, мый кок туйсө аддзыласны частө, то тшöктасны черөн куимысь сөтны кок туйсө. Вот тэдзөн И ещө на шуны куимысь:» Чёрт, неси, неси да обратно принеси.» А сөтны колө шуйга киөн. А сюрис мортыс Мукты дорысь (14 км сайын) пасьтөм.

Тайө лоис пес кералігөн. Ю дорө лэччис нывбаба вала да бөр локтігас зутшкысис кокнас кутшөмкө увйө. Сэк сийө и шуө:» Мед бес босьтас.» Нывбабаыс муніс пес кералысьяс дортыс, а сийөс некод эз и казав. Кок туйсө сідз жө кералісны, сы вөсна мый корсигас нывбабаыс эз сюр. Кералөм бөрас нывбабасө аддзисны нель верст сайысь.

ФА СыктГУ РФ 09-III :1991г., Удорский р-н, с. Чупрово, Багаева Е.А. 1920 г.р.

48. О том, как молитвы бабушек помогли заблудившейся в лесу девушке.

Это было у нас в одно время, лет 20, наверно, есть. Одна девушка пропала, пропала одна девушка, ей лет 13 что ли было. Пропала куда-то она, вот она за ягодами что ли пошла и пропала. Да. Тогда бабушки молятся. Да. Обращаются к богу, чтобы спасти. И вот где-то девушка вышла куда-то в избушку, в охотничью избушку вышла. Там речка около, и всё-таки она спаслась да добралась до дома. Я лично с ней не разговаривал, её не встречал. Но говорят, что как будто было очень странно и как будто пугают, что-то предлагают. Я вот, говорит, не соглашалась. Это ведь летом было, комаров сколько, всяких этих насекомых.

ФА СыктГУ 0955-17: 1999 г., Удорский р-н, с. Чупрово, Козырев И.В. 1918 г.р.

49. Шувгей—это чукля: «в голове всё мешается, вот и шувгей».

Дай *шувгейсө* и шуласны мыйкеён *чукляён*. [Шувгейыс и чукляыс сийө өти жө сийө жө, да?] Сія и выйим. Вошас кө кодкө, шуас, *чукляыс* нуөдыс, *шувгөйыс* ли. Нуөдіс сийө. Кытчөкө ягө вошас да. Кытчөкө, шуас, вошис... Юрыд заблудитчас, навернө, юрыд торкяс аслад. Вот и *шувгей*. Вот и ветлан кытчөкө.

ФА СыктГУ 0959-43:1999 г., Удорский р-н, д.Кривое, Сорова В.П. 1925 г.р. (урожд. Ёртым)

50. О том, как скот находили.

Было, было. Раньше, если овца потеряется, раньше ведь не пасли их. Старухи были, дак старуха придёт, зачем-то на чердак залезет, на крышу, к кожуху-то, что-то прочтёт, овцы-то через два-три дня придут. Кожух—это труба печная. Там у трубы что-то прочтёт, овцы и придут. Старухи были знающие. Сейчас все уже умерли.

ФА СыктГУ 1309-22:1990 г., Прилузский р-н, с.Прокопьевка, Коснырева М.Н. 1907 г.р.

51. О том, как леший по лесу кружил.

Я сам-то несколько раз, спутает— и обратно прохожу в одно и то же место. И никак не можешь уйти. А потом как-то уж разбирался, кое-как вышел. Уже тропа видать.

ФА СыктГУ 1310-34:1990 г., Прилузский р-н, с.Прокопьевка, Коснырев Н.М.1919 г.р.

52. О том, как нечистая сила уносила человека.

Мой родной дядя был. Тоже говорит, что куда-то меня уносили, за верёвку куда-то. Говорит, кушать меня заставляют там, а я, говорит, ни грамма ни пил ни ел у них.

ФА СыктГУ 1312-24:1990 г., Прилузский р-н, с.Прокопьевка, Коснырев И.Л. 1921 г.р.

53. О местечке Иван-кад.

Ну куда-то тоже увели его *лешие* что ли. Куда-то в дом, за речкой дом такой— Иван-кад называется. Это глухое заболоченное место, там кругом лес. Какая-то там сидит, так она мне сказала, если съешь что-нибудь, так там и останешься. Очнулся уже на своём берегу, обратно нести сказали. Они не люди, а вроде как страшноватые какие-то, все волосатые такие.

Какой-то, видимо, в старину Иван пропал там, поэтому именем назвали.

ФА СыктГУ 1312-25:1990 г., Прилузский р-н, с.Прокопьевка, Коснырев И.Л. 1921 г.р.

54. Как нечистая сила парня носила.

Брат мне рассказывал. Здесь у нас ключ был под горой. Я, говорит, спустился туда. А мать меня сильно ругала. (Он вороватый был.) Ругает, говорит. И вдруг меня, говорит, как понесло. Выше деревьев. Дома тёмные показались, затем деревья, выше деревьев понесли. После через час или два ли, я, говорит, обратно там оказался. Носили и обратно принесли. Как ветром несёт, несёт и всё. Мать проклинала, из-за этого, говорит. Принесли обратно на гору, не туда, где он был внизу у ключа, а на гору. Вот так рассказывал он. Я сама не видела, но он так рассказывал.

ФА СыктГУ 1414-12:1990 г., Княжпогостский р-н, с.Княжпогост, Козлова А.С. 1918 г.р.

55.

А вот тай висьтавлёны, мый вёрсад радейтё морт вылад тешитчыны, ворсёдчыны ськёд. Мунёма оти старик вёрб, да кызд пё ог кытшлав, век пё оти местаё воа. Но тай пё *вёрсаыс* кутіс менё дёзмодны и видзёд: пу вылын пукалё кодкё дзюляник тушаа. Чайті пё первой кутшёмкё пембсён, но ог пё куж опишитны сійбс, но мыйла кё ачым пё тёда, мый *вёрсаыс* тайё и эм. А ачым пё кывлі, мый *вёрсаыс* кё кутас ворсёдчыны, то колё корсьны мыр туй выльысь ли, ещё кытысь ли, сувтны сы вылё. Шапкатё пасьтавны мёдарё и сапөгтё кызке сідз жё бергёдны мёдарё (ачым ог тёд, сідзсё пасьтавні позьё оз-а). Сэсся вёчны некымын воськов хётя бы— и вёрсьыд аддзан петан туйсё. Старикыд вёчёма сідзи, бергёдчёма да видзёдлёма пу вылад: *вёрсаыд* вошёма, абу нин.

ФА СыктГУ 12-VII-8:1998 г., Усть-Куломский р-н, с.Помоздино, Игнатова Е.М.1974 г.р.

56.

Менам пёдруга вёлі висьталё, быттьё мунёмны вотчыны. Местаыс Панае ёль вёлі шусьё. Вотчёма, вотчёма и колё машина дорас нин петны. А дзик машина дорас и вёлёма. Кыла пё кутшёмкё гёлбсьяс. Видзёда—му вылас ыджыд кок туйяс. Муні пё кок туйясёдыс гёлбсьяс вылас. И пырёма сійё кутшёмкё болотоё. Гёгөрвоёма, мый вошёма, и петны некыз оз вермы. Думуштёма *лешой* йылсьыс, и зэл ёна повзьёма. А тайё местаас зэв

уна нывбаба вошлѹма и некод найѹс абу аддзѹма. Но вот, ползьѹма сійѹ и заводитѹма шуавны, мый гортас сылѹн ичѹт челядь, мый налы колѹ мам. Лѹдзѹма тай сѣсса вѹрсьыс.

ФА СыктГУ РФ 16-IV-12:1998 г., Сысольский р-н, с.Межадор, Морозова Л.С. 1959 г.р.(урожд. с.Визинга)

57. О том, как женщина потерялась и блуждала 28 дней.

[Лешаки есть?] А.К.—*Лешѹйяс?* Не знаю, ничего не знаю. И.И.—Не встречались во всяком случае. [А что рассказывают про леших?] И.И.—Да рассказывать всё можно. Просто детей, наверно, пугали. Во всяком случае я 43 года уже живу на свете, никогда ни *лешего* ни *рогатого* не видел. Пугали: вот придѹт какой-то да унесѹт тебя. [А не рассказывали люди ничего, что ничего не случилось такого, что лешак водил в лесу где-то?] Нет, это я просто могу сказать. Вот у нас это. /.../ тьѹткасѹ ѹд тѹдан? Но сійѹ кымын лун ветлѹдлас вѹрѹдыд? 20 дней. Одна молодая женщина. 28 дней. Вот одна молодая женщина потерялась и 28 дней блуждала по лесу. И ни разу, как-то ведь жила она, только в оборванном платье вышла, а аж где-то в Мартистане. Живая вышла. После войны было.

ФА СыктГУ 1521-31:1995, Корткероский р-н, с.Нившера, Михайлова А.К.1920 г.р., Иванов И.И. 1951 г.р.(племянник из д.Ивановки)

58. О том, как лешачиха парня увела.

Она была молодая ещѹ-то Анна была, у неѹ сынишка был Пашка. Он теперь большой парень, мужик. Пошли они по ягоды брать. Она говорит, ягоды набрали и пошли домой. А он ещѹ в лес забежал. Она говорит:”Ну съест тебя и лешой.” Побежала сама—нигде нету. Неделю целую набегали, искали по лесу люди: нигде не могли найти. А он говорит: ко мне подошла бабка, взяла и меня по лесу водит, шишками кормит, говорит, меня. Я, говорит, вас вижу, но и боюсь, что деревня, потом чѹ уже сенокос, все сенокосят. Он, говорит, она его вывела на пашне, он так я вас всех вижу, а мне кричит. Так неделю и выводила. А мать-то сама уехала в Смоленскую область богу молиться. Она его выводила, выводила, говорит, нет, мне тебя жалко стало. Выведем тебя за деревню на поля, да вот дорога тебе, иди по этой дороге. Ты, говорит, домой придѹшь. Да только, говорит, не оглядывайся. А то я ... конечно.

ФА СыктГУ 0509-14:1987 г., Троицко-Печорский р-н, с.Бѹрдыш, Собянина А.А.69 лет.

59.

Муні охотничайтны яге, воис козья вѹр, а сійе важсянь нин славиччис олысьясѣн. Кутіс друг кажиччыны челядь бѹрдѣм, кызыси, неылын вѹлі туй да думайті, челядь ылалѣма, муні сѣчче, некутшем морт туй абу, а челядь бѹрдѣмыс водзын нин кутіс кыны. Ме муні челядь бѹрдѣмас 6-7 час чѹж, но туйясыс оз тыдоны.

Чѹтны мѹда, но ог вермы, водзе муні, воис делянка, ме пасьяси, а челядь бѹрдѣмыс воши. Лѹчки гортѹ 12 час чѹж, сѣтчедз ылѣдлѣма.

ФА СыктГУ РФ 25-VIII-35:1998 г., Ижемский р-н, с.Щельябож, Канев А.Н. 1949 г.р.

*mees ja metshaldjas proovivad jōudu
puukānd jahimajas*

60. Как пень в избушке оставляли.

Или ещѹ вот интересный обычай у нас—сосед рассказывал, это я тоже слышала, обычай—оставляли, пень оставляли. Если придѹт *леший*, то начинали с ним борьбу. Пень там,

верёвка в дверях, давай, мол, потягаемся. И, конечно, не может пень-то вытянуть, леший-то очень сильный и сила остаётся, побеждает охотник. Леший ни разу не (победил). Попозже была ещё старинная избушка, так там всё ещё пень на середине избушки стоит. Много интересных обычаев.

ФА СыктГУ 1410-30:1990 г., Княжпогостский р-н, с.Туръя, Шлопова О.С. 1921 г.р.(учительница русского языка и лит-ры)

61.

Раньше это охотники избушки строили, в своих угожьях. Ну в четыре угла же избушка, а посередине оставляли пень. Это, кажется, *черти* водятся, значит. И чтоб в это угожье чужой человек не прилип туда, вот они и боялись. Это охотники рассказывали, что они пень вообще не оставляли, рассказывают, чтоб чужой человек не приходил, ночью делать нечего и сидят, придумывают, как людей обмануть, чтоб не приходили. А потом уже в эту избу чужой человек не приходил, чертей боялся.

Тягаются, вот пень верёвку завяжут, и кто сильнее. Как будто бы *черти* через пень тянутся друг с другом, рассказывают.

Один мужик с *чёртом* тягался ремнём. А мужик-то как раз за пень привязал ремень, взял, а пень-то держит. Говорят, что *черти* приходят в эти угожья, вот другой охотник уже и боится туда идти.

Один мужик боролся с медведем, за уши взял и повалил. Шкуру в основном вместо перины и матрацев использовали. На лосей охотились в любое время. Хороший охотник под весну не стреляет лося—время отёла.

Провожали на охоту всей семьёй, на целый сезон. Особенно в верховья Выми. У всех свои избушки, припасы. Благословляли.

Один в избушке жил, *что-то лешачился* что ли и приходит ночью баба, и как жена и жена. Живут и живут. И он уже ребёнка заделал. Но и спускается домой обратно, домой обратно едет, а то опять через речку кричит, с ребёнком:» Перевези!» Уже баба-то та, *чертиха*, идёт с ребёнком. Всю зиму он с ней жил, с *чертихой*. Он приехал—и опять она. А потом что ли он взял ребёнка да разорвал что ли, как это было? А потом она и сказала:»Ты,—говорит,—сумел от колдовства избавиться.» И колдовство исчезло. А жили как муж с женой.

ФА СыктГУ 1423-36:1990 г., Княжпогостский р-н, д.Козловка, Клюев Г.А., Козлов В.Ю.

62*.

Вёвлёма зэл яр багатыр. Йёзыс зэл ёна радейтісны сійёс. Но отчыд вёр керка дорас паныдаласны *лешакъяс* да косьясны начкыны. Но ён Ярук виас найёс. Тасянь и Ярук видз.

ФА СыктГУ РФ 16-VII-20, Сысольский р-н, с.Кёбра, д.Пом, Костромина А.В. 1947 г.р.

metshaldjas jălitab inimesi

63.

Бывает, некоторых испугают. [Как по-коми лешего называют?]*—Ягас коді олө...—Ягас повзёдчыссьо кыз шуласны? Повзёдчысь.—Пугалө.—Пугалө...[А никто его не видел?]* А говорят по-разному дак...Как увидели какого-то человека /.../ Я пошла утром туда. Мама благословила. И что молодой-то девочке показалось, что кто-то гонится за мной. Я иду и меня стали подгонять сзади. Подгоняет и “Маша, Маша, вернись. Маша, вернись.”/.../

ФА СыктГУ 0909-24:1989 г., Удорский р-н, с.Пукчома, Палева М.И.(информаторы—2 женщины)

64.

Лешачикасьыс поози, тодан. Ме больнича дорти муні. Ме наперво сідз расскажита, ин на гиж.

Ме челядь на вөлі. Төө вөлі. А сэк больница дорас уутыс вөлі, больница горуутыс вөлі ме локта: вөө тыдалө. Водзе ог мун. Сэсса и воис. Воис доддя-вөла. Доддя-вөла воис и менө кутіс веськыд пөлабдө. Висьталэ:”Мамыд тай тэнэ благөслөвлась ыстэма, а ме тэнэ сөи.” Сэсса дыр сідз кутіс менэ, кутіс да лэдзис. А ме неуна муні да бергедчылі. Да только этадз петкедлө кулак, грөзитэ менэ. Висьталэ:”Мамыд тай благөслөвась ыстөма. А ме эськен тэнэ сөи.”

[Лешачикаьслэн кутшөм видыс вөліс?] Мыйке тай том морт вида кодь а. А мейкеа вөлі, чышьяна, из вөө маличаа. [Лицоыс, рожаыс кутшөм вөлі?] Рожаыс тай мыйке морт манера кодь жө а. А ме поози да ог и видзед. А больнича гооруутыс sameй петіг.

ФА СыктГУ 2512-16:1997 г., Ижемский р-н, д.Варыш, Артеева Д.П.

65.

А татшөм ещө история. Оти том кыйсьыс вөлөм көсьө петны нин вөрсьыс кыйсьөм бөрас. Трөпа ли мый ли вөлөма, а ылынокдь трасса бокас виччысьөны сійөс мужикьяс. И вот босьтөма сійө асьыс нопсө и мунө просекабдыс. И чувствуйтө, мый кодкө мунө сы бөрся. Ну, думайтө, кодкө кыйсьыс ли, вотчыс ли, муныштөма тадзи сійө, сэсса бергөдчылөма видзөдлыны бөрса вылас и сьөдтор мыйкө вуджөртөма пуяс сайө. Но пө, думайта, касьтитчис, навернө, и водзе мунө, а шыыс абу нин бөрсяныс, а бокөдыс, быттө кустьяс вомөныс вөсылалө и кызд тай кос увьясыс кок улад чегьясьөны, сэтшөм жө шыыс. Бара пө бергөдчи, и бара сьөдтор вуджөртис. Дзик пө тай ме сайд-а, мыйкө петкөдчыны кутіс. Но пө час ме тэнө всё равно кута. Вөсылала пө ме водзө, и шыыс век на кылө ме сайын. Ме копытчи быттө сапөг лөсьөдны и другыс бергөдчи. И аддза: сулалө ыджыд тушаа—а ачыс зонмыс кузькодь жө тушаа—а сійө кык метраыс ыджыдджык, сьөд гөна, ыджыд лапаяса ,и медся ёна запомнитчөма синьясыс: сэтшөм пө ыджыдөсь и ме вылө сэтшөм ёна видзөдөны. Ме тай кызд горөді и дугдывтэг котөрти мужикьясөдзыс.

ФА СыктГУ 12-VII-9:1998 г., Усть-Куломский р-н, с.Помоздино, Игнатова Е.М.1974 г.р.

metshaldjas laulab metsas

66. О том, как *бесы* в лесу некрасивыми голосами пели.

Менам важөн мужик вөлі армияыс локтө, войнаыс. Айкиноыс телеграмма сетө:» Менө встречайтны локтөй, ме доранөй, гөтыр, вөлөн.» Менө сійө из сет, оз лэдз встречайтны предыс, коді сулалө, оз лэдз встречайтны. «Мун,—шуас—... коднө встречайтчө? Миян нинөм абу, некод абу, лесын да мыйнө ноолөдласны. Лесө мөд.» Мыйла лесө мөдны..? Ме вөв дөддялі, дөдь содті. Кайим төварышкөд, Дунякөд. Нудім яг вылас, кайим. Сэсса и вой лои. Миян колө мунны комын верст. Пондісны сьывны лөк горшөн. Ме Дунялыс юася:»*Бесья* кө сьылбны?» —«Көнешнө, *бес*. Код нө сьылас пө өні ягын?»... Дунялыс и юасьны куті:» Кылан он?»—«Кыла өд,—шуас,—Мыйла ог кыв. Дерт, миянөс *чудитасны*.»

«Уберитчө,—шуас,—подите кобылу еб-е!» Дуняыс, менам төварышө. Асьным сералам. Повзимө, а сералам на, ваксям. « Подите,—шуас,—кобылу еб-е! А миянтө ин повзьөдлө.» Но кызь верста нөшта мунім, пыр на вөліны. Сійө өти вөлі. Чудеса, чудеса. Кудз нө эськө сьылөны ягын да. Поозян, он поозьы, а кыкөн да быть поозян.

ФА СыктГУ 0953-7:1999 г., Удорский р-н, с. Чупрово, Коровина А.А. 1915 г.р.

67.

Ме ягын иг повлы. Мыйкӧ тай висьталӧны йӧз. Мый кодкӧ локтӧ да сьылӧны да. Ме иг адзыв да мый ылӧдла. Голикъяслы да кодӧ кодалӧ да сылы, нарнӧ, кажитчӧ.

ФА СыктГУ 0953-14:1999 г., Удорский р-н, с. Чупрово, Екимов И.А. 1918 г.р., Екимова З.П. 1924 г.р. (урожд. Усть-Вымского р-на, с. Возвадино)

68. Вӧрса йылысь.

Бабаяскӧд мунимӧ вӧтчыны. Локтим самӧй непроходимӧй местаас. Вотчим. Друг кутис кывны сьылӧм, сьылӧ мужик гӧлӧсӧн: А-о-о-о... Тайӧ *парма зон* сьылӧ, *вӧрсаыс*. Батьӧ мӧдарас вӧли, локтис да шуӧ: "Пестерасьӧй да лӧччамӧй. Бипурсӧ пазӧдыштӧй." Лӧччыны кутим да юали: "Узыны тани кӧсийн, он кольччы?" Сэки сьылӧн вӧр керкаыс вӧли. "Ог, ог, талун парма зонмыс тани, ог кольччы, лӧччам." [А керкаыс батыдлӧн гажтӧм вӧлӧма?] Гажтӧм. Гажтӧм пӧ, батьӧ шулис.

ФА СыктГУ РФ 12-IX-45:1980 г., Усть-Куломский р-н, с. Носим, Зезегова А.В. 76 лет.

69. В лесу показалось: женщины в красивых платьях поют, после чтения молитвы исчезли.

А вӧрас пӧ вержитчӧ, а меным некор эз вержитчыв. Да сӧдзи и эм, кажитас прамӧ, либӧ сьылӧны бытгӧ да мый да. Мича платгӧбясӧн и быд кузь висьталӧны. Адзӧны прамӧ найӧс, тай шуас. Да тай кытчӧкӧ вошӧны жӧ. Мыйкӧ, наvernӧ, молитчасны да мый да. Сӧдзи вошӧны. Молитвасьыд, видзӧд, полӧ дак. [А кутшӧм молитва колӧ лыддыны?] А ме ог тӧд. Ме эг лыддыв, ме эг случитчыв да. Ме немтор сӧтысь ог тӧд.

ФА СыктГУ 0958-27:1999 г., Удорский р-н, д. Кривое, Титова М.К. 1917 г.р

metsavaimud viivad inimese ära

70. О том, что Плашки Андрей читал чёрную книгу, съѣг её, лесные духи уносили его три раза.

Сия бригадирӧн уджалис, бригадирӧн уджалис. А нимтӧны Плашкиӧн нимтӧны вӧли. Уна во эссия сия сьӧд книганад вӧли веритчӧ, эссия сьӧд книгасӧ сия сотӧма. Сьӧд книгасӧ сотӧма да эссия сийӧс *лешакьяс* нулӧмась, куимысь. Мӧдлапӧлтӧ нулӧмась да кытчӧкӧ Доньясти ноллӧдлӧмась. Куим лун корсисны да эз и сюр. Эссия сийӧс бӧр татчӧ места вылас вайӧмась да шнӧпкӧмась тай. Корсисны, гашкӧ, кызь мортул. Сийӧс, эссия кыз сийӧс ноллӧдлӧмась, ачыс оз тӧд. Эссия Доньыс тай, Доньяньыд бӧр татчӧ вайӧмась да. [Ӧтчыд пӧ коркӧ Ухтадз нулӧмась?] Ухтаӧдзыд, наvernӧ, эз нулыны. Кытчӧдз пӧ ылӧдз нулӧмась-а. Эссия корсисны куим сутки, куим суткинас колӧн кытӧ ноллӧдлисны да, бӧр эссия эз и сюр. Зӧл уна мортул корсисны, бригадир вӧли да, эссия кытчисянь босьтӧмась и сӧтчӧ бӧр и вайӧмась дай. Унаысь нулисны, унаысь нулисны.

[А вӧрӧдис ветлӧдлӧ пӧ вӧлӧма сьӧмӧда чужӧмӧн да? Чужӧм вылас сьӧмӧд пунктӧ да сьӧд паськӧмӧн? Али оз сия вӧли?] Сийӧс тай эз шулыны сия ветлӧдлӧмӧн-а. А эссия тай бӧр вӧли вайӧмась-а. Зӧл омӧль. Зӧл омӧлик. Сэссия мӧдысь на нулисны дай. Эссия мӧдысь дыр эз ветлы эссия Усть-Немьясти и быдлаын ветлӧдлӧма сэки. Зӧл дыр ветлӧдлис, мӧдысьсӧ дыр ветлӧдлис. А коймӧдысьсӧ эссия вот кытчӧкӧ воши. Эссия керкас соччис. Эссия ли керкас пытшкас соччис ли, кытчӧкӧ нувисны ли. Эссия ог тӧд керка пытшкас соччис али нувисны кытчӧкӧ ли.

Корсисны тракторсьӧн корсисны и кырчалӧмӧн, да льясыс эз и сюрны. Эссия ог тӧд эсия, гашкӧ, кытчӧкӧ нуисны да сия эз и лок. Вӧрад кытчӧкӧ ылӧ нувисны да.

Менё пö ещö öтчыд должен на ешшö нулыны, сійö пö ме дзик тöда. Ог тöд пö дыр-ö кежлö нувасны-а. Ог тöд эсся дыр-ö кежлö нуисны. Сэсся-й сотчис али нуисны. Неизвестнö весиг. Туй ни пом.

ФА СыктГУ 1244-8:1998 г., Усть-Куломский р-н, с.Керчомья, Самарина Е.А. 1932 г.р.

metshaldjas toob heinakoorma külla

71. О том, как лешак привёл в деревню воз сена, после проклятия его хозяином
Оз вермы, он не тянет. Придётся оставить воз или телега или сани. [В лесу?] В лесу или ра дороге где-то сено возят или дрова. Раньше ведь на лошадях всё возили. Вот дают *лешаку*. *Лешак* пö ну, шуасны...И вот сэсся...[Воз лешаку отдают?] Ачыс но кöзяиныс, код сэні извозчыкыс. [А лошадь тоже оставяит или..?] Лошадь не-ет. [А кытчö сійö должен вöли нуны? Лешакыс. Гортас?] Код тöдö, телегасö сылы кольöны. Но кызди тай машинаыд жугалö туй вылас, да сэні и кольöны. Да и кольöны телегасö, мед колöкö нуас. И дают *лешаку*, пусть *лешак* везёт. [А лешак что?] А *лешак*, *лешак* что, *лешак* он везёт. Лошадь же когда-нибудь придёт же. Сам-то лошадь придёт... А лошадь-то знает свою деревню. Он придёт, вои ему стучат, кто его хозяин- то был. А мый сетлин пö миянлы, и вайим. [Тайö лешакыд висьталö?] Да. Сылы стучитöны, кöзяиныслы. Сетлин пö миянлы. [А хозяин что?] А хозяин...☺ [А лешака не видно?] *Лешака*, нет.

ФА СыктГУ 1516-25:1995 г., Корткеросский р-н, с.Нившера, д.Ивановка, Иванов И.К. 1921 г.р.

metshaldjas vahetab lapse

72.

Лешак. Были. Детей, говорят, меняет. *Леший* меняет. Слыхала, в баню повели, только родился, да там будто *лешие* сменили ребёнка. Мать с ребёнком в баню ходили. В Новике жили, дак я видела такого подменённого. Боялись. Большой уже мужик был, всё на ногах не стоял, на жопе ползал. Смотришь, да глаза очень некрасивые. Человек— человек и есть а. *Леший* своего ребёнка отдал, а у неё взял.

ФА СыктГУ 1909-17:1990 г., Вуктыльский р-н, с.Бызовая, Хозяинова К.Ф. 1906 г.р.

metshaldjas tuleb suusatades meest ootava naise juurde

73.

Одна мужа ждала, дак пришёл на лыжах. Приказывает дверь открыть. Она мужа из лесу ждала, а пришёл *леший*. Ждать нельзя сильно. Когда ждёшь, всё может привидеться. Это ей самой привиделось.

ФА СыктГУ 1908-101:1990 г., Вуктыльский р-н, д.Бызовая, Канева Л.Г.

metshaldjas kratsib end jahimaja seina vastu

74. О лешаке. Если ругать лешака—то трётся об избушку, наказывает за ругань в лесу.
[А что вот говорят?] В стену чешется. [Лешак?] Да. [С той стороны?] Да. [С улицы?] Да, с улицы. Кто ругается сильно, *лешака* вспоминает сильно, сильно ругается...

ФА СыктГУ 1516-23:1995 г., Корткеросский р-н, с.Нившера, д.Ивановка, Иванов И.К. 1921 г.р.

metshaldjas viskab oravaid

75.

[А вот говорят, что в лесной избушке дух какой-то есть?] Не было, да миф. Нет, болтают, наверно, пугают. Я сам никогда не ночевал да. [А что болтают?] Да ☺ чё болтают—всякое болтают. Это окошко есть там да. Да оттуда бросают там белок да. Да что-то всякое. Это старый байка. Охотник пришёл с охоты и начал белку снимать шкурки. И он с одного снял—он штук пять или десеть наловил. Он очистил белки и говорит:”Если б ещё было, ещё б поснимал.” И через это окошко бросили ему. Он это, бросают, и его завалило. И как это избавиться: он взял это да и начал только передние лапы ножом раз, раз очищает, очищает и бросает. Другой охватит, а это бросает. Потом он это взял, столько белки набросали ему, и он пошёл домой. Целый мешок шкуры получил. Он пошёл домой, взял бедки, принёс деньги, положил, где образ Бога, туда положил: ну, говорит, Господи дал мне столько денег,—и взял посмотрел: там одно корьё ☺ вместо денег. Кора, сосновая кора вместо денег. Да в охотничьей избушке бросали, а он пришёл, сдал эти шкурки, деньги получил и принёс да, когда /положил/, и сказал:”Господи, благослови, сколько денег я получил.” А посмотрел, а там вместо денег это кора.

Да это охотники рассказывают. Может это и не было.

ФА СыктГУ 1520-18:1995 г., Корткеросский р-н, д.Ивановка, Иванов С.Е.1929 г.р.

metshaldjas viib naise ära

76. Вёрын вотчигён.

Вөрö вöччыны кайöма Носимысь öти баба. И сийö ёргчöма ли, матькöма ли, сийöс тай тöвнырöн лэптöмöн нуöма. Вöлöма тшöтш чойыс да ныр бöрсяньыс вöтчöма. Бабаыслöн кокыс муас оз и инмы, и нуысыс оз тыдав.

ФА СыктГУ РФ 12-IX-40:1980 г., Усть-Куломский р-н, с.Усть-Кулом, Кочанова А.К. 63 года (урож. с.Носим)

metsavaimud aitavad loomi talitada, küttepuid riita laduda

77.

Д.П.—Сы керкасыс челядьдыри пыр полім. А сіа ок-ö вед керка вöлі. Кöзйякаыс турнасыны петö, вöдитчыны. А лешакъясыс турнасыласны и сюяласны турунсэ и сэсса шысö бара разьласны, бөр бара карасны. Изны петö—изны ортсаласны. А öкөвöй вöлі Еляс керка миян. Öти керка. А менам бара вок мыйке карліс корке. Öти мыйкекед сулалöны. Качай вöлі, а качай дорас. А öні сэсса вöлі коктöм Öньöсья да сылы бара пес нöблöны, сартасын, а Ёгор висьталас, Роман Петракед вöлэма.

(Лешакъясыс кудз ноолэны Öньöсьялы пес?) А Ёгорэн зээ ыджыд пон вöлö, а менэ улэ колэ лэчедны да токо кок пыста вылас туччалöныс-лэччэдэныс. Мыме висьталіс: оз коо нинэм висьтооны.

М.Е.—А ме эськен уна ягас волі да сэтшöм öказияыс из вöö. Менам эськен бур нэм коли да ягас да.

ФА СыктГУ 2512-2:1997 г., Ижемский р-н, д.Варыш, Артеева Д.П., Немчинова М.Е.1905 г.р.

metshaldjas kutsub inimesi külla

78. Случай из жизни.

Как-то пошли в верхние угодья на промысел. Охотничать было ещё рано—белка ещё не поспела. Пришлось ловить рыбу, ставить «морду». Рыба была, а в морду не шла. Решили тогда пройти по просекам, по своему угодию. Встретили седого старика с палочкой и с мальчиком. Поздоровались. Спросили (старик) с какого рода (чьи дети). Старик сказал, что сначала принял их за других (с другого рода), а потом пожелал хорошего промысла. Позвал в гости, объяснил по каким знакам и тропам его можно найти. Как поняли охотники, старик был вищецкий (из Вищец). Когда охотники вернулись к реке, вытащили морду—морда была полна от рыбы. После этого рыбы ловили очень много, даже нечем было солить. Чтоб старик не обиделся, пошли к нему в воскресенье, как звал. Нашли. Старик их уже встречал возле своей избушки. Сводил в баню. Потом рассказал, что живёт в лесу очень долго, последний раз пришёл с сыном. Послал мальчика за бочонком, что был замурован под ёлкой. Налил им из этого ведёрного бочонка по кружке.

Потом проводил их до дорожки. В это время летела ворона им навстречу. Долетела до дороги и упала мёртвой к ногам старика. Старик повесил ворону на ветку.

После этого в угодьях этих охотники другие не промышляли. Если кто по ошибке там охотился, потом приносил всю добычу хозяевам угодий и извинялся.

ФА СыктГУ 1421-27:1990 г., Княжпогостский р-н, с.Шошка, Козлов М.А. ? г.р.

metshaldjas naerab metsas

79.

Ме вóрад вотчины сэки муні, важõн нин вóлі, уна чõд воті, наберушкаõн вóлі вотча, сэсся думайта петны, тадз жõ кымóртчис, код лешакад, мися, таті петны-а, трõпа кодъ, мися, эм кодъ-а, броткыны, ёртчыны куті, õтнамõн да. Сэсся муні, муні, ме тай пиõ крукаси кытчõкõ да швачмуні, сійõ ёртчигмозыд пета да наберушкаõс кийсь эг лэдз, наберушка тадзи шлопмуні, ачым кымыньõн дай жõ. Сэсся кодкõ быттьõ ха-ха-ха вõсни гõлõсõн ой-ой кузя серõктіс, вот. Ме тадзи керася:” Ещё, мися, серавлан на дай. Ме тайõ бура ёна ме уси да, дойми-а.” Быдсõн õд весиг серавлысь, а некõн некод абу.

Вот тайõ татшõмтор толькõ õтчыд вõвлі, а сэсся кодкõ тõдсаысь шуõ:” Колõкõ кутшõмкõ лэбач ли мый ли да?” Дзик морт моз, мыйõн ме шлопкыси-уси, сэсся серõктõмыс и кывліс.

ФА СыктГУ РФ 12-VII-21: 1998 г., Усть-Куломский р-н, Помоздинский с/с, д.Вильгорт, Карманова М.Н. 1929 г.р.(урожд. с.Сордйыв)

metsavaimud hoiavad hobust kinni

80. О лешаках

Муж видал... Не знаю, много сказать-то не знаю. Брату надо невесту это скодить... А идут, и там чёрный видит, чёрный чего-то; лошадь это али люди ли, не знает. А немножко пьяный был, но вот и лошадь-то, три девка лошадь-то возьмёт и на берег—крутой берег этакой был—всю ночь там перед ним стала. Вот. И они не пустят, не пустят, лошадь они не пустят. Никак не может обратно вниз-то, а вот как сказать... Светло немножко стало, а по-русскому... *кузь нельо*—как это сказать-то по-русскому?—

держала-то всё кобылу-то, лошадь-то держала, не пустила никуда... Так не пустила на гору.

«Сяс скоро приду, чай согрей, «—когда пойдёт-то, говорила муж-то... А светло стало, а нету, нету... И идут без шапки, шапка нету на голове. Муж ... и испугалась, как дикой стал. Шапка-то надо искать, дак и нам сказала:» Настя, ты то сходи, я не буду больше, я боюсь сам.»—« Ладно,— я говорю—товарыш возьмите и сходите, я тоже боюсь.»

Держат, не пустят, всё прячат три девка-то.

[Это три девки было?] Да, да. Три девки было. Были и ушли с шумом, куда и ушли— не знаю. Вот.

ФА СыктГУ 0906-36:1989 г., Удорский р-н, с. Вильгорт, Боргачева Н.Н. 74 г.

metshaldjas kõnnib metsas

81. Леший: женщина в лесу видела кузь юрсия

— Висьтавлісны, миян двоюродной чой мунёма да вотчигас сылы кажитчёма тѳжѳ кузь юрсиа. Тѳжѳ повзис сія. Ягын вотчигѳн, тусь вотигѳн. Кутшѳмкѳ тожѳ чѳт кузь юрсия кажитчёма сылы, сія повзис тѳжѳ сысыс/.../ Лѳк нога пасьтасьѳма, тыдалѳ, сія ягса ветлысь, сійѳ кеслывлѳ. А сія гортас вѳдзѳ воис да тѳжѳ торксьылі-повзьыліс жѳ.

— А дедушка висьтавліс, шуас, ѳшинь улан воисны, сьывны пондісны хороводѳн нывьясыс Ёжьюад.

— Кѳнкѳ, может, думайтис, мый кѳда вѳтаси да...☺

ФА СыктГУ 0943-21:1999 г., Удорский р-н, с.Муфтюга, Артемьева А.М. 1914 г.р., Артемьева М.А. 1947 г.р.

metshaldjas tuleb jahimehe lõkke äärde *metshaldjas suusatab*

82. О встрече с лешим

Я пришѳл с войны ещѳ. И костѳр поставил. Две собаки были, большие, две серые собаки. Ляпа идѳт. А я не ... ничего, во сне. А я не курил ещѳ. Костѳр, а ещѳ ветер какой-то подул!!! А я ничего не говорю. Он говорит:»Ну, охотник, нечего делать здесь тебе.» Он мне сказал и ушѳл. А мои собаки только дрожат. Мужик, в шляпе, большой. Большой мужик, метра два, в шляпе. Широкая шляпа, с бородой, борода чѳрная. В какой-то куртке, и всѳ мохнатый, всѳ тут мохнатый. Я тут лежал, у костра лежу, не успел заметить (штаны, сапоги или что).

А второй раз вечером на лыжах иду. А один, я думал, охотник идѳт. Он тоже скатился в речку. А я сам на лыжах иду, и он очень быстро идѳт ведь. Мешок с собой, что-то тащит. Тоже на лыжах. К речке скатился. Ну, я думаю, сейчас догоню, думаю, сосед мол какой-то,— и нет никого. Видать есть какой-то невидимка, живут.

Я говорил, так не верят.

ФА СыктГУ 1310-31:1990 г., Прилузский р-н, с.Прокопьевка, Коснырев Н.М. 1919 г.р. (в записи на коми)

metshaldjas ei lase edasi minna

83. О странном видении в лесу

Ми локтам кер лэдзанинысь, кер кыскаланинысь. Поп гу дорын вöлі ми кыскалам. Öкмысöс (километра) колö кайны. А ми вторöй барак вöлі нывъя, сэтöні Пиля Миш Агнилөн вокыс олö да сы динö пыравлам рытнас вöлі, кыкысь удитам лэччывны, öкмыс километра сайсянныд ды. Ме том на, 13 арöса най вöлі, кысь нö ёнасö помнита. Сэки дас куйим арöсөн вöлі кер кыскалам. То вед. Эся Иван дорад олим, кайны кутим: би ломтысьö, би сюръя дзик, мусянныс вöлі кык метра кымын, дзик этатшöм, ставыс би, кругом би. Сэтчö кутим «аминь-аминь», Агникöд шуам, мися о тат кө лысьтам огöй мунныд. Кутшöм би. Би весьтас воим Агрикöд, мегыр шлуч-шляч керис эгадза дай, мегыр тутис, ылö тутис мегырыд, а би эз ло. Ся зэв одйö доддясис—сйö медводдза вöлі—эся мегыр выльысь пысалим дай, муним дай. Би эз ло дай. Лэдзалисны. О!

ФА СыктГУ 1229-2:1997 г., Усть-Куломский р-н, с.Руч, Попова А.М. 1924 г.р.

metshaldjas tuleb vastu, lööb inimesele pähe

84.

Öтчид, бать на вöлі висьталö, вөрті пö вöлі муна. Сэни, деревня дорас матын вөр вöлі миян да. Ог вот тöд, кыччö вöлом мунö. Друг пö видзöда да мелане кутшöмкö баба локтö, а ачыс пö дзик тöдтöм. И нинöм пö оз шу ни, куш пö боксянныс мелань бытте локтö. Ме пö ещö сיעс эг тöд да думышти, ме пö öд деревнястö ставсö тöда, а тайöс ог тöд, навернö, тае мöд деревняысь бабаыд, а ачим водзе муна. Друг бөрсянь кодкö зэв ёна юрö мен вартис. Ме уси да весиг дашкö садьöс воштылі да, нинöм тай ог вöлі помнит-а. Сэсса коркö кад чеччи, а юрöй зэв ёна доймö вöлі, а гөгöрыс некод нин эз вöв.

А неважөн на сыöдз сия жö вöрас, пöшти сия жö местаас, том мужик öшöдчема вöлі. Ог сэсса тöд, кутшöмкö связь на костын эм абу. Батей тай шуö, ставыс пö тайö öтигор-а, нечистö пö сэни.

ФА СыктГУ РФ 12-VI-36:1997 г., Усть-Куломский р-н, с.Усть-Кулом, Ельцов В.В.1954 г.р.(Кудымкарский р-н, с.Белоево, в Усть-Куломе с 1976 г.)

metshaldjas keerleb marjaliste ümber

85.

А вöрса йылысь мен висьталис Власова Тамара. Коркö ми муним вотны тшак. Друг кыптис төв и ми водзö сувтис ыджыд, пуясысь на ыджыд столб. Сйö пö зэв ыджыд шумён кутис бергавны, ми бөрся вöтчыны. Ми котöртам, а сйö ми бөрся, а сувтам кө, столбыс тшöтш сувтас,сöмын места вылас кутас гартчыны.

ФА СыктГУ РФ 10-X стр.8:1977 г., Усть-Вымский р-н, с.Гам.

metshaldjas jookseb metsa poole

86.

Öтпыр вööli жö. Турун нетшким кизн Кер кересын шор бокын. А Мавра Сандралэн мешекыс шорас тыралис. Сералигмоз сия и висьталэ:”Лешакыс нуис мешекес,”—и лэччис мешекыс бөрсянь. Сэтэн аддзема дзöля пасьтэм ныы, код кучема пышйыны сысысь. И Сандра вошйис горзыны, мед ме тшöтш сיעс вöтэдам. И ми кучим вöтэдны сיעс, горзыны:”Мадаа, лок, лок! Ылылін али мый?” А сия оз сёрнит, чеччалигмоз яге каа, а ми сы бөрсянь. Апе Федул гöтыр сэн же матын ытшкысис да юасе:”Мый нэ горзанныд?” А

ми:” Тiенэ тай пасьтэм ныы яге каа—колэ вѳтэдны.” А Апе Федул гѳтыр куйимысь сьѳлыштiс да висьталiс:”Тэ ас туедыд мун, а ми ас туед.” И нылыс вошис.

ФА СыктГУ РФ 25-IX-12:1999 г., Ижемский р-н, с.Краснобор, Семяшкина А.В. 1921 г.р.

metshaldjas tuleb metsas vastu

87. В лесу она обронила корзину с грибами и стала ругаться. Вдруг она услышала вздохи и видит, как около ручья к ней идѳт высокий в чѳрной одежде мужчина.

Сэссия ьджыд лавкаас тѳварнэяс, сэчче Паш мунi да миме босьтiсны да кѳнке куим часэдз колэ муннысэ водзджык вѳзм кежлэ, мед шоньд да чистэй вѳлi. Колэ охте ьджыд гѳлэсэн висьтонэ, мьйнэ нин висьталэ, охте да охте, ме эд висьтоолэ, кисьтi тшаксэ, а шор боктыс ьджыд тушаа сьѳд паськема каэ ме дорам. Висьталэ. Сэссия ме ша(шуа) ме ша:”Ин ёрччы, ин.. Мьйнэ этшаджык ёрччы,”—зээ ёрччысь вѳлi, маттысис.

ФА СыктГУ 2526-78:1998 г., Ижемский р-н, с.Няшабож, Семяшкина В.И, 1914 г.р.

metshaldjas käib mäest alla ja üles

88. Она вместе с другими рабочими поднималась на лодке по речке. Погода была солнечной, рабочие пели песни. И вдруг она увидела весѳлую женщину в красной одежде, которая спускалась к берегу и поднималась обратно.

Сьѳд паськема и баба рѳд, мича гѳрд паськемен, ветлэны. Ягас уна робитлiм да лэччам. Ветлэны пессэ сдйтны, конь каим да мьй нэ шондi нин вылын, шондi петэма, а этiя гѳгер гѳгрес туй тай выйим Вольмаас, но сыа ягыс, но а ми визьны, рѳжаыс сэчче, а сынам да сылам да видзеда, а сэтшем нин сыа.

Ме кодь нин тушаа, гѳрд и югъялэ токо, каа и лэчче, а ми сылам, а сыа каа и лэччылэ и лэччылэ да бара каа.

А ме нин:”Видзедэ, видзедэ! Код нин, видзедэ.” А ми сынысьяс аддзам, мукедыс да. “Ой! Забыль тай,— висьталэ, висьталэ,— сэтi олыся.” Ме ша:”Ветлэ, олысьясыс и выйим.” Ветлэ, висьталэ, мича паськема.

ФА СыктГУ 2526-79:1998 г., Ижемский р-н, с.Няшабож, Семяшкина В.И.1914 г.р.

metshaldjate paar elab metsas

89. В этом лесу ещё живѳт высокий чѳрный мужчина. Она считает, что это лешие. Мича паськема, гѳрда, баба рѳдыс, а мужик рѳдыс сьѳда.

ФА СыктГУ 2526-80:1998 г., Ижемский р-н, с.Няшабож, Семяшкина В.И.1914 г.р.

metshaldjad tulevad hobustega, kutsuvad inimest kaasa

90.

Ќтчыд бара мужик лэчче, дедыдлэн друг, ягысь. Друг кылэ: локтэ тройка вѳлэн, кодьяске свадьбуйтэны. Сэссия сы мужикыс доре сутасны да и висьталэны:”Дедэ, лок пуксьы да миянкѳд мунам.” Сiйѳ и пуксяс да кутас кыскыны ассъы табак кѳшельсэ, а сылы бѳкас кутасны тшукѳны, мед оз ѳзты табаксэ. Сэссия мужикыс и скѳрмас да матьтас да висьталас:”Господи, прѳстит менэ.” Толькѳ сiйес кыяссэ висьталас и усе шор бѳкас.

А водз висьтолисны, мьй *вѳрсясыс* полэны табаксьыс да пасьясян ке—сразу вошены.

ФА СыктГУ РФ 25-VIII-36:1998 г., Ижемский р-н, с.Шельябож, Канев А.Н. 1949 г.р.

metshaldjas saadab teate jahimajahaldjale

91.

Оти вөралысь локтё вёлём вөр керкаас узыны да друг кылас гёлёс шы:”Ненелы висьтав, Нойнбыд кулёма.”

Локтас вөралысь вөр керкаё, пач ломтас, пусяс, сёяс-юас да водігас шензигмоз гораа шуас:” Мый нё тайё меным локтігөн кажитчис:”Ненелы пё висьтав, Нойнбыд кулёма.” Муртса на тайё кывьяссё шуас, пёлёк улын кодкё лёкгоршён бёрддзас да ёдзёснас и быдсён гурснитас-петас. Дерт, вөралысь оз тёд коді.

ФА СыктГУ РФ 15-V-7:1992 г., Корткеросский р-н, с.Сторожевск, Габова Е.Е. 1920 г.р.

metshaldjas tuleb jahimajja

92.

Ме ог тёд сэсся, збыль абу либё. Менам тай пёдруга вёлі, Анна нима, эсія Макар сиктсьыд да. Кёнкё Шудогын вёлі батыс вёрасьё да, зэв кузь керкаас да ли, мыйкё отара-модарё сэтёні шыблассё, кор вовлёмадьс вадор вылё, кор мый а, ёдзёссё тай восьтылісны да шуисны:”Узям нин, вётла бара, эн татён чурлась кодкёд ..?/.../

Сія толькё висьталём серти нин ме тёда. Меным аслым эз жё случитчывлы. Узян кё пё узь, вётла бара, эн татён чужьясь.

ФА СыктГУ 1525-37:1992 г., Корткеросский р-н, д.Волиб, Макарова А.И. 1907 г.р.

93. О том, как бесы в лесном домике шутили

Мёд (случай) вёлі, сійё томён на нёшта вёлі на.

Сёйм, юим да водім: ме крөватяс, а сійё ыбёс дорас водіс дядьыс. Керка лесас кодлөн кутшём тёпкаыс. Дымниксё сиптасны пуыс. Ті онё тёдё, ті ягын он овлё да. Менё вотшкис, меланьё пуыс уси, крөватяс меным.

« Садьмы, дядьё! Мыйкё ёд мен лоис!»—«Ин поозыы, ин поозыы,—шуас,— тайё *бесьясыс чудитасны* миянтё, шыбитісны миян.»

Ме поози первой, том на. Петіс да ыбёссё восьтіс да матьтіс тоже:» Еб-е кобылу!» Шуас:» Шумён локтісны да шумён бёр и мунісны. *Бесьяссё* нуис.»

Кык кеж нэмнам аскёдум вёлі случай.

ФА СыктГУ 0953-7:1999 г., Удорский р-н, с.Чупрово, Коровина А.А. 1915 г.р.

94.

Оти изьваса охотник оолэма. Трус ягас сьлэн керка вёлэма, эстысянь 16 километра сайын, и кык дзоля ныысэ ассьыс катэда, и сэсся мыйис сьлы коомас бёр Изьваас лэччыны. Мунтэдзыс ныыясыслы нинэм оз висьтоо. Вой. Дас кык час гёгерьяс лоо. Ёджыдджык чойыс оз узь. И друг!.. Шутлялыгыр *лешакыс* локтэ, свиститэ только, тёлэн локтэ ягас сэтэн, Трус ягас. Сэсся ёбессэ дзирнас дернитас. Асылэлзыс нылыс молитва лыддяс. Асылэдзыс синьяссэ водзча оз ваед. А дзоляджык чойыс оз и палёёлы.

Мёд луннас айыс локтас да юасе, кудз уземась. Нылыс висьталас да только”Иг вед эське и мёд тіянэс кольны да” вермас висьтооны айныс.

Вёлі бара Харатина тьёт, ог и тёд кытысь вёлі. Сьа и нуас Ёляс нянь изны. Сэн тай мельнича вёёлэма. Изасны эське, а, буракенэсь, рыт лоо, и узьмедчас сэтче. А

пияныс мельникислэн висьталасны:”Тьötэ, лок мян доре лэччы, эстэн тэ он вермы узьнысэ.” —“Ог, ме эстэн и узя.” А войбыд мельникыс вöрешитчема *лешакъясыскед* да бычимасэ висьтоолэна.”Тшуп шорын вед, Ниедзас, зэй гажа олэны. Зэй гажа места Тшуп шорыс. *Лешакыс* сэтэн!”

Асынас Харатина грузитчас да локтэ. И бара, сэк вед тöб вöли да, öдде пемдiс. Пемыд. Мужикыс водзча локтэ. А Харатинаэс мельникыс сэтчедз поозедлiс, мый сыа аслас мужиксыс поозис, думайтiс, мый *лешакыс* локтэ.

ФА СыктГУ РФ 25-ХI-3:1999 г., Ижемский р-н, д.Мошьюга, Шарпова Л.Е. 1939 г.р.

95.

Сэсся и Митрофан дедыслы кодке висьталэма: менам öти керка выйым, кöть мый, а табак мед пыр ордам выйым, висьталэ, менам, табак петкöдлан шуйга. Корке öтнам ке сюра да узьылы. И ае корке и сюре. Мыйнэ, висьталэ, палялi, менэ пöлкинас кьпедлэны и öбессö восьтiсны и, но, висьталэ, кудз тай корам табакыс да кутi гароотны, öдде и менэ лэдзисны. Но старикыс сыа поотэм вöли, из вериччы да висьталö, выйимись тай. Митрофан висьталэ, пыр табакен. [Мыйнэ табаксэ сiдз любитэны али мый ная?] А мыйнэ полэны ная, полэны.

ФА СыктГУ 2527-11:1998 г., Ижемский р-н, с.Брыкаламск, Филиппова А.М.

96. О том, как зимой мужик пьяный вöрса повстречал

На рыбалку он поедет... Километров наверно 10. Он взял это спирт чельй пол-литра. Спирт раньше было. И он пошёл и в избушку зайдёт. Пьяный да ещё и положит это бутылку. А в лесу избушка не любит пьяных. Вот.

— Какой-то есть всё равно, кто-то, какое-то существо есть.

— Он зайдёт, положит это на стол. « Но всё время говорят, что кто-то есть, существо какой-то плохой...»

— Чёрт ли мый ли.

— «Но зайти, если есть,»—он так и говорит. Зайдёт человек . Человек зайдёт, еле войдёт—высокий.

— До потолка.

— Но, до потолка. Он потом, что делает, сам он не знает. Всё стреляет и избушку сожжёт. Он домой пришёл— уже и снег немножко было— босиком, майка только, ничего нет. До дому ещё не пришёл километра 5 наверно ли 3 ли. Он только там: всё, что я босиком, где я?

— Чувствовал только, что он идёт откуда-то.

— Да, он слышит, говорит, «хорошо, что у вас часы ещё есть, да не пропадёшь, А если этого не было...а где-то вы были бы, куда-то уже...»

[А часы хранят, да?]

— А это железо-то надо.

— А железо-то, в кармане ли где-то есть крестик ли—это надо.

ФА СыктГУ 0951-14: 1999 г., Удорский р-н, с. Важгорт, Патракова А.В. 1925 г.р., Долгина А.А. 1928 г.р.(урож. с. Усть-Кула).

97. Как в охотничьей избушке пугали: высокий человек пришёл.

Ми вöр керкаад öткöнтö эг овлö. А олöны йöзыс, да мукöдсö, висьталасны, повзöддывласны прамö. Тоже прамö ойнас мукöдсö пö повзöддывлас пö а. А ми ог тöдö. [А вöр керкаад кодi сийö повзöдчö?] Так öд тожö сийö. Повзöдласны, висьталасны-а, што повзöддласны. Но повзöддласны—кодкö кажитас, кажитас прамö, кажитас. Морт быттö мукöдлаас вöб. Ыджыд, вывтi ыджыд-ыджыд тушаа морт. Водзö понйöсыд увтасны, полöны. Токö йöзыс висьтавласны, а меным сэтшöм случайыс из вöв

да ог төд. Молитчыштан да сідзи жё вошө бөрө. Молитчыштөны да. [А мортыслы тайё вержитчөмьясыс вермасны вредитны?] А мыйөн вредитас? Оз вредит, оз вредит, немтор оз вредит. [А оз личкыны мортсө?] Оз, оз, немтор оз карны, немтор оз.

ФА СыктГУ 0958-29:1999 г., Удорский р-н, д.Кривое, Титова М.К. 1917 г.р.

98. Вөвлөмторьяс (каститчөмьяс).

Папө вөлөм кыйсись. Арын вөлөм кыйсе. Локтыс вөр керкаад, локтас да ужнайтас. Том на вөлөм да оз вөлөм узьсы — гажтөм пө да. Олы пө да олы — некидз ог вермы узьны. Друг кутис кивны сьылөм. Сьылөны да пө гудөкасьоны. Петы пө да час кымын кывзы. Сэсся пө дзик матысьчисны — мича коми нывьяс. Гудөкасьө пө мужичөй. А нывьясыс пө зэв мичаөсь. А вөрад кө пө узьмөдчан — колө пө зарадитны өтка пулян, веськыд киняулад пуктыны да лыйны. Тадзи пө вөчи да нас зэв лёкысь кутысны горзыны. Друг петыс ыджыд төв да дас километра кузьта наес нувыс. А нас пө кулаксө петкөдлөны да горзөны: ”Ладнө, олын!” Тае висьтавлыс Тимушев Георгий Васильевич (1910-1984).

ФА СыктГУ РФ 12-VI-15a:1997 г., Усть-Куломский р-н, с.Усть-Кулом, Липина К.Г. 1934 г.р.

99.

Мам вөлы шуө, ёна пө матькөны, лёка олоны да ёны пө оз касьтитчыв, а водзын пө йөзыс вөлы бура олоны да частө пө вөлы касьгиччылө.

ФА СыктГУ РФ 12-VI-15 Б:1997 г., Усть-Куломский р-н, с.Усть-Кулом, Липина К.Г. 1934 г.р.

100. Вөрса олысь йылысь.

Миян коркө вөрө кайліс пи кер лэдзны. И сійө өтнас, коньөр, кайліс. И ме пө лунтыр уджалі, локті, спокойнөя вөвьясөс пукті, верді-юкталі, а воді ачым. И лэччыны-кайбөны. Пырис дяденька, пырис дяденька и шуө: ” Менам местаысь чеччы. Менам местаысь чеччы.” А менам на пө вөлі абу трусыйн нинөм пөрччысьөма. Вообще на ме толькө вөвлы зөрьясьны көсья петны. ”Чеччы, чеччы,” — и локтіс менө прамө чеччөдіс и пөрччөдіс, трусы кежысь пөрччөдіс. ”Сэсся менсьым тайө местасө мезды и мун.” Петі пө вөв дорө, пөрччысьөм, дзикөдз повзи, сэтшөм ёна повзи. Спартак, стын кертө кор кайліс пөрөдны. Иван керкаад. А вөв пө толькө тадз и керасьө, вот. Вөвтө тшөтш повзьөдіс дай. Ог пө вермы весигтө доддьоны ни нинөм. И дзик пө син водзын. Чеччы пө менам местаысь. И прамө пө менчым вылысысь став дөрөмөс и личикөс пөрччөдіс. Вот. Да. Оні ачыс том морт, ловья.

И вөлөс пө доддялі, ставсө восьса коли и продуктаөс, кайи Шөрө. Шөрө кайи да Самарин шуө, паныдасис да: ” Мый тэ талун, Спартак, лоөмыд?” — А вай тай сэтшөм-сэтшөм случай лои, и вөтлісны менө сійө керкасьыс. Первой ёна лөссяньыс лэччисны да кайисны да, лэччис да кайис да. А сэсся бөрыннас и пырис. Пырис мужик ён. Вот коркө локтас и висьталас. И шуө, менам пө вугыртчөма нин и сідз водсьөма да. Пөв пуктылі, да сійө пөвйыд уси. Сэсся лэчис и кайис да өдзөссө восьтис да шуө: ”Тэ, молодой парень, вай местасө талун освободит.” — ”А кызд ме тэн освободита, морт морт и эм.” — ”Освободит.” — ”Ме ог мун местаысь,” — ме пө сылы шуа. И менсьым став паськөмөс до трусах пөрччөдіс.

[А сэсся пасьтөгыс и вөвнас мунөма?] Абу пасьтөг. Ме пө босьті на сылысь, шыбитіс да. Босьті пө, петі, босьті вөв да, пиджак сюрис да, вөвлөс доддялі да Шөрад и кайи. Сэсся пө ме Ортгьөм керка вылад өтчыд эг видзөдлы. Сэтшөм Шөр места шуөны, Шөр Вуктылөн шуөны. Вөр сійө. Сэссянь лесопунктөдзыс ещө 3 километра вылө мунны. [Сійө вөр лэдзаниныс?] Сійө тай гажтөминная вөлі шуөны. Ме вөлі вообще на Ортгьөм Иванлы кольчыла, а сэтчө таяс лэчасны, а ме сэтөн Вуктылад, дыр олі, нель во да

джын. А талон, нылө, кык тыла вөлі да таяс лэччасны да вежон оз локны. Өти вой ме узьмөдча дай он и вермы узьны. Вот только лөссияныс лэччөны и кайөны, ветлөны, шаркөдчөны и шаркөдчөны, сэсса войын жө ме муні, челядьсө босьті да, мися тан некутшөм олом абу. Сэсса коркө Ортгьом Иван гөтырыслы шуи да, ме ог төд, шуө, мыйкө тай, шувө, шуласны олысяөн-а. [Найө сідзкө оз когошитлыны(вильшасьны)]. Крысаяс да мый да, шуө, ветлөны.) Крысаясыд вед оз сідз ветлыны. Крысаыд өд оз ветлы.

ФА СыктГУ РФ 12-IX-6:1980 г., Усть-Куломский р-н, с.Усть-Кулом, Липина А.М.1911 г.р.

101.

А мөдысь на случай вөвлөма сылэн. Вөрасигас сия мыдзас дай кутас думайтны войулө: вот пе эськө пөдругай вөлі, эськө сөянтө ставсө вөчис. Мөд рытнас локтас дай пызан тыр сөян руалө. А пызан саяс веж юрсия нывбаба толькө шульсьө юрсисө сыналө. Сэсса сия вөр керкасөй дзикөдз эновтіс и абу тай кайльвөлма. Но тольке пе абу паньд чужөмөн пукалөма, а мышкөн. Вот тая ставыс вед збыль вөвлөма./.../

Вот вед, век колө тшөкнитэгин пырныд. Көть кыгче он пыр: пывсянө көть, керкаө көть, гидө көть, вөр керка көть. Көть тэ быд лун сия керкаас олан, век колө тшөкнитөмөн пырны.

ФА СыктГУ РФ 15-II-46 Б:1996 г., Корткеросский р-н, с.Большеелуг, Елизарова Г.В. 1929 г.р.

naine-libahunt

102.

Слышала здесь уже или где, мужик один пошёл на Вымь — охотиться или рыбу ловить — и жена, говорит, с другой стороны кричит, говорит, «перевезите,» — говорит. Он перевёз. Они жили, ребёнок делали, как жена совсем, не отличишь. Он спрашивает: »Зачем пришла?» Вот бабы рассказывают. Она говорит:» Идти надо, проводи меня.» Они пошли. Он проводил до речки, она в речку сунулась и всё, пропала. С другой стороны ему и говорит, что счастье тебе, а то она могла его с собой затащить. Жили они, и дети у них были. А домой приехал, рассказал жене, а она говорит, что дома была, никуда не ходила.

ФА СыктГУ 1423-4:1990 г., Княжпогостский р-н, д. Козловка, (Козлова М.Д.)

103.

Менам папөй охотник, и найө, дерт, татшөмторьяссө сөрнитэні. И вот корке, висьталө значит, өтчыд өти мужик — ог өд нимсө помнит — вообщем сійө вель дыр кежлө тадзи тулыснад да, өти кыйсьысь мунөма вөрө. Сэки өд эз арнад дыр кежлө тай вөрад ветльв. Эз өти-кык лун кежлө ветлісны, а недельсяөн мукөдьясыс, төлысьясөн да же. И вот олө, вөлөм, сійө вөр керкаын, кыйө-вийө, а сідзжө чери вугралэ. Өтчыд, вөлөм, вуграсе сійө и аддзе: гөтырыс локтэ. “Тэ нө мый локтін да кыз нө туйсө на аддзин?” — “А меным гажтөм лои өтнамли да мөді тэ дөрө.” И овмөдчасны өтлайн: мужик кыйө-вийө, а гөтырыс пусьө-мыськасьө. Оласны, да мужикыд коркө и шуө: ”Колө гортэ ветліні, сөян-юан вайны.” — “Ветлы, а ме тан овла, нөбаси ме да.” А мужикыд и рад, дыр нин виччысьөны, вөлөм да. Мунас гортас, пырө, а сэні гөтырид. “Тэ кыз татче месьс водзсө воин?” — “Мый нө тэ лоин? Век на гортын вөлі да. Мөссө да гортгөгөрсә уджсө кыгчө нө ме коля?” Мужикыд сэсса думыштас да всё равно сөян-юанө босьтас да мунас вөр керкаад. Кывтө и аддзө: гөтырид вөр керка дорас сулалө и кага нин кутө. А кольөма сөмын куим лун ветлөмсяныс. Видзөдлас мужикыд да: гөтыр, гөтыр и эм.

Сэсся мужикыд шуас, мый абу пö тэ менам гöтыр, менам гöтырей гортын, мун татысь, кытысь локтін. Быд ногыс шуалас сійöс, материтас.

“Но абу кө ме тэнад гöтыр, но öд кагаыд тэнад.” — “И кагаыс абу мясянь.” Бабаыд скöрмас да чегас кагатö шöри: ”Но либö джынйыс меным, а мöд джынйыс тэныд,” — и шыбитас мужикланьыд, а ачыс лы ни ку вошö.

ФА СыктГУ 12-VII-7:1998 г., Усть-Куломский р-н, с.Помоздино, Игнатова Е.М.1974 г.р.

104.

Кодкö тай вöли шуö. Войнас кодкö локтис. Ме гöтырön думайтi, ме восьтi. “Мый нö тэ, гортö корин, а татчö локтін?” — “Ме тэнад гöтыр.” Ме чуйми, сэсся эг жö гöтыр моз вöрöд ни нинöм ни. Асывводз на садьми, дай нету, абу. Вот, вөр керкаясад тожö ветлöны.

[Кызд наысь позьö мынтöдчыны?] Крестасьны.

ФА СыктГУ 1529-22а, 22Б:1992 г., Корткеросский р-н, с.Богородск, Иванова Е.А., Попова А.И., Попова И.М.

105. О том, как один охотник увидел в избушке свою жену. Исчезла.

Но вот бывает такое, когда ведь человек долго не спит, и бывает уже и без женщины живёт. Это бывает. Это охотничьи рассказы есть такие. Ну вот поехал..., раньше ведь на сезон ходили. Он на нарты положит всё: боеприпасы, муку, там немножко сухари и всё: сахар, соль, всё положит и был сезон такой, охотничий сезон такой. Осенью. После какого праздника? После Покрова али когда ходили в лес-то? Кор сiя вöрад кайöны, Пöкрöв..? Покров праздник такой, 14 октября.

Я это тоже от своих охотников никогда особо не слышал. Но бывает во сне приснится, что какая-то женщина пришла или что-то, вот рядом ложится. Не знаю. Может Анна Кирилловна такие...Тэ кывлiн, Анна тьöтка, вөр керкаясад тай öткөн олöмны да узьöны охотникъясыд, да кодкö пö баба моз локтас да орчöн водлас? Тэ кывлiн эн сэтшöмсö?

А.К. — Сiйö Висерас тай кажитчылöма, думайтöма вöлöм кө да.

Это из Богородска. Ну когда автобусом спускаешься, перед вами большая церковь. Там одному мужику про жену постоянно думалось. И вот аж проснулся он: рядом жена лежит в охотничьей избушке. Проснулся, испугался, и никого нету рядом.

ФА СыктГУ 1521-19:1995, Корткеросский р-н, с.Нившера, Михайлова А.К.1920 г.р., Иванов И.И. 1951 г.р.(племянник из д.Ивановки)

törjevahendid

106.

[А кутшöмкö вöрса али лёк керкаас?] Сiя оз сiя. А сэки öд сiя стариклөн пельöсыд вöд öбразын, крестик да. Öнi öд ми немтор ог тöдö, öбразьястö и немтор.

ФА СыктГУ 0937-14:1999 г., Удорский р-н, с.Важгорт, Бутырева Л.К. 1933 г.р., Долгина М.Н.

107. Обереги от нечисти. Молитвы помогают, если веришь в бога. Надо раз в день стрелять пулей из “сöспу”.

[Помогают молитвы?] Да, помогают. [Всегда помогают?] Как ты относишься к богу...Нужни, говорят, было сöспуөн шуöны, сöспу...сöспу пуляөн пö колö быд лун öтчыд колö лыйны. Сэсся некод оз сибов...Сбстöм пу, сбстöм пу. Воздухас колö

луйны... Кытчөкө рытыввойвыв пельө. Сөспу—сйё сөстөмөн шуоны пусө. Чистой пу, буракө, сөстөм, сйён колө луйны отчид...сэсь пуля вөчны да. Мыйкөыс сйё, ті дерт сйё онө төдөй дерт, сйё эськө ю бокьясын молля пу, мыйкө татшөм кымын, ляпкыдик пу, ю бокьясын сйё...[Как стрелять-то?] Каждый день стрелять надо. [На охоте когда?] Да, как это но, на северо-запад, северо-запад.

ФА СыктГУ 1516-18:1995 г., Корткеросский р-н, с.Нившера, д.Ивановка, Иванов И.К. 1921 г.р.

108. Оберег: если что-то мерещится, то под порог кладут топор (железо)

Когда тебе кажется, когда ты думаешь что-нибудь, да что идёт кто-то к тебе ли... не знаю, как бы тебе это кажется— под порог положат топор. [А что-то приговаривают?] Конечно, приговаривают. « Сокранит да бережит, «—шу дай всё.

ФА СыктГУ 0951-13: 1999 г., Удорский р-н, с. Важгорт, Патракова А.В. 1925 г.р., Долгина А.А. 1928 г.р.(урож. с. Усть-Кула).

109. О том, как в лес уходили за ягодами и просили благословления

[Не было у вас, когда в лес пойдёшь заговор не говорили?] Не знаю это. Только у нас всегда, когда пойдёшь в лес, проститься и благословляйтесь от родителей. Если родителей дома нет, какую бабушку найдёте, скажите:»Бабушка, благословляй нас, мы пошли в лесок за грибами ли за ягодами.»

ФА СыктГУ 0903-14:1988 г., Удорский р-н, с. Пучкома, Палева М. И.

110. О проводах на охоту

Мама провожала до крыльца и «Христос бөра и водзө—чтобы сзади и спереди охранял, бур промысө—хороший промысел.»

ФА СыктГУ 1401-35: 1990 г., Княжпогостский р-н, г.Емва, Люосева Г.П. 59 лет.

enne jahimajja sisenemist on vaja endast märku anda

111.

[Нинөм оз висьталөй, мый колө тотшкөдчыны, вөзйысьны?]

Сия, сяд для приличия ли мый ли , ме сия вөр керкатө ог төд...Менам эм дзоляник кытшов, ме гортсянь ветлөдлывла.

ФА СыктГУ 1224-22:1995 г., Усть-Куломский р-н, с.Аныб, Лобанов А.И. 1927 г.р.

112.

Вөр керка пыригад йиркнитан да шуан:»Керкай, керкай, лэдз менө шонтысьнышойчыны.» А пуяс дорад сідз жө вөлі шогасян-вөзйысян, а если кө дзуртыштас, то пырнытө оз позь, или кө гышнөв лыйас или жө мукөдтор. Дзуртыштас кө, значит оз примит.

ФА СыктГУ 1215—34-36:1996 г., Усть-Куломский р-н, с.Н.Воч, Касева П.В.1915 г.р.

113.

Вөр керкаад пыригад колө вөлөм тотшкөдчині да шуны: ”Вөрсә көзяин, лэдз узыны.” Ва вуджигад тоже креститчені, шулэні: ”Енмөй, отсав.” Молитванад өд омөльсьыд мынан,

гажтомъястэ, вот тай сідз жё шуласны. А лёк мортсьыд некыдзи он мын. Керкаад пыригад колё жё тотшкетчині, мед керка видзысьыс оз повзи, мунас аслас местаас. Миян керка видзысьыд пö паччöрын олö, оз кынтысь.

ФА СыктГУ РФ 12-VII-5:1998 г., Усть-Куломсий р-н, Помоздинский с/с, д.Сордйыв, Чаланова А.Н. 1936 г.р.

114.

Вөр керкаясад особеннö аминь чурсьялöмөн пыраласны. Вөр керкаад вöзйысьöны. Патераад пö лэдзан он узыны менö талун кежлö? [А оз кö вöзйысьны, мый лоас?] А мыйкö колöкö огö ми тöдöй. Мися важөн сэтчi ветлывлісны, во ми турунтö бокад пуктывлім, чубьясад, мыйкö вылад да. Первой каям да вöлі но “керка-карта, лэдз жö миянöс квартираö! Лун-мöд кежлö, сяс,мися, узям керкаад, вөр керкадкöд. Да сійö збыль оз пöръяв. [А кодi сійöс висьтавлö?] Сійöс пöрысь йöзыс. Пöрысь йöзыс, ёна пöрысь йöзыс. [Кодкö гашкö повзьöдлö вöлі?] Эз, ми вед асьным зэв унаөн наянöсь вöлім. Повзьöдчысьö асьным повзьöдламö.

ФА СыктГУ 1524-18:1992 г., Корткеросский р-н, с.Большелуг, Мишарина Е.С. 1909 г.р.

115.

Вөр керкаясыд, вот сэтысь висьтавлöны <мый эмöсь>. Сэтчö кö вөр керкаад каян да вöзйысьтöг кö сэтчö пыран, сэсся тэнö сэтөн узынды оз лэдзны. Колö вöзйысьны. “Чолöм... Мед мем?мам чолöмсö мöдöдас. Сідз жö чолöм тук-тук вöзйысян да “Чолöм, керка”. Сэсся сэтöні, сэтөн выйим олысяд.

ФА СыктГУ 1525-36:1992 г., Корткеросский р-н, д.Волиб, Макарова А.И. 1907 г.р.

116.

[Вөр керкаад кö он вöзйысь?] А касьтитчыны кутас сэтöні, сэсся тай век касьтитчылö моз лöсьыда сэтöні, мый да май да. А керкаад кöть кодi тайö некод оз. Абу кö некод керкаясад быдөн вöзйысьны, мужикьяскöд. Да том йылысь ветлывлі батькöд. Вöрад да объязательнöя вöзйысясны: “Чолöм, керка, чолöм, чолöм.” /.../ А керкайдлөн тай олысьыс выйим, керка видзысьыс. Керка видзысьыс выйим да сэсся, кор öтласөн кольö, йöзыс мунöны, оз вермы дзебсьыныс, черөн кö пыран, сэсся сійö йöзасьö, вот. А посводзяныыс кö шуалан, сэсся дзебсьö, оз йöзась. Вот. Бара йöз сёрни серти. Ме тай татчö почта керка локтiм, да некод эз матайтны да каститчыв. Ен видзліс да.

ФА СыктГУ 1525-38:1992 г., Корткеросский р-н, д.Волиб, Макарова А.И. 1907 г.р.

117.

Сійö <вөр керкаад пыригөн> тай вöзйысьны колö, пыригад: ”Керка, керка, лэдз.” Он кö вöзйысь, тожö каститчыны вермас.

ФА СыктГУ 1529-22:1992 г., Корткеросский р-н, с.Богородск, Иванова Е.А., Попова А.И., Попова И.М.

118.

Вөр керкад ке пе локтан да колö вöзйысьны. Тшöкнитны колö пыригас да шуны, мед лэдзас шойчыны да. Кöть коз улö пыран, зэригьясад, век колö вöзйысьны. Ме тай кöть лавка ветла да локта да век тшöкнита пыригөн. [А мыйла колö тшöкнитныс?] А вот пе сiя керкад олысь выйим да, он ке тшöкнит, вермас мыччысьны. [А тi веританныд тай?] Да, кыз нö он верит, таяд збыль на вöвлівлі.

ФА СыктГУ РФ 15-II-46:1996 г., Корткеросский р-н, с.Большелуг, Елизарова Г.В. 1929 г.р.

119.

Вөр керкад пырöма öти да абу вöзйысьöма. Ся водэма узынытö да узигас лядьвей шыбитöмась. Сэсся кöзияныс петас да пышъяс сэтысь. Весиг вөр керкасö эновтöма.

ФА СыктГУ РФ 15-II-46а:1996 г., Корткеросский р-н, с.Большелуг, Елизарова Г.В. 1929 г.р.

120.

Вөр керкаö пыригөн пыр колö шуны: "Чолöм-здоровö."

ФА СыктГУ РФ 15-V-4:1992 г., Корткеросский р-н, с.Сторожевск, Габова Е.Е. 1920 г.р.

121.

Но вөр керкаад пыран да, локтан и ва дорсяныс шысян: "Öгöм!" плöкнитан. Здравыйтчан видзяыскöд, ставыскöд здравыйтчан. Вөр керкаад пыран да первой очередь пыран, плöкнитан: "Лэдз мянöс овны-узыны." А он кö вöзйысь, сэсся сэки сярс да сярс, петасны, а некод абу.

Сйö öти случай вöли жö видз вылас. Вөр керкаад меным вок öтик. Синтöм-пельтöм нывка вöлöма и сйö пырöма Василей водзвылын. И абу вöзйысьöма, и водöмаöсь узыны. А мукöдыс локны кöсйöмаöсь деревнясыс да абу локтöмаöсь. И толькö öдзöсас чарс да чарс, толькö тор-тор-тор-тор. Кыкөн вöлöмаöсь, а мукöдыс улын узымаöсь. А тэ пö эн вöзйысь, ме пö эг вöзйысь. Мун пö пет. Сэсся сйö вöтлас и вöзйысяс. Вöзйысяс: "Лэдз мянöс, керкаö, лэдз мянöс патераö овны-гожйыны бура." Сэсся и вöзйысяс и пырас. Сэсся некод эз и гыжъясь, петым да некод пö абу. Быдла колö вöзйысьныд, керкаад. Сйö Василей вöли висьталö, йöй пöрысь старука, абу пö и вöзйысьöмыд. Эг пö вöзйысь.

ФА СыктГУ 1560-31:1999 г., Корткеросский р-н, с.Большелуг, Иванова А.А. 1927 г.р.

inimene lubab pärast surma metshaldja kujul naasta

122. О том, как сын обещал после смерти прийти в образе лешака и съест мать.

Вола пö. Öг тöд, ачыс или *лешакыс*...Мамыслы öтик öбещайтчылöма...

Мамыс вöлöм видö, сэсся сйö öбещайтчылас, ме пö кула да тэнö сёйны вола...А мамыс пö вöли видö Устинтö. Мыйла пö, кытчö оз ков, оправитчан. И мамыслы öбещайтчылöм, видöмаыс. [А почему именно к матери-то?] А мыйкö сйö вöли видöм вöлöд да, челядыс оз вöлöм видны...

ФА СыктГУ 1516-24:1995 г., Корткеросский р-н, с.Нившера, д.Ивановка, Иванов И.К. 1921 г.р.

Jumala käest küsitatakse jahisaagi kohta

123. О том, что перед охотой спрашивали бога о добыче

Урожайный или нет говорит.[Спрашиваешь да?] Да. [И какой ответ должен быть?] А вот это, у кого спрашиваешь, тот должен знать. [У кого спрашивали?] У бога тоже. [А что за бог, как бога называли?] Бог, Еныс... [Так Богом и называли?] Да. Ен, Ен или Бог.

ФА СыктГУ 1516-7:1995 г., Корткеросский р-н, с.Нившера, д.Ивановка, Иванов И.К. 1921 г.р.

“üleloomulikule” antakse ratsionalistlik tõlgendus

124.

[А вэрса, что это такое?] Ну, лесная поганка, погана. Лесной какой-то тоже волшебник. Может кто-то кого-то потащили или кто-то заманил ли где-то может заблудился, где-то в лесу пропал—вэрса потащил... И разговаривали. Это вот разговаривает дятел, никак —сюзь, как это? —сова. Это не знаю, вот, а оказывается с нами сова разговаривает. А раньше говорит, что вэрса-то говорит. Может когда-то и никто не знал ничего, а вот, говорит, что вэрса говорит. [А что спрашивали-то у вэрсы?] Он говорит: “Куда идёшь?” “Что ты делаешь?” А вэрса-то говорит: “Что ты делаешь?” Ну за тобой повторяет.

ФА СыктГУ 1006-55:1989 г., Усть-Вымский р-н, Гамский с/с, с.Яг, Некрасова А.П. 73 года (урож. с.Айкино)

125.

Волины вед вообще, öни на вöлины. Сья бара сöвсем прöтивöпöлöжнöй, прöтиваречишей. Öти Вöресся Федь, вот и волэма дас нель арнас ставнас да Митрофан Константинович, сья прадедушным лоо, сья менам ае вöлэма. Охотничайтэма, медводз приведитэма узьны Вадйын, тöлын öтнасыслы. Сэсся мудзема да решиччема узьны, раз керка выйым. А кöч вылэ да мый кöч капканьяс кöчасема. Сэк вед кöчыс уна. Вот. Сэсся, мыйнэ ломтас керкасэ, вöр керка самöй кречи юр дорас выйын. Боровей кречи юр вылас, а моздорас сюялэма капканьяс, коч капканьяс да сабрисяс дорас, сэн сабрисяс вöлэмаэсь. Сабрияссэ бураке сёйны и сэчче тропаяс вылэ сюялэма. Сэсся только водас, а кучас челядь бöрдэм кыыны. Чарзэ, лёк горшен, челядь горзэ. Сэсся, висьталэ, мый ке топ поэзи кодь же, мый нэ кытысь пэ вермас вöбсьыны эстэн челядьыс. А сэсся друг дума вылас усема, мый кöчыс челядь моз же горзэ, верме вöбсьыны да сэсся сья смеличчас да тöб ся вöлэма, смеличчас и капкан дорас воас, медматыс капкан дорас и кöчыс лёк горшен горзэ. Сэсся сы бöрын, висьталэ, дзик топ сьнимитисны, дела абу и нинэм светысь оз вериччы. Любей вöр керкаын кöть тэ коз улын, кöть тэ кön узьлэ.

ФА СыктГУ 2527-16:1998 г., Ижемский р-н, с.Брыкаламск, Терентьев Е.М. 1925 г.р.

126.

Мöдысь правда, висьтооліс, вöлэма Власей керкаын да кыылэма Власей керкаас, мый Власей керкаас оз позь öтнасыдлы узьны, оз позь.

Вöр керкаас охотничей керка, мый кодке пöлки улас да мый мый да олыся выйым. Сэсся нинэм оз думайчы, а сэсся водас да кутас вöрны. Вот. Кажичче, мый кыпедэ, кыпечче пöлкиыс. Сэсся сідз же оз пышйы ни нинэм, кöчыс сэк дум вылас усе, кöч бöрас нин вöлэма. Лэччас да пöлки уусэ ставсö шаритас, шель би öзтас да видзедас да некод нинэм абу. И сэсся сы бöрын тем более оз вериччы, став полэмыс воши—висьталэ.

ФА СыктГУ 2527-17:1998 г., Ижемский р-н, с.Брыкаламск, Терентьев Е.М. 1925 г.р.

127.

[В избушке, говорят, какой-то там дух живёт?]

В охотничьей?! Избушке?! Кто живёт?! Не было. Не-е, нет, это просто миф, просто миф.

[А что старики рассказывают? Что это за миф, вы говорите?]

Да это я не знаю, вроде домовой да. Да это просто сами бояться чего-то или...Я не знаю. Я ведь тоже охотничаю да, но у меня никогда такого случая не было: кто-то чего-то пугал али чего.

Рассказывают, что что-то *нечистые силы* чё-то ходят или просят. А это просто пугали друг друга. Ну это есть, если боишься, например. Возле моей избушки жил

филин, кто-то уже по старости умер, его уже нету. Если боишься—он кричит, и обычно ночью. Он по-всякому может: как человек, тпру-тпру. А если боишься—вот тебе и миф. А так нет. Он по-всякому кричит ночью.

ФА СыктГУ 1519-1:1995 г., Корткеросский р-н, с.Нившера, Подоров А.С. 1932 г.р. (был лесником)

128. Как “ожил” заяц. Замёрзшего зайца бросил под полати. Отмёрзшего зайца принял за лешака.

Один значит старик рассказывал. Но это давно уже. Он ловил зайца, зайца ловил но, капкан принёс и под нары бросил его и забыл про него. А, оказывается, заяц-то только замёрз. Вот. Поужинал, лёг на нары, и начал там шевелиться, копошиться там заяц-то. А тот испугался, вещи вынет-то и хотел сжечь избушку, говорит, пугает меня. Только хотел спичкой чиркнуть и вспомнил: ах, у меня заяц остался там. Заходит, заяц там живой, и обратно вещи занёс и всё, говорит, вот кто меня пугал. А он думал, какой-то домовый пугает там. А там никто никого не пугает. А заяц, оказывается, только подмёрз немного и проснулся обратно. Не мёртвый заяц-то, и начал шевелиться.

ФА СыктГУ 1519-2:1995 г., Корткеросский р-н, с.Нившера, Подоров А.С. 1932 г.р. (был лесником)

129. Мужик привиделась повесившаяся женщина (сломанный сук).

Да не думаю я, может идут откуда-то ночью, да на дерево тень падает, и всё им кажется чего-то.

Как один мужик рассказывал. Значит, с Сывьюдора, деревня Сывьюдор. Там одну бабу повесили. А мужик с лесоучастка шёл и просто он чё-то размечтался. Иду, говорит, по визирке и размечтался, и вдруг да, говорит, баба висит там. Иду, говорит,—это он сам рассказывал,—и точно: висит человек на дереве. Я, говорит, даже испугался. А так уже может после двух часов, к вечеру клонит, а там, раньше люди говорили, что уже назад нельзя идти, всё вперёд, вперёд. Я, говорит, под дерево дошёл, а оказывается сук сломался, а он говорит, в зипуне человек висит. Вот один испугается, и сочиняют легенду. Чего же больше-то? Идёшь и смотришь, кто-то стоит: не то зверь, не то человек. Заглядываешь, а оказывается, там ёлка стоит. А если боишься, то конечно будет...С ума сойдёшь там.

ФА СыктГУ 1519-37:1995 г., Корткеросский р-н, с.Нившера, Подоров А.С. 1932 г.р. (был лесником)